

TC
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BOSTANZÂDE YAHYÂ EFENDİ'NİN II. OSMAN VAK'ASI İLE
İLGİLİ ESERİ: Fİ BEYÂN-I VAK'A-İ SULTAN OSMAN
İNCELEME VE METİN

ÜMMÜHAN AKBULUT

130121001

TEZ DANIŞMANI
PROF.DR. ABDÜLKADİR ÖZCAN

İSTANBUL-2017

TC
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BOSTANZÂDE YAHYÂ EFENDİ'NİN II. OSMAN VAK'ASI İLE
İLGİLİ ESERİ: Fİ BEYÂN-I VAK'A-İ SULTAN OSMAN
İNCELEME VE METİN

ÜMMÜHAN AKBULUT

130121001

TEZ DANIŞMANI
PROF.DR. ABDÜLKADİR ÖZCAN

İSTANBUL-2017

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak hareket edildiği, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ümmühan AKBULUT

Ocak-2017

ÖZET

Bu çalışmamızda 17. Yüzyılın ilk yarısında yaşanmış vahim bir durum olan Sultan II. Osman'ın katli konusunu, Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin "*Fî Beyân-ı Vakâ-i Sultan Osman*" adlı telif eseri üzerinden ele aldık. Dönemin Anadolu kazaskeri olan ve yaşanan olaylara bizzat tanıklık eden Bostanzâde Yahyâ Efendi 1618-1622 seneleri arasında yaşananları nakletmekle kalmamış, devlet kadrosu hakkında bilgiler vererek yapılan stratejik ihmaller üzerinde durmuştur.

Biz, bu birinci el kaynak olma özelliği taşıyan, tarihi açıdan dolgun ve edebi açıdan zengin eseri tahlil süzgecinden geçirerek araştırmacının hizmetine sunmayı amaçladık.

Çalışmamızın birinci bölümünde, ulema sınıfına mensup olan ve iyi eğitilmiş olduğunu eserlerindeki dil ve edebî özelliklerden anladığımız Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin hayatı, ailesi, görevleri ve eserlerini ortaya koymaya çalıştık.

İkinci bölümde eserin müellifi, eserin ismi, eserin muhtevası, telif sebebi, telif tarihi, yazma nüshaları ve kaynakları üzerinde incelemelerde bulunduk.

Üçüncü bölümde, eserin latinize edilmiş şeklini verdik. Metne sadık kalarak nüsha farklılıkları ile Arapça, Farsça beyit ve nazımların anlamlarını dipnotlarda belirttik. Bu bölümde kolaylık olması adına metnin konu başlıklarını da sıraladık.

Son olarak ise sonuç, bibliyografya ve eserin nüsha örneklerini verdik.

Çalışmamız esnasında temel dayanağımız *Fî Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman* olmuş, ayrıca dönem kroniklerinden ve çeşitli ikinci el kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Bostanzâde Yahyâ Efendi, Fî Beyân-i Vakâ-i Sultan Osman, Sultan II. Osman

ABSTRACT

In this paper, we study the murder of the Sultan Othman II, a grave situation taken place in the first half of the 17th century, through the work of Bostanzade Yahya Efendi's named as "Fî Beyân-i Vakâ-i Sultan Othman". Bostanzade Yahya Efendi was the Anatolian attorney general of that time and personally witnessed the events. He did not only narrate the events that took place between the years 1618-1622, but also by providing information about the state cadre which emphasised its strategic negligence.

Taking the text through a series of assessments, we intend to present to the researcher this work that is a firsthand source, literary rich and historically full of features .

In the first part of our work, we tried to reveal the life, family, duties and works of Bostanzade Yahyâ Efendi whom, from the language and literary features of his works, we know was well-educated and a member of the group of scholars.

In the second part, we have performed investigations on the author of the work, the name of the work, the content of the work, the reason for publication, the date of publication, copies and sources of the manuscripts.

In the third section, we gave the latinised form of the work. Keeping up with the principles, the meaning of the Arabic, Persian couplets and verses with their differences in the manuscripts are mentioned in the footnotes. In this section, for further convenience the titles in the text have been listed.

In the end, we provided with the conclusion, bibliography and the copies of the work.

During the assessment process, our fundamental source was Fî Beyân-i Vak'a-i Sultan Osman. We also benefited from the period chronicles and various second-hand sources.

Key words: Bostanzâde Yahyâ Efendi, Fî Beyân-i Vakâ-i Sultan Othman, Sultan Othman II

ÖN SÖZ

Osmanlı tarihi araştırmaları ile ilgili kaynak eserlerin ilmî incelemeleri yapılıp neşredilme çalışmaları uzun zamandır yapılmaktadır. Bu neşirler olmadan sağlıklı bir Osmanlı tarihi araştırmalarının yapılamayacağı açıkça bilinmektedir.

Mesaisini ve yıllarını bu tür kaynak eserleri neşretmeye veren Hocam Prof. Dr. Abdülkadir Özcan'ın yönlendirmesi ve iradesiyle böyle bir çalışma yapmaya karar verdik. Hocamın birçok kaynak eser içerisinde Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin *Fî Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman* adlı eseri üzerine tez çalışması yapılabileceği tavsiyesi üzerine bindik bir alamete dedik. Çalışmamıza başlarken, konu bütünlüğü kolay sağlanabilir düşünceyi avantaj görülüp heyecan vermişti. Fakat gerek metnin aşırı ağdalı dili gerek metinde düzeltilmesi gereken bazı aksaklıklar, gerekse tez çalışması ile yürütölen iş hayatının zorlukları kolaylık getireceğini düşündüğümüz unsurları ortadan kaldırmıştı.

Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin *Fî Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman* adlı eseri üzerine ilk alışma İstanbul Üniversitesi Edebiyat Faköltesi Tarih Bölümünde 1959 yılında hazırlanmış bir lisans tezidir. Betöl Yazıcı'nın hazırlamış olduğu bu çalışma birçok eksiklikleri ve yanlışlıkları bünyesinde barındıran bir çalışmadır.

Araştırmamızın ilk aşamasında müellif Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin hayatı üzerinde durulmuştur. Bostanzâde ailesinden bahsedildikten sonra devlet kadrosunda aldığı görevlere temas edilmiş. Ardından eserlerinin mahiyeti üzerinde durulup, tanıtımı yapılmıştır.

Araştırmamızın ikinci aşamasını geniş perspektifle metni tahlil çalışmaları oluşturmaktadır. Bu aşamada eserin müellifi, ismi, telif sebebi, telif tarihi, muhtevası, kaynak ve tesirleri ile önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca Sultan II. Osman'ın katlini konu edinen bir diğer eser *Musîbetnâme* ile genel bir mukayese yapılmıştır.

Müellif Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin bizzat şahit olduğu olayları kaleme almış olması hasebiyle eserimiz büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan eser bütünüyle orijinal görölmüş ve kaynakları ve tesirleri başlıkları ile daha geniş değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Araştırmamızın üçüncü aşamasında Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin *Fî Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman*'da yazdıklarını yeni harflere çevirme çalışması yapılmıştır. Metnin yazımında tam transkripsiyona ihtiyaç duyulmamış, bazı kelimelerin yazımı ile ilgili oluşabilecek ihtilafı önlemek adına kısmî bir transkripsiyon kullanılmıştır. Metnin yeni harflere çevrilmesinde yaşanan en büyük zorluk Arapça ve Farsça kısımların yeni harflere aktarılması olmuştur. Yine de büyük çabalar sonucu metinde geçen âyet, duâ, beyit, nazım gibi Arapça ve Farsça kısımların Türkçe imlâ ve tercüme yapılmıştır. Yine bu bölümde “metnin konu başlıkları” başlığı altında olay örgüsü şablonu çizilmiştir.

Eserin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Kitaplığı numara 1305 ve Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Kitaplığı numara 611'de bulunan nüshaları çeşitli yönlerden incelenmiştir. Müellif nüshası olduğu tahmin edilen Revan nüshası, müstensih nüshası olan Halet Efendi nüshasına dayandırılarak inşa süreci işletilmiştir. Nüsha farklılıkları sayfa altlarında gösterilerek araştırmacıya kolaylık sağlanmıştır.

Sonuç ve bibliyografyanın ardından ekler kısmında *Fî Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman*'ın Revan ve Halet Efendi nüshalarından birkaç görsel örnek verilmiştir.

Çalışmanın eksikliklerden uzak mükemmel olduğunu söylemeyi hadsizlik olarak bilir, ancak çok ciddi emeklerin verildiğini hatırlatmak isterim. Tezi inceleyeceklerin hata ve eksikliklerimizi hoş görmesi en büyük temennimdir.

Çalışmamızla alakalı bahsettiğim pek çok noktaya önemli bir ilave yapmak istiyorum. Böyle bir tezin ortaya çıkmasında yaptığı teşvik ile metni büyük titizlikle ilmi tecrübe süzgecinden geçiren pek kıymetli hocam Prof. Dr. Abdülkadir Özcan'a en kalbi şükranlarımı sunmayı borç bilirim. Bilimsel hazırlık programında bizi ilmî çalışmalar yapmaya teşvik eden hocalarım Prof. Dr. Fahameddin Başar'a, Doç. Dr. Nurdan Şafak'a, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Göleç'e ve Yrd. Doç. Dr. Fatma Sel Turhan'a teşekkür etmek isterim. Son olarak akademik çalışma yapan bizlere sundukları hizmet ile Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi mensuplarına şükran ve teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix

BİRİNCİ BÖLÜM

1.BOSTANZÂDE YAHYÂ EFENDİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1 Ailesi	1
1.2 Görevleri.....	2
1.3 Eserleri.....	3
1.3.1 Gül-i Sadberg.....	4
1.3.2 Miratü’l-Ahlâk.....	4
1.3.3 Tuhfetü’l Ahbâb (Târih-i Sâf)	4
1.3.4 Fi Beyân-ı Vak‘a-i Sultan Osman	4

İKİNCİ BÖLÜM

2. FÎ BEYÂN-I VAK‘A-İ SULTAN OSMAN

2.1 Müellifin İsmi Meselesi.....	5
2.2 Eserin İsmi Meselesi.....	6
2.3 Eserin Telif Sebebi.....	6
2.4 Eserin Telif Tarihi.....	7
2.5 Eserin Muhtevası.....	8
2.6 Eserin Yazma Nüshaları.....	10
2.6.1 Revan Nüshası (Kısaltma R).....	10
2.6.2 Halet Efendi Nüshası (Kısaltma H).....	11
2.7 Eserin Kaynakları ve Tesirleri.....	11
2.7.1 Gördükleri.....	12
2.7.2 Duydukları.....	14
2.8 Fî Beyân-ı Vak‘a-i Sultan Osman ile Musîbetnâme’nin Mukayesesi.....	15

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. METNİN KONU BAŞLIKLARI.....	19
3.1 METİN.....	21
SONUÇ.....	106
BİBLİYOGRAFYA.....	108
EKLER.....	111

KISALTMALAR

a.e	aynı eser
a.g.e	adı geçen eser
a.g.m	adı geçen makale
bkz.	bakınız
C.	cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	Editör
H	Halet Efendi
Haz.	Hazırlayan
nr.	Numara
R	Revan
s.	sayfa
S.	sayı
Sad.	Sadeleştiren
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TTK	Türk Tarih Kurumu
vb	ve benzeri
vd	ve diğer
vr	varak

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BOSTANZÂDE YAHYÂ EFENDİ HAYATI VE ESERLERİ

1.1 Ailesi

Bostanzâde Yahyâ Efendi, 16 ve 17. yüzyıllarda önemli âlimlerin yetiştiği ‘Bostanzâde’ ailesine mensuptur. Kaynaklarda gençlik senelerine dair bilgiler geçmemektedir. Kendisinin kaleme aldığı *Târih-i Sâf* adlı eserinden din bilginlerinden özel dersler aldığını anlıyoruz.¹ Şeyhî Mehmed Efendi’nin verdiği bilgilere göre, Yahyâ Efendi’nin Sultan III. Mehmed (1595-1603) dönemi ulemasından olduğu anlaşılmaktadır. Metnin orijinalinde bu bilgi şöyle geçmektedir:

*“El-mevlâ Yahyâ ibn-i Şeyhülislam Mehemmed ibn-i el-mevlâ Mustafa Bostan tabaka-i devlet Sultan Mehemmed Han-i Sâlis ulemasından tercemeleri Zeyl-i Atâi’de merkum olan Şeyhülislam Bostanzâde Mehemmed Efendi merhûmun mahdûm-ı sâlis-i saadet-mend-i sadr-i âli-kadr Yahyâ Efendi.”*²

Dedesi Kanuni devri âlimlerinden Tireli Kazasker Bostan Mustafa Efendi olup, 1498 senesinde doğmuş, 1544 senesinde Bursa ve Edirne, 1545 senesinde ise İstanbul kadılığı görevlerinde bulunmuştur. 1547-1551 seneleri arasında Anadolu ve Rumeli kazaskerliği yapmıştır.³ 1570 senesinde vefat eden⁴ Bostan Çelebi’nin Mehmed ve Mustafa isimlerinde bilinen iki oğlu vardır.⁵

Babası Bostanzâde Mehmet Efendi olup 1573-1576 seneleri arasında sırasıyla Şam, Bursa, İstanbul ve Kahire kadılıklarında bulunmuştur. 1577 senesinde Anadolu, 1578 senesinde ise Rumeli kazaskerliği yapmıştır. Daha sonra Kahire kadılığına atanan Mehmed Efendi ardından ikinci kez Rumeli kazaskeri olmuştur. Bostanzâde Mehmet Efendi 997 (1589) senesinde Müeyyedzâde Şeyhî Efendi yerine şeyhülislam olmuştur.⁶

¹ Bostanzâde Yahyâ Efendi, **Duru Tarih: Tarih-i Sâf/ Tuhfetu’l-Ahbab**, Haz.Necdet Sakaoğlu, İstanbul, Milliyet Yay., 1978, s. 12-13.

² Şeyhî Mehmed Efendi, **Şakaik-ı Nu’maniye ve Zeyilleri: Vekayü’l-Fudalâ**, Haz. Abdülkadir Özcan, C.III, İstanbul, Çağrı Yay., 1989, s. 45.

³ Nev’îzâde Atâî, **Şakaik-ı Nu’maniye ve Zeyilleri: Hadaik’l-Hakaik Fî Tekmileti’ş- Şakaik**, Haz. Abdülkadir Özcan, C.II, İstanbul, Çağrı Yay., 1989, s. 130.

⁴ H. G. Yurdaydın, “Bostan’ın Süleymanâmesi,” **TTK Belleten**, C.XIX/74, Ankara 1955, s. 189.

⁵ Nezihî Aykut, “Bostan Çelebi”, **DİA**, C.VI, Ankara, 1992, s. 308.

⁶ Nev’îzâde Atâî, **a.g.e.**, s. 411.

Şeyhülislamlığı sırasında Anadolu kazaskeri Bâkî Efendi ile yaşadığı çekişmelerden ötürü azledilmiş, fakat 1593 senesinde ikinci kez şeyhülislamlığa tayin edilmiştir. Bu özelliği ile azledildikten sonra ikinci defa şeyhülislamlığa getirilen ilk kişi olarak kaynaklarda yer etmiştir.⁷ 1598 senesinde vefat eden Mehmed Efendi Şehzadebaşı Camiine defnedilmiştir. *İhya-yı Ulûm* tercümesi ve *Mülteka* şerhi ile üç lisanda yazılmış şiirleri vardır. Fakat eserleri basılmamıştır.⁸Bostanzâde Mehmed Efendi'nin Mustafa, Mehmed ve Yahya isimlerinde üç oğlu bulunmaktadır.

1.2. Görevleri

Bostanzâde Yahyâ Efendi, 1003 Muharrem (1594) senesinde Abdülkerim Efendi yerine Üsküdar Mihrimah Sultan medresesi müderrisliği, 1004 Recep (1596) senesinde Ayaşî Ahmed Efendi yerine Sahn-ı Seman medresesi müderrisliği, 1006 Şaban (1598) senesinde Abdülcabbarzâde Mehmed Efendi yerine Üsküdar Valide medresesi müderrisliği ve 1008 Zilkâde (1600) senesinde Hocazâde Abdulaziz Efendi yerine Süleymaniye medreseleri müderrisliği görevlerinde bulundu.⁹

1010 Cemâziye'l-evvel (1601) senesinde Karaçelebizâde Mehmed yerine Halep Kadısı oldu. İki yıl sonra bu görevinden azledildi. 1013 Cemâziye'l-evvel (1604) senesinde Muzaffer Efendi yerine Galata Kadısı oldu. 1014 Muharrem (1605) senesinde Galata Kadılığından azledildi. 1016 Safer (1607) senesinde Şerîf Mehmed Efendi yerine ikinci kez Galata Kadısı olan Yahyâ Efendi, 1016 Şaban (1607) senesinde Galata Kadılığından ayrıldı.¹⁰

1017 Recep (1608) senesinde Bursa, ertesi yıl ise Edirne Kadısı oldu. 1020 Rebiü'l-âhir (1611) senesinde Edirne Kadılığından azl edildi. 1022 Ramazan (1613) senesinde İstanbul Kadısı olan Yahyâ Efendi, ertesi sene İstanbul kadılığından azledildi. Bostanzâde Yahyâ Efendi'ye 1023 Ramazan (1614) senesinde Ahizâde

⁷ Mehmet İpşirli, "Bostanzâde Mehmed Efendi", *DİA*, C.VI, Ankara, 1992, s. 311.

⁸ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-ı Âmire, C.I, İstanbul, 1333, s. 256; Ayrıca bkz. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, Gregg International Publishers C. IV, İstanbul, 1971, s. 133.

⁹ Şeyhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 45.

¹⁰ *a.e.*, s. 45. Ayrıca bkz. Abdurrahman Sağırlı, *Mehmed b. Mehmed Rumî'nin Nuhbetü't-Tevarih ve'l Ahbar ve Tarih-i Al-i Osman'ı*, İstanbul Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İstanbul, 2000, s. 127-128.

Hüseyin Efendi üzerinden boşalan Rodoscuk kazası arpalık olarak verildi. 1030 Şaban (1621) senesinde bütün arpalıkları geri alındı.¹¹

1032 Safer (1622) senesinde kardeşi Mehmed Efendi yerine Anadolu Kazaskeri oldu fakat ertesi sene Anadolu kazaskerliği görevinden azledildi. Kendisine Uzuncaova kazası arpalık olarak verildi. 1039 Safer (1629) senesinde Hasan Efendi yerine Rumeli Kazaskeri oldu ancak bu görevde birkaç ay kalabildi.¹²

Kaynaklarda Rumeli Kazaskerliği görevinden sonra başka bir görevde bulunup bulunmadığına dair kesin bir bilgi yer almamaktadır. Muhtemelen 1039 ile 1049 senelerini emeklilik dönemi olarak geçirmiştir. Bu süre zarfında eserlerine son şeklini vermiş de olabilir.

Şeyhî Mehmed Efendi, Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin Rumeli Kazaskerliğinden sonraki halini "bu hâl üzere güzârende-i eyyâm u leyâl iken 1049 Rebiü'l-evvelin 26. günü hayat-ı tamâm eyledi" şeklinde ifade etmiştir. Naaşı babasının yanına Şehzade Camii haziresine defnedilmiştir.¹³

1.3. Eserleri

Bostanzâde Yahyâ Efendi'ye ait bilinen dört eser vardır.¹⁴Bu eserler; *Gül-i Sadberg*, *Mirat'ül-Ahlâk*, *Tuhfetü'l-Ahbâb* ve *Fi Beyânı Vaka-i Sultan Osman*'dir.

Gül-i Sadberg ve *Mirat'ül-Ahlâk*'ın bahsi klasik kaynaklarda geçerken, *Tuhfetü'l-Ahbâb* ve *Fi Beyânı Vaka-i Sultan Osman*'ın bahsi yalnızca modern kaynaklarda geçmektedir.

¹¹Bostanzâde Yahyâ Efendi, **Fi Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman**'da arpalıkların geri alınmasını, "bi'l-küllüyye tarîk-i ilmden mansıbım harman itdiğinden mâ'ada dest-ber-âverde olan pâre-i nân ya'ni arpalık nâmında bir iki vîrâne hâne nâibimiz tasarrufunda iken Leh seferinde umûmen def'-i fermân itirmekle taht-ı umûma dâhil olup evrâk-ı sabr u karârım perişân eyledi." şeklinde ifade etmiştir.**Metin**, vr. 16a. Ayrıca bkz. Şeyhî Mehmed Efendi, **a.g.e.**, s. 46.

¹²Biyografisi için ayrıca bkz.Naîmâ Mustafa Efendi, **Tarîh-i Naîmâ**, Haz. Mehmet İpşirli, TTK, C.II, Ankara, 2007, s. 503 ve s. 672; Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, **Solak-zâde Tarihi**, Haz. Vahid Çubuk, Kültür Bakanlığı Kaynak Eserler Serisi, C. II, Ankara, 1989, s. 500; Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, **Hasan Bey-zâde Tarihi**, Haz. Nezihî Aykut, TTK, C. III, Ankara, 2004, s. 1026; Mustafa Çağrırcı, "Bostanzâde Yahyâ Efendi", **DİA**, C.VI, Ankara,1992, s. 311.

¹³ Bursalı Mehmet Tahir, **a.g.e.**, s. 287; Mehmed Nâili Tuman, **Tuhfe-i Nâilî**, Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatcı, Bizim Büro Yay., C.II, Ankara 2001, s. 1216.

¹⁴ "Yahyâ Bostanzâde", **Dâiretü'l-Maârif-i Büzürg-i İslâmî**, Ed. Kazım Musavi Bojnurdi, C. XII, Tahran, 2004, s. 114.

1.3.1 Gül-i Sadberg: Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin Hz. Muhammed (s.a.v)'in yüz mucizesini konu alan ve büyük ölçüde manzum olan Türkçe bir eseridir. IV. Murad'a kasideden sonra Hz. Peygamber'in cismanî miracının imkânı ve mahiyeti, Kur'an'ın i'câzı konuları üzerinde durulur. Daha sonra eserin asıl konusunu teşkil eden yüz mucize geniş şekilde anlatılır.¹⁵

1.3.2 Miratü'l-Ahlâk:Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin ahlâkî faziletlere dair yirmi dört babdan oluşan Türkçe didaktik bir eseridir. Başlıca konuları ibadet, sabır, şükür, şecaat, ciddiyet, cehd, erdemlilik, hilm, ferasettir. Eserde başta padişahlar olmak üzere çeşitli kademelerdeki yöneticilere fazilet kazanmaları konusunda öğütler verilmektedir. Ahlâkî açıdan verilen bu öğütler âyet ve hadislerle örneklendirilmiştir. Orta nesir ile kaleme alınmış olan bu ahlak kitabının İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar nr. 3537'de tespit edilmiş tek nüshası vardır. Genel olarak eser, I. Ahmed (1603-1617) dönemi Osmanlı toplumunun ahlaki yapısına dair bilgileri ihtiva etmektedir.¹⁶

1.3.3 Tuhfetü'l Ahbâb (Târih-i Sâf):Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin 1616 senesinde kaleme alınmış ve üçyüze yakın Müslüman hükümdarın tanıtıldığı Türkçe kısa bir tarihi eseridir. *Tuhfetü'l-Ahbâb* eserinin Bostanzâde Yahyâ'ya ait olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu eksiklik araştırmacıları farklı ihtimallere sürüklemiştir. Daha sonra Necdet Sakaoğlu muhtevassından hareketle sağlam bulgularla eserin Bostanzâde Yahyâ'ya ait olduğunu ispat etmiştir. Üç bölümden oluşan eserde hanedanların anlatımı esnasında kronolojik bir sıra takip edilmemiştir. Eser kuru bir tarih kitabı olmayıp tasvirlerle zenginleştirilmiştir.¹⁷

1.3.4 Fi Beyân-ı Vaka'-i Sultan Osman Han: Üzerinde inceleme yaptığımız eserdir. Daha sonra ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

¹⁵Özlem Demir, **Bostanzâde Yahyâ Efendi ve Gül-i Sadberg**, Marmara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 11; Ayrıca bkz. Ferudun Hakan Özkan, **Bostanzâde Yahyâ Gül-i Sadberg**, Gazi Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara, 2011.

¹⁶Nurgül Sucu, **Bostanzâde Yahyâ Efendi ve Mir'ât'ül Ahlâk**, Selçuk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Konya, 2010; Mustafa Çağrıç, **a.g.m.**, s.312.

¹⁷Bostanzâde Yahyâ Efendi, **a.g.e.**,s.6; Mustafa Çağrıç, **a.g.m.**, s. 313.

İKİNCİ BÖLÜM

2. FÎ BEYÂN-I VAK‘A-İ SULTAN OSMAN

2.1. Müellifin İsmi Meselesi

Fî Beyân-ı Vak‘a-i Sultan Osman’ın Revan nüshası dîbâcesinde “*Ol asırda Kazasker-i Anadolu olan Yahyâ Efendi merhûm bi’l-muâyene ...*” şeklinde kayıt bulunmaktadır. Bu kaydın altına silik bir hat ile “*Bostanzâde Yahyâ Efendi’nin eseri, o tarihte Anadolu Kazaskeri bulunuyordu*” notu düşülmüştür. Burada geçen “o tarih” ifadesinden kast edilen 1033 yani 1622 senesidir. Nitekim belirtilen tarihte Anadolu Kazaskerliği vazifesini yapan Bostanzâde Yahyâ Efendi’den başkası değildir.¹⁸

Fî Beyân-ı Vak‘a-i Sultan Osman’ın Halet Efendi nüshası dîbâcesinde ise “*müellif Şeyhülislam Yahyâ Efendi*” şeklinde kayıt bulunmaktadır. Bu kayıt ile her iki nüsha arasında müellif ismi hakkında ihtilaf olduğu anlaşılmaktadır. Bu ihtilafın Bostanzâde Yahyâ Efendi ile aynı dönemde yaşamış Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi’nin¹⁹karıştırılmış olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Nitekim Bostanzâde Yahyâ Efendi şeyhülislamlık vazifesinde bulunmamış, bu vazife ile babası Bostanzâde Mehmed Efendi müşerref olmuştur.²⁰Ayrıca müellif eserinde geçen, “*fi’l-hâl mecârî-i umûr ma’rûz-ı der-gâh-ı sultân-ı gayûr oldı, bu abd-i fakîr ü pür-kusûr ol hengâm-ı şerr ü şûrda hikmet-i Hudâ-i Gafûr ile hidmet-i kazı’askeri ile me’mûr bulundum*”²¹ sözler ile Sultan II. Osman katli vakasının yaşandığı sırada kazaskerlik hizmeti ile memur olduğunu ifade etmektedir.

¹⁸ Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakaik-ı Nu‘maniye ve Zeyilleri: Vekayü’l-Fudalâ*, Haz. Abdülkadir Özcan, C.III, İstanbul, Çağrı Yay., 1989, s. 45-46; Mustafa Çağrı, “Bostanzâde Yahyâ Efendi”, *DİA*, C.VI, Ankara, 1992., s. 311.

¹⁹ Bayram Ali Kaya, “Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi”, *DİA*, C.XLIII, İstanbul, 2013, s. 245-246.

²⁰ Mustafa Çağrı, *a.g.m.*, s. 311; Mehmet İpşirli, “Bostanzâde Mehmed Efendi”, *DİA*, C. VI, Ankara, 1992, s. 311.

²¹Bostanzâde Yahyâ Efendi, *Metin*, vr. 51b.

2.2. Eserin İsmi Meselesi

Bostanzâde Yahyâ Efendi yazdığı eserine özgün bir isim vermekten kaçınmamıştır. Eserin Revan nüshasının ilk sayfalarında “*Fi Beyân-ı Vak‘a-i Sultan Osman*” şeklinde bir kayıt bulunmaktadır.²² Bu kayıt yazma esere verilmiş isimdir. Eser, kataloglarda ve bazı kaynaklarda bu şekilde anılagelmiştir. Ancak Halet Efendi nüshasında bunun gibi veya farklı herhangi bir isme dair kayıt bulunamamıştır.

Bu bakımdan çalışmamıza konu olan Bostanzâde Yahyâ Efendi’nin eserini biz de *Fî Beyân-ı Vak‘a-i Sultan Osman* diye adlandıracağız.

2.3. Eserin Telif Sebebi

Bostanzâde Yahyâ Efendi eserini, doğrudan şu veya bu sebeple yazdığını beyan etmemiştir. Ancak çalışmamız esnasında metni daha yakından incelediğimizde eserin kaleme alınış sebebini bulmaktayız. Buna göre, Bostanzâde eserinde, Sultan II. Osman katli vakasının hayli hayret verici ve başlı başına garip bir haber olduğundan bahsetmiştir. Bostanzâde eserini kaleme alış sebebini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“*Hakkâ ki, vâkı‘a-i Osman Han hayret-dih-i erbâb-ı ukûl ü ezhândır. A‘ceb-i etvâr ve agreb-i ahbâr olmağla, hâme-zen-i sahîfe-i [5a] rivâyet, nağme-serây-ı bezm-i hikâyet, idâre-i câm-ı rahîk-ı selsâl-i mecârî-i ahvâl itmeğe heves-nâk olup, sayd-ı vekâyi‘-i ibret-iştimâl beste-i fitrâk-ı beyân-ı hakikat-meâl olmak karâr-dâde-i hâtır-ı derrâk oldu. “Siyemâ leyse‘l- haberu ke‘l-‘ayân”²³ güzâr-şence-i meşhûd-ı dîde-i can ü cinân olup, ba‘zında hâzır ve ba‘zının defi‘ne mübâşir olup”²⁴*

Keza şu dörtlük de aynı hususu teyit etmiştir.

²² Fehmi Edhem Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğuna eser ismini **Vak‘a-i Sultan Osmaniye** şeklinde kaydetmiştir. Bkz. Fehmi Edhem Karatay, **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu**, C. I, İstanbul, 1961, s. 245.

²³ “Özellikle işitmek görmek gibi değildir.”

²⁴ Bostanzâde, **Metin**, vr. 4b-5a.

Nazım

“Bir iki bed-güher-i harab-ter

Saltanat ırzın itti zîr ve zeber

Eyle tafsîl cümleyi Yahyâ

Kalmaya ta hafâda bu ma ‘nâ”²⁵

Metinde rastladığımız bu ifadeler kitabın niçin kaleme alındığının izahı hükmündedir. Yukarıda yaptığımız alıntılardan anlaşılacağı üzere Bostanzâde Yahyâ Efendi kendi döneminde yaşanan Sultan II. Osman katli vakasına gözünü kapatmayıp, hakikatleri doğru bir şekilde yazmaya karar vermiş ve bunu vicdanî bir borç kabul etmiştir. Bostanzâde Yahyâ Efendi her ne kadar eserine Sultan II. Osman’ı överek, yücelterek başlamış olsa da onu Padişah’ a takdim etmek üzere yazdığını söylemek mümkün olmayacaktır. Zira tam da eserin yazıldığı dönemde Sultan II. Osman’ın katledilmesi herhangi bir takdimin söz konusu olmadığına göstergesidir.

2.4. Eserin Telif Tarihi

Fi Beyân-ı Vâka-i Sultan Osman adlı eserin hem Revan hem de Halet Efendi nüshalarında istinsah tarihleri ile ilgili kayıtlar mevcuttur. Bu kayıtlara baktığımızda Revan nüshasının hicri 1033/1624, Halet Efendi nüshasının hicri 1167/1754 tarihlerinde istinsah edildiği bilgilerine ulaşmaktayız. Burada asıl sorun müellifin bizzat kendi gördükleri ve duyduklarına dayanarak meydana getirdiği eseri ne zaman kaleme aldığıdır. Konuyla ilgili elimizde kesin bir bilgi olmamakla birlikte Bostanzâde Yahyâ Efendi’nin eserini Sultan II. Osman’ın katlinden sonra kaleme almış olma ihtimali üzerinde durmaktayız.

²⁵Metin, vr. 4b-5b.

Eser içerisinde geçen “*Merhûm Sultan Osman hadîka-i cennet-nişânda Çadır Köşkü demekle ma’rûf kasrı teşrîf ve ağayı virmekte tesvîf idüp, cümle vüzerâ ve ba’zı ulemâ ictimâ’ idüp emr-i mutâ’ üzre bostancıbaşı huzûruna tevakkuf gösterdiler.*”²⁶ifadesi bu kanaatimizi doğrulamaktadır. Sultan II. Osman’ın katledilişi 1031/1622, Bostanzâde Yahyâ Efendi’nin ölümü ise 1049/1639 olduğuna göre müellif eserini bu tarihler arasında yazmış olmalıdır.

2.5. Eserin Muhtevası

Bostanzâde Yahyâ Efendi’nin *Fî Beyân-ı Vak’a-i Sultan Osman* eseri 8 Recep 1031 (18 Mayıs 1622)-15 Zilkade 1032 (10 Eylül 1623) seneleri arasındaki olayları ihtiva etmektedir. Eser özellikle II. Osman’nın katli olayına dair hususi bir tarih olup, I. Mustafa’nın ikinci saltanatı ve IV. Murad’ın tahta çıkışına dair bilgilerde vermektedir.

Yahyâ Efendi’nin II. Osman’ın katli sırasında yaşananlara müşahit olma fırsatı elde etmesi eserin önemini artırmıştır. Gözleme dayalı kaleme alınan eser içerisinde yer yer rivayetler de barındırmaktadır.²⁷Müellif gördüklerini ve duyduklarını uzun tasvirler kullanarak ayrıntılarıyla yansıtmaya çalışmıştır.

Eser içerisinde yer alan diyaloglardan yola çıkarak Yahyâ Efendi’nin oluşan kargaşa ortamında yatıştırıcı rol oynadığı, daima çevresine nasihatlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁸

Bostanzâde Yahyâ Efendi’nin *Fî Beyân-ı Vak’a-i Sultan Osman* dışında bir tarihi, bir ahlaki ve bir dini eseri mevcuttur. *Fi Beyân-ı Vak’a-i Sultan Osman*’ın dili XVII. yüzyıl dönemi dil özellikleri ile örtüşmektedir. Bu anlamda XVII. yüzyıl dil ve edebiyatının en belirgin özelliği sanatlı veya süslü olarak bilinen nesirdir. Gerek dini gerek tarihi eserler de Türkçeleşme amacı güdülmeyen, Arapça ve Farsça kelimeler ağırlıklı sanatlı bir dil kullanılmaktadır.²⁹

²⁶Metin, vr. 25b.

²⁷Metin, vr. 5a; 20a; 22a; 23a; 30a; 32a.

²⁸Metin, vr. 20a; 20b; 24a; 26a; 28a; 29a; 32b; 52b; 63a.

²⁹ Mine Mengi, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yay., Ankara, 1994, s. 173.

Yahyâ Efendi'nin eserini ağır bir dil ile yazmış olması, az duyulmuş kelimeleri kullanması, nesir içerisinde terkiplerin sayıca fazla olması, âyet ve hadislerin de var olmasından yola çıkarak yüksek eğitim düzeyine sahip olduğunu da anlamaktayız. Ayrıca Arapça ve Farsça şiir, nazım, mısra, beyitlerin eser içerisinde kullanılması bilgi birikiminin ve donanımının en açık göstergesidir. Eser de 60 beyit, 36 mısra, 11 nazım, 10 arabiyye ve 6 şiir yer almıştır.

Fî Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman kronolojik olarak şu olayları ihtiva etmektedir:

Hamd ü sena ile II. Osman ve soyu övülmüş, yaşananların büyük bir talihsizlik olduğu söylemi ile konuya giriş yapılmıştır.

Sultan II. Osman tarafından çeşitli devlet kadrosunda görevlendirilen Hoca Ömer, Dârüssaâde Ağası Süleyman Ağa, Kazasker Sünbül Ali Efendi, Hekimbaşı Musa Efendi, Sadrâzam Dilaver Paşa, Defterdar Baki Efendi ve Hoca Ömer'in oğlu İstanbul Kadısı Abdullah Efendi isimli kişilere ağır yerici ifadeler kullanılması ve yaşananların sorumlusu ilan edilmesi; Zikredilen kişilerin Sultan II. Osman'ın aklına Anadolu'ya sefere çıkma ve Kâbe'ye gitme arzusunu sokması; Kâbe'ye gitme arzusunun kul taifesi arasında dedikodulara sebebiyet vermesi ve halk ile Sultan arasına ayrılık düşmesi; Yeniçeri ve sipah Sultan Ahmed Han Camii'nde toplanarak Hoca Ömer, Dârüssaâde Ağası Süleyman Ağa, Kazasker Sünbül Ali Efendi, Hekimbaşı Musa Efendi, Sadrazam Dilaver Paşa, Defterdar Baki Efendi ve İstanbul Kadısı Abdullah Efendi'nin azl ve katlini talep etmesi; Sultan II. Osman'ın durumun ciddiyetini anlamayıp, 'başsız asker tez dağılır' demesi; Ulemanın olayı yatıştırmakla görevlendirilmesi; Vezîriâzam Mere Hüseyin Paşa ile Gürcü Mehmet Paşa, Mahmut Paşa, Çerkes Mehmet Paşa, Ahmet Paşa ve Hamitli Mustafa Paşa isimli vezirlerin ktirik süreci iyi yönetememesi; Talepleri gerçekleşmeyen asilerin saraya hücum etmesi; Saray'da 'Sultan Mustafa'yı isteriz' sloganlarının atılması; Sultan I. Mustafa'nın hapsedildiği yerden çıkarılması; Yeniçeri, Sipah ve bazı ulema fertlerinin Sultan I. Mustafa'ya biat etmesi; Sultan II. Osman'ın yeniçeri ve sipahı ikna etme çabaları; Sultan II. Osman'ın Ulema ile istişare etmesi ve bu istişare meclislerinde Yahyâ Efendi'nin de yer alması; Sultan II. Osman'ın tebdil kıyafet ile

Yeniçeri ağası evine gitmesi; Orada asiler tarafından yakalanıp önce Orta Camiye daha sonra Yedikule'ye gönderilmesi; Sultan I. Mustafa'nın ikinci kez tahta çıkması; Sultan II. Osman'ın Davud paşa ve adamları tarafından katledilmesi; Sultan IV. Murad'a suikast düzenlenmesi ve suikastın başarısız olması; Kul taifesinin Sultan II. Osman'ı öldürmek suçundan aklanma çabaları; Yaptıklarının karşılığı olarak Davut Paşa'nın katledilmesi; Mere Hüseyin Paşa'nın veziriazam olması; Yeniçeri ve Sipahın bitmek bilmeyen istekleri; Kul taifesi içerisinde daima fesat çıkması; Kul taifesinin veziriazam ve yeniçeri ağası konusundaki huzursuzlukları; Sultan I. Mustafa'nın kul taifesinin tüm isteklerini gerçekleştirmesi; Sultan I. Mustafa'nın saltanatının sona ermesi; Sultan IV. Murad'ın tahta çıkması.

Ayrıca eser içerisinde dönemin devlet ricali, Sultan II. Osman ve I. Mustafa'ya yakın isimlere dair bilgiler de bulunmaktadır. Bu bilgiler hem sübjektif kişilik tahlili hem de vazife şuuru tahlili mahiyetindedir.

Yahyâ Efendi'nin eseri mekânsal bilgileri de ihtiva etmektedir. Eserin muhtevasında saray teşkilât yapısına dair Divan-ı Hümâyûn, Kasr-ı Hümâyûn, Çadır Köşkü, Şimşir Köşkü, Hasbahçe, Harem, Arz Odası, Taht Odası, Büyük suffa, Arslanhane, Matbah, Yeni Saray, Eski Saray gibi isimlerin yer alması olayların mekânsal ve tarihsel bağlantısını kurmamıza yardımcı olmuştur. Diğer yandan Süleymaniye Camii, Sultan Ahmet Camii, Şehzade Camii, At Meydanı, Orta Mescit, Yeniçeri Ağası Evi, Bahçesaray, Hastalar Sarayı, Yedikule gibi mekânlar çoğunlukla yeniçeri ve sipahın toplanıp harekete ettiği mekanlar olarak geçmektedir.

2.6. Eserin Yazma Nüshaları

2.6.1. Revan Nüshası (Kısaltma: R)

Topkapı Sarayı Müzesi Revan Kitaplığı, nr. 1305'de bulunan yazma 291×200 mm. ebadında, 67 varak ve her sayfada 19 satırdan oluşmaktadır. Yazılar açık sarı renkteki sayfalara güzel bir nesihle işlenmiştir. Kırmızı kaplı olan eserin kenarları yaldızlıdır. Konu başlıkları ve metinde geçen beyit ve nazımlar kırmızı mürekkeple yazılarak belirgin hale getirilmiştir. Nüsha başında varak 1a'da "*Bu makale-i garîbe Osman Hanîyeyi ol asırda Kadıasker-i Anadolu olan Yahyâ Efendi merhûm bi'l-muâyene müşâhede eyleyüp cem' ve tastîr etmiştir. Hakka ki kıssa-i dil-güdâz ve sûz-*

efzâdır” ifadesi bulunmaktadır. Bu ifadenin altında “*Bostanzâde Yahyâ Efendi’nin eseri o tarihte Anadolu Kazaskeri bulunuyordu*” kaydı yer almaktadır. Varak 3a’da ise “*Fi Beyân-ı Vak’a-i Sultan Osman, be-hatt-ı nesih, satır 19*” bilgileri bulunmaktadır. 1b ve 2a-b varakları boştur. Yazma varak 3b’den başlamaktadır. Müstensihi belli değildir. İstinsah tarihi ise 1033 (1624)’dür. Bu nüshanın müellif nüshası olduğunu tahmin etmekteyiz.³⁰

2.6.2. Halet Efendi Nüshası (Kısaltma: H)

Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Kitaplığı, nr. 611’de bulunan nüsha, 65 varak ve her sayfada 19 satırdan oluşmaktadır. Açık sarı renkteki sayfalar nesih hat ile yazılmıştır. Eserin kenar çerçeveleri yaldızla süslenmiştir. Eserde konu başlıkları mısra, beyit ve nazımlar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Müstensihi belli olmayan nüshanın istinsah tarihi 7 Zilhicce 1167 (25 Eylül 1754)’dir. Revan nüshasına göre daha ilavelidir ve yer yer haşiyeler barındırmaktadır. Nüsha sonunda Şeyhülislam Feyzullah Efendi’nin oğlu Fethullah Efendi’ye müftülük payesi için verilen nişan-ı hümâyûn sureti vardır. 63b ve 64b varaklarında bulunan Fethullah Efendi’ye müftülük payesi için verilen nişan-ı hümâyûn sureti Revan nüshasında bulunmamaktadır. Halet Efendi nüshasının ilk varağında “müellif Şeyhülislam Yahyâ Efendi” kaydı bulunmaktadır. Bu kayıttan anlaşıldığı üzere Bostanzâde Yahyâ Efendi ile Şeyhülislam Zekeriyâyâde Yahyâ Efendi isim benzerliğinden ötürü karıştırılmıştır. Zekeriyâyâde Yahyâ Efendi 1622 senesinde şeyhülislam iken Bostanzâde Yahyâ Efendi Anadolu kazaskeri idi.

2.7. Eserin Kaynakları ve Tesirleri

Bostanzâde Yahyâ Efendi’nin ne bizim tespit edebildiğimiz ne de kendisinin belirttiği bir kaynağı bulunmamaktadır. Zaten kendisi Sultan II. Osman Vak’asını bizzat görüp ve duyduklarından yola çıkarak kaleme aldığını belirtmiştir. Bunu şu ifadelerinden de anlamaktayız; “*Bu abd-i fakîr-i şikeste-zamîr olmahalde hâzır ve sudûr iden mesâibe nâzır idim.*”³¹ “*Bu bende-i fakîr müşâhede-i ahvâl-i vezîr idicek ol mahalle varmadan avdet ve taraf-ı pâdişâha mürâcaat ittim.*”³² “*Ayne’l-yakîn*

³⁰ Orhan Şaik Gökyay, “II. Sultan Osman’ın Şehadeti,” *Atsız Armağanı*, Ötüken Yay., İstanbul, 1976, s. 190.

³¹ Bostanzâde, *Metin*, vr. 20a.

³² *Metin*, vr. 23b.

müşâhede itmekle nâ-çâr bî-mu'ânede arûs-ı vezârete talâk virmeğe ahd ü misâk idüp"³³ "*Müşâhede itdim ki levh-i zamîrleri fikirden sâde ammâ ne sevk olunsa kabûle âmâde, çünkü ruhsat-yafte-i sühan olduk.*"³⁴

Bu bilgilerden hareketle müellifin kaynaklarını gördükleri ve duydukları başlığı altında inceleyeceğiz.

2.7.1 Gördükleri

Bostanzâde Yahyâ Efendi, şahit olduklarını ve şahit oldukları karşısındaki şaşkınlığını, "*siyyemâ leyse'l- haberu ke'l- 'ayân*" *güzâr-şence-i meşhûd-ı dîde-i can ü cinân olup, ba'zında hâzır ve ba'zının def'ine mübâşir olup, mücâhede-i müşâhede itmiş idim*"³⁵ şeklinde ifade etmiştir. Yani olayların kiminde hazır bulundum kiminde önlenmesine çalıştım ve kaç kez öldüm kaç kez dirildim ifadesi ile hüznünü vurgulamıştır.

İstenmeyen bir sefer tertip edilmesi karşısında etraftan duyduklarını, "*âfitâb ictimâ'-i iltimâ' idüp gayr-i mu'tâd bî-zevâde vü zâd bu ne makûle sefer ve aktâr-ı memâlik teheyüic-i gubâr-ı mihen-i fiten ile mükedder iken bu ne gûne emr-i münkerdir deyü eşi'a-yı güft ü şenîd her taraftan zâhir ü bedîd olup*"³⁶ şeklinde ifade etmiştir.

Asilerin Sultan II. Osman'a yakın kişilerin azl ve katlini istediklerini vebunu elde edemeyince kalabalık halinde Dilaver Paşa sarayına doğru hareket ettiklerini, "*bu kelâm-ı hikmet-nümâ bi-hezâfirihâ gûş-zed-i Şâh-ı zafer-intimâ olıcak, nefyen ve isbâten meş'ar-ı redd ü kabûl bir cevâb-ı ma'kûl zâhir olmayıcak ol cem'-i mütekâsir hâib ü hâsir vezîr-i bed-ahter ya'ni Dilâver sarâyına bess-i şekvâ ve arz-ı hâl ile*"³⁷ şeklinde ifade etmiştir.

Asilerin karıncalar gibi saray kapısına geldiğini ve ulemanın bu derde deva bulmak için Darüşşifa'da danışma meclisi kurduğunu, "*manend-i milh ü mûr müteveccih-i der-i sarây-ı pür-sürûr oldılar. Ulemâ vüzerâyâ Hastalar sarâyı*

³³Metin, vr. 44a.

³⁴Metin, vr. 63a.

³⁵Metin, vr. 5a.

³⁶Metin, vr. 9b.

³⁷Metin, vr. 11a.

önünde mülâkî olup müşâvere için ictimâ' itdikte sûka ve fesededahi ittibâ' idüp, Allahu ekber bir asker ammâ pür cevr ü sitem gûyâ ki seyl-i aremrem idi. Vüzerâ ve ulemâ bîrûn-ı sarâyda pîş-gâh-ı dârü's-şifâda tecemmu' idüp bu derde devâ ve bu maraza şifâ ümîd ve recâsına akd-i meclis-i müşâvere ve tarh-ı bisât-ı muhâvere itdiklerinde"³⁸ şeklinde ifade etmiştir.

Bostanzâde Yahyâ Efendi, halk ve asker birlikte hareket ederek Bâb-ı Hümâyûn kapısına kadar geldiklerinde olay yerinde bulunduğunu "Bâb-ı Hümâyûn süddesine vaz'-ı akdâm itdiler. Hâss u âmm dahi mülhak-ı asker-i zafer-fercâm olup nâ-gâh bir feryâd-ı cân-gâh ve bir figân peydâ oldu ki, peyveste-i âsumân oldu, gûyâ şehir içinde feryâd itmedik kimesne kalmadı"³⁹ "Gûş-zed-i vezîr-i vizr-intimâ olıcak âyâ bu sadâ kangı taraftan peydâ oldu? Gâlibâ huddâm-ı harem-i muhterem bu emr-i mübremîn def'i için arsa-i gayrete vaz'-ı kadem itmişlerdir, hen-gâm-ı hareket değil dem-i mülâyemetdür deyü istihbâr için emr isdâr buyurdular."⁴⁰ "Hakkâ ki ol makûle vüzerâ mesned-ârâ olmak bu devlet-i ulyâ bu şekle girmeğe edell-i delâil ve evzah-ı mesâil idi. Bu abd-i fakîr-i şikeste zamîr ol-mahalde hâzır ve sudûr iden mesâibe nâzır idim"⁴¹ şeklinde ifade etmiştir.

Yahyâ Efendi, vezir ve ulemânın Sultan II. Osman'ın tahtına vararak, müşavere meclisi kurduğunu ve kendisinin de orada yer aldığını, "nâ-çâr şâh-ı ser-efrâz derîçe-i iltifâtı bâz idüp, cümle vüzerâ ve havâss-ı ulemâyı da'vet buyurup Hâs Bağçe'den huzûr-ı pür-meymenetlerine azîmet itdiler, bu fakîr dahi ol fırkaya dâhil ve şeref-i iltifata nâil olmuş idim. Pes içerü bağçede sahrâ gibi nice deşt-güzâr iderek pîşgâh-ı makarr-ı saltanat-penâh olan hâne-i bihişt-iştibâhda Büyük Suffa dimekle ma'rûf cây-ı izzet me'lûfa vâsıl ve sa'âdet-i huzûr-ı hümâyûna nâil olduk"⁴² şeklinde ifade etmiştir.

Halk ve asker Sultan Mustafa'nın saltanata çıkmasını istemiş ve Bâb-ı Hümâyûn'a yürümüşü. Yahyâ Efendi, o anda şaşkınlık verici olayları gördüğünü ve ölmekten saklanarak kurtulduğunu, "Fakîr-i pür-taksîr ol hengâmede hâzır ve

³⁸Metin, vr. 17b.

³⁹Metin, vr. 19b.

⁴⁰Metin, vr. 19b.

⁴¹Metin, vr. 20a.

⁴²Metin, vr. 22a.

peyveste-i zuhûr olan kâr-ı hayret-fezâyâ nâzır idim. Ne girîze-i mecâl ne karâr idecek hâl var, belki pâ-y-mâl-i asker-i kattâl ve cerîh-i sihâm ü benâl olmak meşhûd-ı mir'ât-ı bâl oldu, bâri kûşe-i suffada mütevârî olup tazarru'-ken-ı dergâh-ı Bâri oldum ki, âyâ sûret-i halâs ne yüzden cilve-ger ve seyr-i sahrâ-yı necât ne yoldan müyesser ola, mâşaallah "kâne vemâ lem yeşa lem yekün" deyü ne hâl ise bir köşeye ittikâ"⁴³ sözleri ile ifade etmiştir.

2.7.2 Duydukları

Eserde hiçbir kitâbî kaynağı referans olarak göstermeyen Bostanzâde'nin yer yer bazı rivayetlerde bulunması dikkatimizi çekmektedir. Ancak rivayetlere dair bir dayandırma ne yazık ki yapamamaktayız. Eserinde rivayet olarak bildirdikleri olayları hadise esnasında yakınındakilerden duymuş olması veya daha sonraları halktan duymuş olması ihtimallerine dayandırmaktayız.

Yeniçeri ve sipah Sultan II. Osman'a yakın kişilerin azledilip sürülmesini istemiştir. Eğer bu talepleri gerçekleşmezse bundan sonra ok ve kılıcın konuşacağını ifade etmişlerdir. Yahyâ Efendi bu durumu, "*Pes cemme-i askerden bu kelâm-ı ibret-encâm ma'rûz-ı dergâh-ı pâdişâh-ı İslâm olup, bu cümleyi azl ü redd ve kurb-ı şehriyârîden sadd olunmasın isteriz. Cümlemiz varup cevâb-ı şâfi ve kelâm-ı vâfi ile gelmeği temennî ideriz. Ve illâ cevâb zebân-ı tîr ü şimşîr-i cân-kırâbdır*"⁴⁴şeklindenakletmiştir.

Sultan II. Osman'ın asker tarafından yakalanması ve düştüğü hor durum karşısında bulunduğu serzenişi Yahyâ Efendi, "*Rivâyet olunur ki, ol mahalde ol Şâh-ı ecel eyitmiş; Âyâ ne tâli '-i mâder-zâddır ki bir nefes gamı benden ib'âd itmeyüp her dem şerer-i şerri ikâd itdi. Evvelâ vâlidüm hayâtında birâderim Mehemed Han'a fart-ı meyli ihsâna bâ'is ola deyü havf-ı câna düşmüş idim. Hîn-i mevtinde Kânûn-ı Osmanî püser peder yerine fermân-revâ-yı serîr-i sultanî olmak mukarrer iken, amm-i büzürgvâr Mustafa Han'a müyesser oldı. Ve niçe eyyâm dahi keşîde-i ıztırâb ü âlâm olup her an bîm-i cân ile ömr güzerân itdi.*"⁴⁵şeklinde nakletmiştir.

⁴³Metin, vr. 30a.

⁴⁴Metin, vr. 16b.

⁴⁵Metin, vr. 36a.

Davut Paşa'nın devlet hazinesinin üçte birinin boşalmasına sebep olduğunu, “*Rivâyet-i sahihadır ki, hazînenin sülüsü mertebesi tehî oldu. Ba`dehu hâne-i nekbet-medârına gelüp ol gice ihkâm-ı kâr-ı saltanat ve itmâm-ı umûr-ı devlet için müşâvere idüp ol zâlim-i gâşem; “mâdâm ki Osman Hân hayâtdadır bu maslahat nişânde değildir” dedi.*⁴⁶sözleri ile nakletmiştir.

Davut Paşa'nın gurura kapılıp Sultan II. Osman'ın kaftanını giymesi ve haddini aşış Sultan I. Mustafa'nın tahtına oturmasını, “*Rivâyet olunur ki, ol esnâda bir gün ol bed-nihâda gurûr gelüp kemâl-i ferah ve sürûr ile elbise-i Osman Hân'dan bir niçe kaftan ve bir mücevher miyân-ı bend almış bir siddiki her niçe ki pend itmiş sûd-mend olmayup bir seher ol câmeden birin giyer ve miyân-ı bend-i mücevher ile sahn-ı sarâ[y]da cilve-ger olur, doğru makarr-ı saltanat olan taht-ı âlî-baht tarafına azîmet idüp bezle gûne-i letâif-gûyân serîr-i saltanatda hurâmân olup câlis-i mesned-i Sultan Mustafa Hân olmuş.*”⁴⁷sözleri ile nakletmiştir.

Son olarak Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin eserinin daha sonraki tarih kitapları üzerinde herhangi bir tesiri tespit edilememiştir.

2.8 Fî Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman ile Musîbetnâme'nin Mukayesesi

Kaynak eserler arasında yalnızca Sultan II. Osman'ın katlini konu edindiği bilinen müstakil üç eser mevcuttur. Bunlardan ilki üzerinde çalışma yaptığımız Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin *Fî Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman'ı*; ikincisi Hüseyin Tugi'nin *Musîbetnâme'si*; üçüncüsü ise Kilârî Mehmed Halife'nin *Beşâretname-i Sultan Mustafa Han*'ıdır.

Kilârî Mehmed Halife'nin *Beşâretname-i Sultan Mustafa Han* adlı eseri Sultan I. Mustafa Han'ın ikinci saltanatını meşru kılmak adına kaleme alınmıştır. Kaynaklar da Kilârî Efendi'nin eseri Sultan I. Mustafa'nın isteği üzerine kaleme almış olabileceği ya da Sultan II. Osman'ın Hotin seferini övgüyle anlatan

⁴⁶Metin, vr. 40b.

⁴⁷Metin, vr. 42a.

Zafername adlı eserinin oluşturduğu intibayı değiştirmek üzere kaleme almış olabileceği geçmektedir.⁴⁸

Eser ağırlıklı olarak Sultan I. Mustafa'ya dair dua ve övgüleri ihtiva etmektedir. Sultan II. Osman'a dair az bilgi barındıran eserde, Sultan Osman'ın yakalanarak Yedikule'ye gönderilme bilgisi dikkat çekmektedir. Bu bölümde Kilârî Mehmed Halife'nin eserine, içerik özellikleri bakımından farklı oluşu hasebiyle kısaca değinilmiştir.

Monografik tarzda ele alınmış, muhteva bakımından birbirinin aynı olan Hüseyin Tuğî'nin *Musibetname* adlı eseri ile *Fî Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman* adlı eseri içerik açısından değerlendirmeye tabi tutacağız. Buradaki temel amacımız Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin eserinin önemini ortaya koymaktır.

Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin *Fî Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman* adlı eseri, Sultan II. Osman'ın yeniçeri ve sipah ayaklanması ile tahtan indirilmesi; Sultan I. Mustafa'nın cülusu; Sultan II. Osman'ın katledilmesi; Sultan I. Mustafa'nın kısa sürede tahtan indirilmesi ile Sultan IV. Murad'ın cülusu konularını içermektedir. Ayrıca eser içerisinde dönemin devlet ricali, Sultan II. Osman ve I. Mustafa'ya yakın isimlere dair bilgiler de bulunmaktadır.

Üç padişah dönemine kaynaklık etme özelliği taşıyan eser, müellifin bizzat şahidi olduğu olayları aktarmasıyla büyük öneme sahiptir. Ayrıca eser, dönem çalışmaları için oldukça orijinal ve birinci elden kaynak olma özelliği taşımaktadır. Müellif eserinde 18 Mayıs 1622-10 Eylül 1623 tarihleri arasında gerçekleşen olayları beyit ve nazımlarla zenginleştirmiş ve tasvirlerle çarpıcı hale getirmiştir.

Hüseyin Tuğî *Musîbetnâme* adlı eserine Allah'a hamd ve şükür ve Hz. Muhammed Mustafa'ya salât u selâm ile eserine başlamıştır. Sultan II. Osman'ın katli olayında İstanbul'da olduğunu ve gözlemlerini yazdığını belirtmiştir. Eseri şu olayları kapsamaktadır: Cumhurun yani asker ve halkın Süleymaniye'de toplanması; Leh seferi esnasında yaşanan olumsuzluklar anlatılması; Sultan II. Osman'ın ve etrafındaki devlet erkânının kul taifesine haksızlık yapması; Cumhurun

⁴⁸ Baki Tezcan, "Zafername Müellifi Hâlîsi'nin Bilinmeyen Bir Eseri Münasebetiyle", **Osmanlı Araştırmaları**, S. 19, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1999, s. 85.

Şeyhülislam'dan fetva alarak yeniden toplanması; Hoca Ömer ve Dilaver Paşa'nın evinin yağmalanması; Cumhuriyetin Bâb-ı Hümayûn'a gelmesi ve altı kişinin katlinin istenmesi; Sultan II. Osman'ın bu talebi reddetmesi; Sultan I. Mustafa'nın hapsedildiği yerden çıkarılması; Sultan I. Mustafa'yı Padişah yapma kararının alınması; Sultan II. Osman'ın durumun vahametinin farkına varması; Ulemanın iştişare meclisi kurması ve vaziyete çözüm aranması; Sultan II. Osman ve beraberindekilerin yeniçeri ağası evine gidip ayaklanan cumhuru ikna etme çabaları; Asker ve halkın ikna olmayışı ve Sultan II. Osman'ın yakalanıp Orta Mescid'e götürülmesi; Bin bir eza ve cefa ile Yedikule'ye götürülmesi; Sultan I. Mustafa'nın tahta çıkması; Davut Paşa'nın Sultan II. Osman'ı katletmesi; Elem verici bu olayların yaşanma nedeninin anlatılması; Sultan IV. Murad'a suikast düzenlenmesi; Merre Hüseyin Paşa'nın vezir-i azam olması; Yeniçeri ve Sipah ne isterse onun yapılması; İran ve Frenk elçisinin gelmesi; Yeniçeri ve Sipah'ın Sultan II. Osman'ın katlinden Davut Paşa'yı sorumlu tutması; Davut Paşa'nın katledilmesi; Yeniçeri ve Sipah'ın Erzurum Beylerbeyi Abaza Mehmet Paşa'yı şikayet etmesi; Silistre Paşası Kantemir Paşa'nın Lehistan'a akın yapması; Sipahilerin Gürcü Mehmet Paşa'yı istememeleri ve Merre Hüseyin Paşa'nın yeniden vezir-i azam olması; I. Mustafa'nın tahtan indirilişi ve IV. Murad'ın tahta çıkması.⁴⁹

Hem Bostanzâde hem Tuğî, Sultan II. Osman katli vakasına şahit olmuş ve gözlem yapma fırsatı elde etmiştir. Bu özellik bu iki eseri özel ve önemli kılmıştır. İki telif eserinde olay örgüsünün hemen hemen aynı olduğu dikkatleri çekmektedir. Fakat Tuğî II. Osman vakası ve I. Mustafa saltanatına dair anlatılarına İstanbul dışındaki yaşanan bazı olayları da eklemiştir. İran ve Frenk elçilerinin gelmesi, Erzurum Beylerbeyi Abaza Mehmet Paşa'nın bölgedeki yeniçerilerle ihtilafa düşmesi, Silistre Paşası Kantemir Paşa'nın Lehlere akınlar düzenlemesi gibi olaylar bu duruma örnek gösterilebilir. Bostanzâde ise eserinde İstanbul dışındaki hiçbir olaya yer vermemiştir. Bu anlamda Tuğî'nin daha geniş kapsamlı ve genel bir tarih mahiyeti taşıdığı, Bostanzâde'nin ise monografik olma mahiyeti taşıdığı söylenebilir.

⁴⁹ Hüseyin Tuğî, **Musibetnâme**, Haz. Şevket Nezih Aykut, TTK, Ankara, 2010, s. 1-230.

Yeniçeri kökenli olan Hüseyin Tûgi zamanla yükselerek solak olmuştur.⁵⁰ Bu kimliği ile eserinde kul taifesine yakın bir bakış açısı sunmaktadır. Buna mukabil ilmiye sınıfında yetişmiş olan Bostanzâde Yahyâ, ulemaya yakın bir bakış açısı sunmaktadır.

Tugî eserini son derece sade bir üslupla kaleme almış ve yer yer mısra, beyit, mersiye ve methiyeler kullanmıştır. Bostanzâde ise eserini Tugî'nin aksine son derece ağıdalı ve ağır bir dille kaleme almıştır. Ayrıca eseri çokça beyit, mısra ve nazımlarla süslemiştir. Bu üslup, her iki müellifin farklı eğitim seviyesi ve donanımını ortaya koymaktadır.

⁵⁰ Nezihi Aykut, Hüseyin Tugi, **DİA**, C. XIX, İstanbul, 1999, s. 15.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. METNİN KONU BAŞLIKLARI

- Hamd ü sena ve Dua bölümü
- Mukaddime-i Şürû‘-ı Kıssa-i Sultân Osman
- Der Zikr-i Câr-Karîn-i İsâet-Ayîn ki, Yekî ez-Îşân Hoca Ömer-i Bed-Güher-est
- Der Zikr-i Süleyman Ağa ez-Îşân
- Der Zikr-i Sünbül kadı ‘asker ez-îşân
- Der Zikr-i Musa Hekimbaşı ez-Îşân
- Zuhûr-ı Kazıyye-i Hareket be-Cânib Beytü’l-Haram ve Sebeb Şuden-i O be-Aks-i Merâm
- Meşvere-Kerden-i Asker ve Cem‘iyyet ve Hücûm-ı Îşân
- Reften-i Asker be-Câmi‘-i Cedîd Ahmed Han ve Hâzır Şuden-i Ulemâ be-İkdâm Îşân
- Cümle-i Mu‘teriza der-Beyân-ı Mesâvî-i Hoca Ömer
- Reften-i Ulemâ-i Kirâm be-Sarây-ı Şehriyârî-i Felek-İhtîşâm ve Hücûm-ı Leşker be-Dergâh-ı Meşrık-İntizâm
- Rûymâl Kerden-i Vüzerâ ve Ulemâ Pîşgâh-ı Taht-ı Şâh-ı Vâlâ ve Akd-ı Meclis-i Müşâvere Berây-ı in-i Fitne
- Cülûs-ı Sultan Mustafa Ber Serîr-i A‘lâ
- Da‘vet Kerden-i Şâh Ulemâ-yı Fezâil İntimâ ve Taleb-i Tedbîr-i Selâmet-nümâ
- Azîmet-i Şâh-ı Cihân be-Hâne-i Ağa-yı Yeniçeriyân
- İrsâl Kerden-i Şâh, Ağa-yı Yeniçeriyân be-Cânib-i Sipâh
- Reften-i Sipâh Berây-ı Ahz-ı Giriftâr-ı Şâh
- Maktûl Şuden-i Vezîr-i ‘âzam Hüseyin Paşa
- Reften-i Osman Han be-Hânı Yeniçeriyân bâ-Hezâr Zill ü İhânet ve İnkisâr u Hakâret
- Küstâhi Vezîr Davud-ı Bed-âyiş be-Sultan-ı Adâlet-Kîş

- İrsâl-i Ân Şâh-ı Âli-Nijâd be-Yedi Kulle-i Mihnet-Âbâd ve Nakl-i Sultan Mustafa Hân be-Sarây-ı İmâret-İktirân
- İlhâk-ı Hazret-i Sultan Osman Hân be-Gürûh-ı Şehidân-ı Firdevs-i Âşiyân
- Sû-i kasd-ı Davud-ı Bed-Nihâd Ber Şehzâde Sultan Murad
- Nasb-ı Ağa-yı Bâb Berâ Kâr-ı Nâ-Sevâb
- Cesâret-i Ağa-yı Bâb ber-İhlâk-ı Şehzâde Sultan Murad ve Cezâ Yâften-i Ân Hâ'in-i Mefsedet-i Nijâd
- Azl-i Davud Paşa ez-Vezâret-ı Uzmâ ve Nasb-ı Hüseyin Paşa ber-Ân-ı Menzilet-Vâlâ
- Vukû' -i Tebeddülât-ı nâ Ber Câber-Vefk-i Merâm-ı Asker-i Hod-râ
- Cem'iyet-i Asker Berây-ı Tebrîe-i Zımmet ez-Katl-i Osman Hân ve İsnâdân Fezâhât-i bâ-Davud -ı Şekâvet-Nişân
- Hulâsa Şuden-i Davud Paşa ez-Katl be-Sûret-i İbret-Nümâ
- Katl-i Davud Paşa-yı Bed-kâr Bâ-Fermân-ı Pâdişâh-ı Kâm-kâr Ber-Sûret-i Mücâzât ve Ber-Tarîka-i Acibe Mükâfât
- Hîle Kerden-i Merre Hüseyin Paşa Berây-ı Tahsîl-i Vezâret-i Uzmâ ve Husûl-i Ân Merâm-ı Ba'd ez İbrâm-ı Asker-i Şekâ-i İttisâm
- İ'tilâ-i Hüseyin Paşa Ber Mesned-i Sadâret-i Uzmâ
- Tahrîk Kerden-i Defterdar Hasan Paşa Rûesâ-i Eşirrâ ve Cezâ Dâden Hüseyin Paşa İşân-ra
- Tuğyân-ı Tâife-i Sipâh ve Gâret Kerden-i Hâne-i Ağa-yı İşân Husrev
- Beyân-ı Cemi'yyet-i Kuzât ve Asker-i Tugat Berây-ı Azl-i Vezîr Tecrîk Ba'zı Şerîr ve Encâmiden-i İn-i Kâr be-Fesâd ve İndif' iş-i bi-Avni Rabbi'l-İbâd

3.1 METİN

[3b]Bismillahirrahmanirrahim

Be-nâm-ı Hudâ-yı zemîn ü zemân

Hudâvend ber âşikâr u nihân

Hudâvend-i ins ve Hudâvend-i cân

Hudâvend peydâ kün kün figân

Atâ kerd taht ü kerem bahş-ı baht

Ki bâşed be-emreş heme-i nerm saht

Hidâyette enbiyâ-i kirâm

Aleyhim salât ve aleyhim selâm

Hususâ be-sûy-i Resûl-i kerîm

Hasîb ü nesîb ve Nebî-i fahîm

Be-ashâb ü âl ve be-evlâd u

Tahiyyât-ı rıdvân kûnem sû-be-sû

Hamd ü şükr-i bî-hisâb, muhbir-i haber-i *Lekâd kâne fî kasasîhim 'ibretun li uli'l-elbâb*⁵¹celle şânuhû ani'l-irtiyâb hazretine ki, ber-mûceb-i *Nahnu nakussu aleyke ahsene'l-kasas*⁵² vaz'-ı esâs-ı esmâr şâyân-ı tahsîn ü i'tibâr buyrulmuşdur. Ve salavât ü teslimât şefâ'at kün usât-ı arasât hazretlerine ki, tûtî-i nâtıka-i Rûhü'l-Kuds

⁵¹ Yusuf Suresi, 111. Ayet: "Bütün o resullerin kıssalarında gerçek akıl ve idrak sahipleri için üzerinde durup düşünülmesi gereken bir ibret vardır."

⁵² Yusuf Suresi, 3. Ayet: "Biz sana bu Kuran'ı vahyederek geçmiş milletlerin haberlerini en güzel şekilde anlatıyoruz."

ünsi hâlâl⁵³ kelâl-i eşgâlde gâh gelmesini ya hümeyrâ ile [4a] gûyâ gâh hâ tûdîvânü'ş-şu'arâ ile nükte-rübâ olmuştur.

Li-münşihî:

Pes ez-hamd ü şükr-i Huda-yı Alîm

Salât ü selâm-ı Resûl-i Kerîm

Bekerdem şürû'î be-emr-i hâtir

Bi-eltâf ü ihsan-ı Rabb-i Kadîr

Zi-emr-i güzeşte ve varakhâ-yı pârîn

Kunem tâ bâb-ı Sühan-ı tâze-âyîn

Be-dârem men ümmîd-i teysîr-i kâr

Şevem tâ senâ-kâr ü midhat-güzâr

Kulî'llâhümme mâlike'l mülki tu'tî'l mülke men teşâu ve tenzi'u'l-mülke min men-teşâu' ve tu'izzü men teşâü ve tüzillü men teşâu bi-yedike'l-hayr inneke âlâ külli şey'in kadîr⁵⁴

Zihî pâdişâh bî-iştibâh ki, hayta-i mülküne berîd⁵⁵-i zevâl ü tebâh yâfte-râh olmak hayâl-i muhâl zihî şâh-ı kadr-câh ki, heme-i mahlûkât kabza-i tasarrufunda manend-gâh-ı dergâh-ı bir muşt hâkî dehre sultân-ı fermân- reva, gâh bir sultân-ı âlî-şânı hâk ile yeksân ve nâ-peydâ ider, gâh bâd-ı lûtfu rübûde-i efser-i surûri gâh nevâzende-i ser bî-sâmân ve seri⁵⁶ ider.

⁵³hâlâl R: hilâl H

⁵⁴ Al-i İmran Suresi, 26. Ayet: De ki: “Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen herşeye hakkıyla gücü yetensin.”

⁵⁵ berîd zevâl R:bir bed zevâl H

⁵⁶seri R: ser H

Li-münşihî:

İder sultânları ki hâkeyeksân

İder bir tîre hâki dehre sultan

Ganîdir iki âlemden mukarrer

Gedâ ü şâh nazarda hep beraber

Yedüllü alâ zâ hâzâ'l-kelemü'l metîni innallahe ganiyyün ani'l-âlemîn⁵⁷

Her emrinde [4b] bir hikmet hüveydâ, her kârında bir temâşâ meşhûd-ı dîde-i bînâ olur. *Fe'tebirû yâ uli'l-epsâr⁵⁸* İcâd-ı mâ'dûm ve i'dâm-ı mevcûd rûsûm-ı hükûm-i dîvân-ı kudreti idüğü ma'lûm ve mutazammîn-ı şân ü hikmeti idüğü ma'lûmdur.⁵⁹

Li-münşihî:

Müstakıldır cümle kârında Hudâ

Her işi bir hikmet eyler iktizâ

Her ne dem ki Hazret-i Müdebbir-i kâr-hâne-i hâne-i âlem, mütemmim-i umûr-ı benî Âdem fermân-dih-i ahkâm-ı kazâ-cereyân-ı *Lehü'l emri ve lehü'l hükmü ve's-şânuhu te'âlâ şânuhü 'ulüvven kebîran⁶⁰* bir sa'âdet-mendin neyyir-i ikbâlini ufk-ı izzetten tâlî' itmekde âzim-i ref'-i mevâni' ola, bir latife-i gaybiyye peydâ ve bir nükte-i bedî'iyye ibdâ buyurup *Zâlike fazlu'llâhi yü'tîhi men yeşâu⁶¹* mazmûnı cilve-nümâ ve bir necm-i rahşende-i devleti gârib itmeğe çarh-ı râgıb olsa *Tünzi'ü'l-mülke men teşâu⁶²* muktezâsı hüveydâ olur.

⁵⁷ “Bu muhkem kelim buna işaret eder. Allah âlemlerden müstağnidir.”

⁵⁸ Haşr Suresi, 2. Ayet: “İbret alın ey basiret sahipleri”.

⁵⁹ ma'lûmdur R: meczûmdur H

⁶⁰ “Hüküm ve emir şanı yüce olan Allaha mahsustur.”

⁶¹ Cuma Suresi, 4. Ayet: “İşte bu Allah'ın fazlıdır. Onu dilediği kişiye verir.”

⁶² Al-i İmran Suresi, 26. Ayet: “Dilediğinden de mülkü çeker alırsın.”

Li-münşihi:

İder gâhî gedâyı çarha hem-ser
İder ki kayseri hâke berâber
Buna şâhid durer bu emr hakkâ
Ki oldı hal ‘-i Osman Hân’da peydâ

Mukaddeme-i Şürû‘-ı Kıssa-i Sultân Osman

Hakkâ ki, vâkı‘a-i Osman Han hayret-dih-i erbâb-ı ukül ü ezhândır. A‘ceb-i etvâr ve agreb-i ahbâr olmağla, hâme-zen-i sahîfe-i [5a] rivâyet, nağme-serây-ı bezm-i hikâyet, idâre-i câm-ı rahîk-ı selsâl-i mecârî-i ahvâl itmeğe heves-nâk olup, sayd-ı vekâyi‘-i ibret-iştimâl beste-i fitrâk-ı beyân-ı hakîkat-mâl olmak karâr-dâde-i hâtır-ı derrâk oldı. *Siyyemâ leyse‘l- haberu ke‘l-‘ayân*⁶³ güzâr-şence⁶⁴ meşhûd-ı dîde-i can ü cinân olup, ba‘zında hâzır ve ba‘zının defi‘ne mübâşir olup, mücâhede-i

[Mısr]a

Emûtu mirâren ve ahyâ mirâren⁶⁵

mazmûnun müşâhede itmiş idim.

*Cerâ mâ kazâ‘ullah ve ceffe‘l-kalem ve kâne zâlike fi‘l-kitâ‘mestûrâ*⁶⁶

Nazım

Bir iki bed-güher-i harab-ter

Saltanat ırzın itdi zîr ve zeber

⁶³ “Özellikle işitmek görmek gibi değildir.”

⁶⁴ ..şence R: ..sence H

⁶⁵ “Defalarca ölüyor ve defalarca yaşıyorum.”

⁶⁶ İsrâ Suresi, 58. Ayet: “Allah’ın hükmettiği yerini buldu ve kalem kurudu; bu kitapta herşey yazılıdır.”

Eyle tafsîl cümleyi Yahyâ

Kalmaya ta hafâda bu ma'nâ

*Ve mina'llâhi'l-i'âneti ve't-teysîr ve innehû 'alâ zâlike kadîr*⁶⁷

Vaktâ ki serîr-i kâmrânî ve mesned-i cihân-bânî, tarh-endâz-ı bisât-ı Osman Han-ı zî-şân olmuş idi, ol hân keyvân-ı eyvân-ı câ-nişîn bedr-i sâmi-mekân olup mânend-i hûrîd-i rahşân feyz resân-ı halk-ı cihân idi. Gülistân-ı saltanatta bir nihâl-i sitâde ber-pâ iken dâs-zed-i dest-i bağbân çarh-ı dûtâ olup gonca-i ümîdi şikûfte olmadın nümâyâbî-i bağ-ı âlemden mahrûm oldu.

Li-münşiihi

[5b]Derîgâ ki taze nihâl-i cevânî

Fütâde zemîn râ be-bâd-ı harâbî⁶⁸

Mastûr-ı sahîfe-i kader olan emr cilve-ger olmak hükm-ü dîvân-ı Sultân-ı dâd-ger olmağın dû, se rûz içre mâh-ı saltanatı giriftâr-ı kemend muhâkk-ı zevâl olup, âgâz-ı intizâm kârında gurre-i ihtilâl arz-ı cemâl itdi.

Arabiyye

Kaza'llâhu emran ve ceffe'l-kalem

Ve fî-mâ kazâ rabbunâ mâ zaleme⁶⁹

Gerçi dîvâr-ı câh ü celâlin rahne-dâr-ı dest-i ihtilâl olması tab'-ı i'mâr âsâr-ı şâh-ı nâdîde-kârda be-dîdâr olmuş idi. Ammâ ber muktezây-ı el-şebâb-ı fer'a mine'l-cünûn bir niçe karîn-i isâet-âyînin re'y-i nâ-sidâdlarına mütâba'at idüp ol şîrzime-i zemîme dahi kendi kulların mergûb ve muhâlefetten mer'ûb itmişler idi. Yoksa hâşâ

⁶⁷ "Yardım ve kolaylaştırma Allah'tandır, Onun gerçekten buna gücü yeter."

⁶⁸ "Taptaze gençlik fidanı ne yazık ki,

Yere düşürüvermiş afet rüzgârı"

⁶⁹ İsrâ Suresi, 58. Ayet: "Allah emir verdi ve kalem kurudu. Rabbimiz hüküm verdiği şeyde zulmetmedi."

ol ırk-ı tâhirden kâr-ı nâ-savâb zâhir olaydı, eğer sâha-i serây-ı hâli ol makûle gubârdan hâlî olsa pîrâmen-i câh ü celâl âlûde-i levs-i dest-i erbâb-ı fitne ü dalâl olmaz idi.

Arabiyye

Ani'l mer'î lev tes'el ve sel ân karînehu

Fe-inne'l karîne bi'l-mukâreni yaktedî⁷⁰

Ol şâh-ı kâmyâb ol makûle kâr-ı nâ-dîdelerden ictinâb itmeyüp siyyema umûr-ı saltanatta dahîl [6a] bir iki şahs-ı rezîl-i zelîl bir mertebe ber-âverde-i kâr-ı nezdigî idiler ki, rûz u şeb nûr u târîki anlardan zann ider idi. Biri bir sefid-i rîş-i bed-hû ve yâve-gû, biri bir zengî-i siyah rû idi.

Beyt

Ez merdüm-i zişt hûy şeved ver[ed]

Tâ dil şevedet [be-] her gam âzâd⁷¹

Sevk-i mukaddimât-ı fâside ile tervîc-i umûr-ı kâside idüp urûz-ı illetde isti'mâlini tasvîb eyledikleri dârû-yı tedbîrleri eczâ-i muzırira ile mü'telif olmağla, mizâc-ı sakâmet-imtizâc-ı saltanat u tâc kabul-i ilâc itmedi. Bu dâ-i⁷² müşkilü'd-devâyâ ilâc-ı istihbârî ile muhâtab olsalar şerâb-ı dînârîdir dirler idi.

Der Zikr-i Câr-Karîn-i İsaet-Ayîn ki, Yekî ez-Îşân Hoca Ömer-i Bed-Güher-est.

Ol gürûh-ı mekrûhdan biri bir şahs-ı ma'tuh idi ki, şûy-kerde-i mürde olmağla ömrünü füsürde itmiş merd-i mürde idi. Nâmı Ömer ammâ fesâdda Haccâc'dan azarr olup, sevk-i kazâ vü kader ile ol şâh-ı dâd-ger ta'lîmine me'mûr olmuş idi. Sultan-ı

⁷⁰ “Eğer kişiyi sormak istersen,
Onu arkadaşına sor.”“İnsan arkadaşına tabi oluyor.”

⁷¹ “Ahlaksız kötü huylardan uzaklaş,
Sonra senin gönlün hür olsun.”

⁷²dâ-i R: re'y H

tâc u taht şehzâde-i cevân-baht iken ta'lime bir şahs-ı âlim münâsib ve lâzım olmağın, melhûz-ı sudûr bu yüzden zuhûr buldu ki, sûret-i saltanat Şâhzâde cilve-ger olursa, mu'allim-i [6b] şâyeste-i masdar-ı⁷³ umûr olmadığı sûrette rûtbe-i müşâvereden mehcûr olmak takrîbiyle hayyiz-i i'tibârdan dûr olup mezâhim-i kâr-ı izzet ü devletleri olmaz.

Arabiyye

Kem tâmi'in' fi hâcetin lâ yenâlühâ

Ve kem âyisin minhâ etâhu beşîrühâ⁷⁴

Aceb-terdir ki gâhi erbâb-ı hüner ber-dâşte-i nikâb çehre-i re'y-i rezîn⁷⁵ olmayup ferâmûş kerde-i kâr-ı dîrîn-i felek-i bed-âyîn olurlar.

Arabiyye

ed-Dehrü ke'l-mîzâni yerfeu' nâkîsan⁷⁶

Ve bu âsyâbın deverânı girifte-gerdân-ı hayvanî olmağladır.

Arabiyye

ve'd-Dehrü ke'd-dûlâbi leyse yedûrû illâ bi'l-bakari⁷⁷

Pes bu hâle Şeyh Ömer münâsib idüğü azhardır deyü nâ-gâh makâbirde sârik-ı ekfân ve ma'âbirde sâil-i nâ-tuvân iken, hoca-i şehzâdegân-ı âhır-ı muallim Sultan-ı cihân olup, nâmı Vâiz Ömer iken Hoca-i şâh-ı dâd-ger oldu. Nez'-i tâc-ı sûfîyân ve hal'-i hıla'-i zâhidân idüp farkına imâme-i ulemâ ve döşüne câme-i girân-bahâ geydi.

⁷³ masdar R: Masd H

⁷⁴ “Nice tamahkâr istediklerine ulaşamaz. Arzularından umudunu kesen nice meyusa da müjdecî, onlara nail olduğu müjdesini verir.”

⁷⁵ Nûshada zerîn diye geçiyor.

⁷⁶ “Zaman kusurluyu yükselten terazi gibidir.”

⁷⁷ “Zaman değirmen gibidir; ancak öküzle döner.”

[Mısr]a

Gîrem ki felek câme dehed gû endâm⁷⁸

Ester-i ester iken keşîde-i tavîle-i esbân-ı bād-eser ve nişeste-i bâlâ-yı âmme-i erkân-ı devlet-i şâh-ı ma‘delet-güster olup ulüvv-i câh ile refi‘u‘l-mikdâr ve merci‘-i sigâr ve kibâr oldu. *Kâne sendânen fe-sâre mitrakaten*⁷⁹[7a] tâlib-i cîfe-i dünyâ olan ulemâ ve ümerâdan bir niçe süfehâ iktisâb-ı intisâb idüp esbâb-ı intisâb oldılar. *İnne‘n-nasü etbâ‘u li-men galebe*⁸⁰ şebân ve rûz-ı hûrşîd-i devleti sipihr-i i‘tilâda bürûz idüp redd-i ashâb-ı akl u bîniş itmekle rûz-gâr⁸¹-dîde ve kâr-âzmûde-gân matrûh-ı kûçe-i nisyân olup cîfe-i murdâr-ı dünyâyâ bir mertebe âlüfte ve câh-ı izzete bir tabaka şifte oldu ki, diyânet mütebeddil-i dalâlet, sa‘âdet mütehavvil-i şekâvet oldu.

Arabiyye

Harîsun ale‘d-dünyâ muzî‘un li-dînihî⁸²

Her ne makûle fesâd ki şâh-ı cihâna ilkâ eylese, sem-i‘ kabûlle isgâ iderdi.

Nazım

Hîç düşmen be-düşmen ân ne-küned

Ki küned merd-i bî-hîred bâ-hod.⁸³

Şerer-i şerri îkâd ile penbe-fürûz-ı bâzâr-ı fesâd olup havâs ve vüzerâ-i zevi‘l-i‘tilâ ve umûmen ulemâ ve asâkir-i zafer-intimânın metâ‘-ı itâ‘atleri târ u bûd-ı

⁷⁸ “Farzedelim ki felek kıyafet versin, vücud nerede.”

⁷⁹ “Örs iken çekiç oldu.”

⁸⁰ “İnsanlar galip gelene tabi olur.”

⁸¹ rûz-gâr R: dūr-gâr H

⁸² “Dünya için hürs eden dinini kaybeder.”

⁸³ “Hiçbir düşman düşmana yapmaz onu,

Ki akılsız adam kendine yapar onu.”

hıyânet ve ızmâr-ı habâset ile mensûc ve şarâb-ı inkıyâd u sadâkatleri zehr-âbe-i niyyet-i fâside ile memzûc olmak mazmûnunu mâ'ruz-ı hümâyûnu itmekle;

[Mısr]a

Fe-sâdefe kalben hâliyen fe-temekkenâ⁸⁴

Ol şâh-ı sade-dil dahi, mu'tekid-i kavlı-bâtıl olurdu. Ve'l-hâsıl ol denlû mefâsid ü kabâyih gûş-zed oldu ki, zihn-i şâha lâyh olurdu ki [7b] vüzerâ hâssaten ulemâ şâyeste-i şemşîr-i ifnâ⁸⁵ olalar. Bu tarîk ile erkân-ı devleti mağlûb ve sitize-kârî şâh ile mer'ûb idüp bir ferdde yâ re'y-i⁸⁶ güftâr yoğidi olsa dahi kâr-ger olmayacağı be-dîdâr idi.

Arabiyye

Hel li'l-hârâiri savnün izâ vasalet eydi'd-du'âi ile'l halhâli ve'l kademi⁸⁷

Der Zikr-i Süleyman Ağa ez-İşân

Biri dahi Süleyman nâm hassı bed-fercâm idi ki, ol bed-nihâda darü's-saâde ağalığı tevcîh olunmuş idi. Âteş-zen-i kurb-ı Sultânî olup bir vechile muhît-i dâire-i kâm-rânî oldu ki,

Beyt

Emrek merdûd ile'l-emrihî ve emrihî leyse lehû redd⁸⁸

Bir ferdde yâ re'y-i kudret kalmadı ki şâha ilkâ-yı hayra cesâret eyleye. Bâzâr-ı sedâdda kâsid iki hâsid-i fâsid bend-i kemer-i nifâk ve şedd-i nitâk-ı ittifak idüp temşiyet murâd ile birbirlerine mu'âvenette der-kâr ve setr-i hukûk-ı halkda verâ-i igmâzdan perdedâr oldılar.

⁸⁴ “Boş kalple karşılaştı, (onu) elde etti.”

⁸⁵ ifnâ R: fenâ H

⁸⁶ yârâ-yı R: pâ re'y-i H

⁸⁷ “Duaya açılan elleri halhal ve ayaklara uzatan azatlı kadınların bir masumiyeti mi var?”

⁸⁸ “Senin emrin O'nun emrine bağlıdır, O'nun emri ise hiçbir emre bağlı değildir.”

[Mısr]a

Ârî be-âfâk-ı cihân mitûvân girift⁸⁹

Vezîr-i â'zam için arsa-i kazâyâ arzasına vaz'-ı kadem itmek niçe kâbil meğer sa'âdet-i işârete nâil ola. Bu iki bâtıl-ı tervîc-i ebâtıl ve terfî-i esâfilde fevt-i mahall [8a] itmeyüp bir dakîka mühmel komadılar. Merâtib-i ifsâd ve müfredât-ı fesâdda⁹⁰ olan isti'dâdları nigâşte-i suhûf-ı ta'dâd olsa cây-ı istib'âd olacağından mâ'ada;

[Mısr]a

Kalem ez-şerh-i ân bûd âciz⁹¹

Der Zıkr-i Sünbül Kadı' asker ez-Îşân

Cümleden biri ol rû-siyâh ve *ahbes eş-şey'in la yüsennâ illâ ve kad yüsellesü*⁹² güzâr-şence sefâhet ve cehl ile şöhre-i enâm Sünbül nâm bir zengî-i bî-endâmî ki

Nazım

To gofti tâ kıyâmet zışt-rûyî

Ber-û hatmest u ber Yûsuf nikûyî⁹³

Rû-yı siyâh ammâ derûn-ı bî-intibâhında bir âlef olmamağla hâli harâb ü tebâh idi. Hâkim-i mahkeme-i şer'-i âlişân idüp ol denlü umûr-ı nâ-meşrû'aya cesâret itdi ki, tahrîr ve takrîri hâric-i daire-i ta'bîrdir. Ol mertebe ile kanâ'at itmeyüp

⁸⁹ “Evet birlikte dünyayı fethedebiliriz.”

⁹⁰ ifsad ve müfredât-ı fesad da olan R: ifsad da olan H

⁹¹ “Kalem onu anlatmaktan aciz oldu.”

⁹² “Bir nesne çok kötü ise ikide kalmaz ille de üçlenir.”

⁹³ “Farzet ki çirkinlik onun kesin payı,
Güzellik Yusuf'un”

Anadolu ve Rumili sadrıyla âli-kadr idüp merci'-i ulemâ ve mev'il-i fuzalâ oldu. *Lillahi'l-emr kâne küra'ân fesâra zira 'â*⁹⁴ ahkâm-ı şer'iyye ve umûr-ı örfiyye merfû'a ve esvile vü i'tirâz-ı medfû'a oldu. Aklı mikdârı virdi aldı.

Der Zikr-i Musa Hekimbaşı ez-Îşân

Bir emr-i münker dahi mınassa-i zuhûrda cilve-ger itdi ki, müddet-i ömründe bir mes'ele-i şer'iyye öğrenmemiş kütüb-i fikhıyyeden bir şey görmemiş **[8b]** Hekim Musa nâmına cehlile engüşt-nümâ bir şahs-ı kerîhü'l-likâyı ki keyfiyyet-i kârûreden teşhîs-i illete sa'ide ifnâ-i ömr itmiş iken, anda dahi câhil heme-kâr ve bârında âtil ancak bu derd-mendde bir siyah-rû bedîd ve mâye-i iftihâr ü i'tibârı bir rîş-i sefid idi.

Arabiyye

Ve zi lihyetin beyzae şahsun müvessedun lehû cesedun 'ârin ve re'sun mu'ammemun ve 'unukun kasirun tahte vechin müdevverin bedet fihî esnânun ve leyse lehû femun⁹⁵

Anadolu cânibine kadı'asker idüp mazhar-ı eser olmağı melhûz-ı zamir-i ebter itdi. *Fecâe bikarneyn humâr*⁹⁶ bu iki ebter sihâm-ı iktihâma siper olup, def'-i şerr-i husûm ve men'-i hücûm-ı umûma kâdir olurlar gümânıyla re'yinde hâsir oldu.

[Mısır]a

Tabîbu yüdâvi ve't-tabîbu alîlin⁹⁷

Derd-mend nabz-ı girifte-i âmme olmayup bilmedi ki bu emr-i acîb *fevka külli tâmmetiün tâmme*⁹⁸⁹⁹ mazmûnuna karîb oldu.

⁹⁴ "Emir Allah'a ait, paça idi kol oldu."

⁹⁵ "Yastığa dayanmış aksakallı bir adamın, kusurlu bir vücudu, kocaman bir başı ve yuvarlak yüzün altında kısa bir boynu vardır. Ağzı olmayan yüzünde ise dişleri meydandaydı."

⁹⁶ "İki boynuzlu eşek geldi."

⁹⁷ "Doktor tedavi ediyor amma kendisi hasta"

⁹⁸tâmmetiün tâmme R: tâmme tâmmetin H

⁹⁹ "Beladan üstün bela vardır."

Beyt

Lâ yebligu'l-a'dâu min câhilin mâ yebligu'l-câhîlu min nefsihî¹⁰⁰

Bu nasb-ı ibret-gîr meşreb-i halkı tekdîr ve adab¹⁰¹ sâfî kulûbu tagyîr edüp hâssaten ehl-i ilm ü fazl zümresine kâr-ı sehl gelmemiş idi.

Arabiyye

La tûa'ccibu min câhilin câlisin mâ beyne ehli'l-ilmî ve'd-dîni emmâ tera'l-hurû' ma'a hasetin yetleu' mâ-beyne'r-reyyâhîn yâ gurâbetü'l-enâmi [9a] ve yâ gurbete'l-islâmî¹⁰²

Ve'l-hâsıl kurenâ-i sûi bir niçe bâtl

Nazım

Kâlib u kalbîşân hasîs u leîm

Hâtir u tâb'i-şân akîm u sakîm¹⁰³

Zuhûr-ı Kazıyye-i Hareket be-Cânib Beytü'l-Haram ve Sebeb Şuden-i O be-Aks-i Merâm

Ol kebg-i sahrâ-yı saltanat tenha şikâr olunmak ârzûları cilve-nümâ olmak hayâliyle bir gûne tertîb-i mukaddemât-ı muhtelü'l-cihât eylediler ki, müstelzim-i nefîce sakîme oldu. Garâbet bunda ki, müştehiyyât u huzûzadan her biri fevka'l melhûz mahzûz olup temşîyet-i mehâmm-ı umûrlarında bilâ-muzâhim emvâc-ı müsâ'ade mütelâtım idi.

¹⁰⁰ "Cahilin kendisine verdiği zararı düşmanları dahi veremez."

¹⁰¹ adab R: azab H

¹⁰² "Din ve ilim ehli arasında oturan cahilden şaşırmayın. Görmediniz mi? Fesleğen ile marul aynı yerde birlikte oluyor. İnsan ne tuhaf ve İslam ne garip."

¹⁰³ "Beden ve kalpleri cimri ve alçak, Hatırası ve tabiatları kısır ve hasta."

Beyt

Mün'im ki nazar be-hâl-i dervîş kuned

Çendân ki kerem bîş-i tama' bîş kuned¹⁰⁴

Güzâr-şence bu mertebeye kâni' olmayup harîcde kalan müstemendânın vusûlüne mani' oldılar. Bu kâra ilâc ve bu mukaddemede intâc mülâhaza-i seferdir. Eğer hayr ve eğer şer âyâ kangı canîbe azîmet ve ne semte niyyet edelim ki mebâdi-i kâr ser-pûş-ı esrâr ola deyü bâdiyeyemâ-yı dalâlet ve sahrâ neverd-i fezâhat¹⁰⁵ olup, âhır tergîb hâcc-ı Beytü'l-harâm ile ol şâh-ı vâlâ-makâm hizmetlerin tahrîk ve uzun-i fitne vü fesadı ta'rik itdiler. Bu hîle vü tedbîr semîr-i zamir-i vezîr pür-tezvîr olıcak;

[Mısr]a

Hem senin işin beter hem hayli minnettir bana

Bana dahi layık olan şâhı [9b] bu emre sâik olmaktadır deyü anlara lâhık olup âhır-ı kâr

[Mısr]a

Şeyâtîn-i derîd-i kerdend-i ısrâr¹⁰⁶

Egerçi nümâyende-i çehre-i azîmet-i râh-ı hac oldılar ammâ kej-i tab'âne-i lec idüp mahv ü isbât-ı cerîde-i cünûd-ı zafer¹⁰⁷-simât emrine der-kâr olmalarıyla etrâf-ı bilâd cem'-i ecnâd için nakş-pezîr-i akdâm firistâd-gân-ı şâh-ı âlî-nijâd olup ve intihâb-ı asker muktezâ-yı sefer olmağla vezîr-i sakar-makarr Dilaver-i bed-ahter me'mûr-ı ibrâz-ı hıyâm ve itmâm-ı tedârük ü mehâmm oldı. İrâdât-ı Hudâ ile bu esnâda istîlâ-yı kaht u galâ dahi ilâve-i bâr-ı anâ¹⁰⁸ olup, Allahu ekber meyân-ı

¹⁰⁴ “Nimet sahibi, dervişin haline nazar eder de görür,
Ne kadar kerem çok olsa da derviş fazla isteklenir.”

¹⁰⁵ fezâhat R: fesâhat H

¹⁰⁶ “Şeytanlar kötülük yapmada ısrar ettiler.”

¹⁰⁷ zafer R: tafer H

¹⁰⁸ bâr-ı anâ R: yâr-ı anâ H

halkda bir ıztırâb u keder peydâ oldu ki gûyâ nümûne-i haşr ü kıyâm veya mevt-i cümle-i enâm idi.

[Mısr]a

An dem haşrî ki mi guyend gûyâ in demest¹⁰⁹

Âfitâb ictimâ' -i iltimâ' idüp gayr-i mu'tâd bî-zevâde ü zâd bu ne makûle sefer ve aktâr-ı memâlik teheyüç-i gubâr¹¹⁰-ı mihen-i fiten ile mükedder iken bu ne gûne emr-i münkerdir deyü eşi'a-yı güft ü şenîd her taraftan zâhir ü bedîd olup, ulemâ vü meşâyıh ve sulehâ mektûblar imlâ ve pîş-gâh-ı bâr-gâh-ı şâha ihdâ ile hengâm-ı hareket ve eyyâm-ı azîmet olmaduğın arza-i cesaret idüp dest-i tazarru' vü niyâz [10a] ile derîçe-i recâyı bâz ve ol şâh-ı ser-efrâz hareketten vaz gelmek ümîdlerine güşâd-ı der-i hırs u âz eylediler. Husûsâ “Leh seferi askeri i'ya idüp bunca nüfûs ifnâ itmişken tekrîr-i sefer cümleye mûcib-i kederdir” dediler. Mazhar-ı fiten ve şerr ve masdar-ı emr-i münker Hoca Ömer ki, müsteşâr-ı kabahât-girdâr idi.

[Mısr]a

Bâtıl hemîşe bâtıl u bî-hûdedir velî¹¹¹

Tetimme

Müşkil budur ki¹¹² sûret-i hakda zuhûr ider

İhrâz-ı sevâb-ı hacc-ı şerîf ve ziyâret-i emâkin-i mübâreke ile tahfîf-i zünûb-ı beden-i kesîf olunmak hüsnün beyândan mâ'adâ, seyr-i memâlik ü mesâlik ile bâhirü'ş-şân ve belki niçe ekâlîm-i vesî'a munzamm-ı memâlik-i aliyye-i hâkân-ı ma'alî-nişân olmak iclâ-yı bedîhiyyedir deyü esâs-ı hîle vü tezvîri te'kîd ve bünyân-ı mekr ü hîleyi bu vechile teşyîd itdi ki, Dârü's-saltanât-ı aliyye olan belde-i celiyyeye *el-iyâzü bi'llâhi te'âlâ* hücum-ı küffar-ı bed-âyîn ve iktihâm-ı müşrikîn-i pür-kîn

¹⁰⁹ “Nerede dedikleri haşir vakti yoksa bu dem midir?”

¹¹⁰ gubar R: 'ıbar H

¹¹¹ “Batıl daima batıldır ve beyhudedir.”

¹¹²ki R: -ki H

dahi olursa def'ine bir serdar ta'yîn idüp bu azîmetimde tahavvül ve bu re'y-i hümâyûnumda tebeddül mertebe-i istihâlede dir deyü bir hatt-ı hümâyûn bürûza makrûn olup mühimmât-i sefer görüldü gûş-ı askere kûs-ı hareket uruldu herkes dâmen-i esbâb-ı sefere **[10b]** dest-res idüp lâkin fikdân-ı zâd-ı zâyende hayret-i ibâd olup girih-bend-i sabra gûşad virmekle kâred bi-üstahân-ı resîd zemzemeleri bedîd olup bir sûziş ü gavgâ ve bir ıztırâb-ı dehşet-efzâ peydâ oldı ki, reng-i rûy-i sûret-i dîvâr ez-hevleş perîd. Âhır-ı mâh-ı Recebin yedinci günü otağ-ı hümâyûn ve tûğ-ı nusret-makrûn ma'ber-i Üsküdar'a mürûr ve Maldepe dimekle meşhûr olan menzile nüzûl için taraf-ı vezîr bü'l-fuzûl Dilâver-i cehûle emr-i sultânî vusûl buldu. Fi'l-hâl dellâllar nidâ ve askere hareket-i Şâh-ı vâlâyı inbâ idüp,

[Mısır]a

Didiler azm-i sefer itdi bugün Şâh-ı cihân

Meşvere-Kerden-i Asker ve Cem'iyet ve Hücûm-ı İşân

Yevm-i erbi'â ki, tahmîl-i hıyâm-ı şâh-ı enâm için pîş-gâh-ı kasr-ı hümâyûna bâşdardalar yanaşdı. Şehd-i ayş-ı askere zenbûr-ı belâ üşdü. Ukalâ ve süfehâ bir yere ihtişâd ile halka-bend-i müşâvere ve tarh-endâz-ı bisât-ı muhâvere olup, âhır pîş-gâh dergâh-ı şâh-ı zî-câhda ictimâ' ve bu makûle kelimâtı ismâ' itdiler ki, "beher-hâl şâh-ı adl-sâzdan recâ vü niyâz ideriz ki, bu azîmetten vaz gele ve illâ bu makûle harekete bâ'is olan Vezîr-i a'zam Dilâver-i bed-âhter ve Hoca **[11a]** Ömer ve Defterdar Abdülbâki-i sakar-makardır. Ve Dârü's-sa'âde Ağası Süleyman ki nedîm-i şâh-ı cihân olup rûzân ü şebân niçe mefâsid ilkâ ve hâlâ bu seferi peydâ itmişdir. Şimdi hacca bâ'is ve bî-vakt harekete ne sebep hâdis olmuşdur? Anların azl ü redd ve iltifât-ı şehriyârîden tarh u sadd olundukların isteriz. Husûsâ kar'-ı sem'-i cem' itdi ki, Leh seferinde feth-i taburun sûret-pezîr olmadığı askerden sudûr-ı kusûr ile idüğü mukarrer olup Anadolu'ya tûfeng-endâz bir niçe ser-bâz tertîbi için Eski Yusuf nâm şahs-ı bed-fercâm firistâde-i Şâh-ı cemşîd-ihtişâm olmuş ki bu tarafa sâik olup cenâb-ı Şâha lâhık ola ve bu tarîk ile cümle askeri mağlûb ve râyet-i hayâtların maktûb eyleyeler.

İmdi bu fesâda şürû' idenleri tarh ile istînâs ve ebvâb-ı ihsânı feth-i iltimâs ideriz. Bu akelâm-ı hikmet-nümâ bi-hezâfirihâ gûş-zed-i Şâh-ı zafer-intimâ olıcak nefyen ve isbâten meş'ar-ı redd ü kabûl bir cevâb-ı ma'kûl zâhir olmayıcak ol cem'-i mütekâsir hâib ü hâsir vezîr-i bed-ahter ya'ni¹¹³ Dilâver sarâyına bess-i şekvâ ve arz-ı hâl ile isbât-ı müdde'a¹¹⁴ kasd itdiklerinde ol nâ-sipâs bu tecemmu'dan **[11b]**havf ü hirâs üzre olmağla sedd-i ebvâb ve remy-i tîr ü nüşşâb ile mukâbele belki mukâtele idicek, Hoca Ömer-i şûm hânesine hüçûm idüp ol bûm-ı¹¹⁵ mezmûm dahi muhtedî-i cevâb olmayup hüccâb ü nüvvâb ile redd ü sadd muâ'melesin irtikâb ve sülûk-i râh-ı nâ-savâb eyledükde galebe-i iktihâm-ı cem'iyet ile hânesinde¹¹⁶ olan emvâl-i irtişâ arsa-i intihâb¹¹⁷ ve damen-i arz-ı Hoca-i bed râ karîn dest-dirâzî-i efrâd bî-hicâb olıcak Hoca-i kabâhat-girdâr bâmndan firâr idüp ol anîd ol anda ihtifâ ile nâ-bedîd oldı. *Lil-bâtılı cevletün sümme yezmehill.*¹¹⁸

Beyt

Enzelehu'd-dehru alâ hükmihi

Min şâmihin âlin ilâ hafzın¹¹⁹

Niçe eyyâm-ı bezm-i devletde idâre-i ke's-i şâdmânî ve isâle-i rahîk-ı kâmrânî itmiş iken, ol temettu' âhar zehr ü dehri tecerru' itdirdi. *Men fe'ale mâ-şâe lekâ mâ sâe.*¹²⁰ Hakkâ ki ol bâtil ve münâfık bu mertebeye lâyük idi. Dehr-i sitîze-kârdan yakın zamânda bu denlü kâr-ı üstüvârı be-dîdâr olmamış idi.

Beyt

Men te'addâ bi-sû'i's-sireti

¹¹³ya'ni R:na'ni H

¹¹⁴müdde'î R: müddi H

¹¹⁵bûm R: yevm H

¹¹⁶hanesinde R: hanesine H

¹¹⁷arsa-i intihâb R: urza-i intihâb H

¹¹⁸“Batılın kısa bir devri vardır, sonra yok olup gider.”

¹¹⁹“Zaman kendi hükmünü icra ederek,

Onu mağrurken alçalttı.”

¹²⁰“Kim istediğini (keyfince) yaparsa kötülük bulur.”

Ya‘tenî bî-zevâli’l kudreti¹²¹

Mesned-i izzetten dûr ve merd-i bâde-perest gibi müflis ve aver olup hakkında bezm-i zevk u [12a]safâ

[Mısr]a

Ey şeyh-i ze mey hisse humâreş bâdâ¹²²

mazmûnunu gûyâ oldı.

Arabiyye

Ve mâ ehvâ mezemmetehû ve lâkinne raeytü’l-kelbe yürmâ bi’l-hicâreti¹²³

Ol rûz-ı çehre-i felekde sevâd-ı şâm bürûz itmekle nebât-ı na‘ş gibi cem‘iyyetleri gerçi perîşân oldı, ammâ vâdî-i tecemmu‘ ve ittifâkda payân idiler. Vekâyi‘-i umûr gûş-zed-i Şâh-ı mekârim-mevfûr olıcak kabîl-i gurûbda mutasarıf-ı sadâret olan cühelâ sevki ile ulemâdan ba‘zını da‘vet idüp bu fitne vü fesâdın def‘ine sâ‘y ü ictihâd itmezsiz nâ-ma‘kûl tekâlîf-i matbû‘-ı tab‘-ı münîf değıldir. Bu tahrîk ulemâya mensûb ve ol tâ‘ife bununla ma‘yûb olmuşlardır. Ol şîrzime-i fesâd ve ulemâ-i bilâd kadem-zed-i arsâ-i inâd olurlarsa mazhar-ı siyâset-i cellâd-ı tab‘-Rüstem-nihâd olurlar didi. Her çend ki nush u pend ve mecrâ-yı seyl-i inâdı bend itdiler müffid ve sûd-mend olmadı, ale’s-seher cümle asker zahm-hurde-i şemşîr olmak mukarrerdir didi. Taraf-ı Şâh ve sipâh nişeste-i cây-gâh-ı kâr-ı tebâh olup ol şeb cümle nâs vehm ü hirâs ile bast-ı hân-ı istînâs itdiler. Gerçi¹²⁴ Şâh-ı Sikender-câh def‘-kerde-i ıztırâb ve gunûde-i pister-i hâb olup [12b] lâkin hâtif-i hitâb iderdi ki;

Beyt

Ya nâ‘imîn ve ayne’l-dehr mukizatun

¹²¹ “Kimin davranışları haddi aşarsa,
Huzur ondan gider.”

¹²² “Ey şeyh şaraptan mahmurluk olur nasibi.”

¹²³ “Tamam, onu kinamak istemiyorum; ama köpeğe de taş atıldığını görüyorum.”

¹²⁴gerçi R: egerçi H.

Kümû fe-kad kâmetü'd-dehr bi'l-fiten¹²⁵

Subhâne'l müte'âl, ne hâldir ki bir vezîr-i rûşen-zamîr bulunmadı ki bu emr-i hatîrin def'ine tedbîr-i dîl-pezîr eyleye. Ya bir sâhib-i cevher kâdî'asker veya bir müftî-i sûtûde-seyr görünmediği ahsen vechile def'i âsân iken bir kâr-ı nümâyân eyleye. Zümre-i ma'zûlîn ise kâr-ı savâba karîn olmak endâhte-i verâ-yı re'y-i şâh-ı güzîn olmuş idi. Ol tâ'ifede yâ re'y-i sühân olsa yâ re'y-i müstâhsenin kabûlü niçe kabil! Meğer sa'âdet-i işâret kurenâ-i sû ve hoca-ı bâtıla nâil ola.

Reften-i Asker be-Câmi'-i Cedîd Ahmed Han ve Hâzır Şuden-i Ulemâ be-İkdâm İşân

Çünkü talî'a-i subh be-dîdâr ve asker-i şeb târ mâr oldu umûmen asâkire yeniçeri ve sipâh ve sâir eşkıyâ-i dalâlet-meâsir lâbis-i lâzime-i harb u kıtâl ve 'âzim-i ceng ü cidâl olup, def'aten hücûm u ikdâm ve arsa-i küstâhîye vaz'-ı akdâm için sell-i süyûf ile sipâh ve yeniçeri sufûf olup doğru sarâya 'azîmet niyyetine yeniçeri odalarından hareket itmeleriyle cemî'-i dekâkîn münsed ve bâzâr dâr ve dehş-i mu'akkad olup [13a] taraf-ı taraf ictimâ' ile ulemânın hanelerine vürûd ve her birinin ihrâc ve irkâblarına sarf-ı mechûd idüp, “şer'le görülecek kârımız ve istihbâr idecek maslahatımız var, şöyle ki inâd iderseniz fitne iştidâd bulup her biriniz tu'me-i şemşîr olmak semîr-i zamîr olmuşdur” deyü ifâ-yı levâzım-ı cebr u ikdâm eylediler. Ve esvâkda bulunan eşhâs dahi halâs bulmayup âteş-i fitne ü fesâd bir vechile iştidâd buldu ki şerâreler saçtı ve hane-i sabr u karârı yakdı.

[Mısır]a

Çû seylâb-ı tufân ki cünbed zî-cây¹²⁶

Esvâk ricâl ile mâlâmâl ve feryâd u sadâ peyveste-i felek-i a'lâ oldu. Allahu ekber bâzâr-ı fiten¹²⁷ ü şer bir mertebe germiyyet güster oldu ki, niçe baş ve cân alınup satılmak nümâyân oldu.

¹²⁵“Ey uyuyanlar, zamanın gözü uyanıktır.

Kalkın, zaten zaman fitnelerle kalktı.”

¹²⁶ “Sel ve tufan gibi yerinden sallansın.”

[Mısr]a

Tezelzelet ed-dünyâ ale'n-nâsi küllühümi¹²⁸

Cümle ulemâyı Câmi'-i Cedîd-i Ahmed Han'da cem' ve Müfti Es'ad Efendi'ye dahi ol encümene şem' idüp herkes serâpâ sem' oldılar. İçlerinden bir cerî yeniçeri ileri gelüp eyitdi: “Bu ictimâ'ı mûcib bir iki muhazzıbın indifâ'ına tâlib olduğumuzdur. Ammâ hareketimiz ilâve-i hengâme-i azîmet muzmerre-i nâs olup bî-pâk ve bâs bu denlü ictimâ' iltimâ' itdi ve kad[13b] *belagü's-seylü'r-rüba*¹²⁹ bâdî-i maksûd rikâb-ı hümayûn-i şehriyârî ahvâlimizi inhâ ve âlemde zuhûr iden mefâsidi ibnâ itdi. Dünki gün der-i hümayûna varup takrîr-i mâ-cerâ ve bess-i şekvâ itdiğimizde meded-kârî-i eltâf-ı hunkârî tedbîr-i emr-i teşettüt-i kavm itmeyüp belki mazhar-i levmi itdiler. Vezîr-i tîre-zamîr güsiste-şîrâze-i mecmû'a-i mülk-i hatîr olup, sâ'ika-i tefrika ile dâd-hâhlara sahtekâr-ı zulm olmak sûretini âşikâr itdi. Nâçâr dört şahs-ı bed-girdâr ki mahv u isbâtta der-kâr ve sühân-ı nâ-sezâları gûş-güzâr-ı şehriyâr olup

Nazım

Gûş ber kavlı rakibân-i bed-ahter mikuned

Der hakk-ı maherçe mikuyend bâver mikuned¹³⁰

Lâ-cerem ol dört bed-güher ki her biri masdar-ı şer ve mazhar-ı şererdir.

Beyt

Cemâ'atün bihimü'l-âfâtü kad nuşiret

Ve'ş-şer'u kad mâte ve'l-islâmü kad helekâ¹³¹

¹²⁷fiten R: fitne H

¹²⁸“Dünya tüm insanların üstüne titredi.”

¹²⁹“O dağa kadar ulaştı.”

¹³⁰“Uğursuz düşmanların sözünü dinliyor.

Ay yüzlü hakkında dediklerine inanıyor.”

¹³¹“Bütün kötülükler o cemaatle yayılmış. Şeriat öldü, islam yok oldu.”

Azı ve der-i devletden redd ve kurb-ı şehriyârîden sadd olunmaların istidâ‘ ve deryûze-i ‘atâ itdik Lekad esma‘tü lev nâ deyte hayyâmazmûnu hüveydâ oldu. Pes şîrân-ı asâkir-i müslimîn ve yelan-ı arsa-i dîn-i mübîn ictimâ‘ ve hûrşîd-i ictimâ‘ımız iltima‘ eyledi.

Beyt

Hîzta ez gunç-i mihnet sû-yi an dîl-cû revîm

O be-sû-yi mâ neyamed mâ be-sû-yi u revîm¹³²

deyü bi‘l-ittifâk [14a] lâzım olan umûrun sevkine akd-i ahd ü misâk itdik. Sa‘âdetlü Hazret-i Pâdişâh tatyîb-i kulûb-ı sipâh idüp câmi‘-i şerîfe hâzır ve ahvâl-i perîşân-ı memlekete nâzır olsun.

Beyt

Yek deh bîrûn hirâm ki ez behr-i dîdenet

Cem‘i der intizâr-ı to bîrûn nişestend¹³³

Evvela kâr-ı hac için lecc itmek muktezâ-yi tab‘-ı kecdir. Der-i Selâtîn-i Osmâniyye‘den kangı tâcdâr terk-i mülk ü diyâr idüp aktâr-ı bilâd¹³⁴ pâ-zede-i erbâb-ı fesâd iken tek ü tenhâ geşt-i feyâfî vü sahrâ ârzûsuna düşdi ve yurdundan göçdü. Şimdi husûsâ sefer zemânı mıdır? ya hac evânı mıdır? Zümre-i askerden sefer-i Leh‘den sonra kangı eblehdir ki sefer ider? Bu dâ‘iyeden güzâr itmek muktezâ-yi akl-ı beşer midir? Siyyema sûret-i intihâb-ı asker mir‘ât-ı tedbîrde cilve-ger ola. Bâin cümle yine râzı ammâ, bu birkaç fâsidin tarhına mutekâzıyuz.

¹³² “Ayağa kalk ta mihnet bucağından o iç açıcı yere gidelim,
O bize gelmezse biz ona gidelim.”

¹³³ “Bir köy seni görmekten mutludur zahirde,
Bir köy dışarıda oturmuş seni beklemekte.”

¹³⁴ bilâd R: bilâde H

Beyt

Karîn olmak ne lâzım şâha gammâz

Gidersin anları şâh-ı ser-efrâz

Şerî'at emrine tâbî'dir asker, hilâf-ı şer' emri kimdir eyler? Biri Hoca Ömer-i bed-güherdir. re'y-i fâsid ve tedbîr-i kâsid ile kânûn-ı mülkde bir âteş-i fesâd îkâd itdi ki [14b] ihmâdı muhâl ve biri Dârü's-saâde Ağası Süleyman-ı bed-hısâldır. Seyl-i irtişâyı ol denlü isâle itdi ki, sedd-i mahz-ı hayâldır. Biri vezâret-i uzmâ mesnedinden olan Dilâver-i kerîhü'l-likâdır. Bu mefâsidi ilkâ iden ol bed-râ'dır. Biri Rumili sadrını telvîs iden Sünbül Ali habîsdir bir zengî-i bî-akl ol makâmda olmak emr-i sehl midir?

[Mısır]a

Zinhâr ez-müdebber-i müdebbir¹³⁵

Biri dahi Hekimbaşı Mûsâ-yı nâşîdir. Andan dahi niçe fesâd fâşîdir. *Râbi'uhum kelbuhum*¹³⁶ mazmûnuna mazhar iken ol rütbeden Anadolu sadrına te'âlî ve bu gûne terakkî nedir? Bunlardan mâ'adâ Defterdar Abdülbâki Paşa'nın itdiği mezâlîm kâbil-i ihsâ mıdır? Ve Hoca Ömer oğlu ne ebterdir ki bunca fuzalâ ve ulemâ-i ma'ârif-perver var iken az zemânda cümleye tekaddüm¹³⁷-i bâhirü'ş-şân ve henüz nev-cevân iken Dârü'l-hilâfe'de kâdı-yı şer' ve sâhibü'l-uvân ola!

Beyt

Çû hâhî ki zayı' şeved kâr u bâr

Benâkâr-ı dîde befermâ-yı kâr¹³⁸

¹³⁵“Tedbir alanların en iyisinden sakın”

¹³⁶ Keyf Suresi, 22. Ayet: “Onların dördüncüleri köpekleridir.”

¹³⁷ tekaddüm ile –R: tekaddüm ile H

¹³⁸ “İşin zayı olmasını istiyorsan,
İşin ehli olmayana ısmarla işi”

Cümle-i Mu‘teriza der-Beyân-ı Mesâvî-i Hoca Ömer

Babası olan bu Leheb ve Yezîdi-mezheb ne şahs-ı bü'l-acebdir? Eyyâm-ı ömrünü [15a] gasl-ı mürde ile ifnâ ve kâr-ı füsürde ile hebâ idüp cerrâr ve mekâbirde haffâr iken, eşref-i tavâ'if olan ulemâya muktedâ ve kâr-fermâ-yı hall ü akd-i umûr-ı fuzalâ olup e'âlî-i pâ-y-mâl-i cevr ü cefâ edânî-i râkî-i merâkî-i merâtib-i ulyâ oldu. Takdîm ü te'hîr ve kat'-ı vezâ'if-i sagîr u kebîr ile ol tâ'ife ne tahkîrler itmişdir? Mefâsidîni mübnî-i mahzarlar idüp cilve-ger arsa-i urza-i Şâh-ı dâd-güster itdiklerinde kâr-ger olmayup, mirârâ kâr-ı nâ-kirdârını terke tenbîh ü te'kîd itdikçe eziyyet ü cefâda teşdîd itdi.

Beyt

Nefsist murâd ki gayr-i şeytanî nîst

V'ez fi 'l-i bedeş hiç peşîmânî nîst¹³⁹

Bu makûle kerfihü'l-manzar Türk-i sütürg-ı bed-ahter merci'-i ulemâ vü vüzerâ olmak dâhiye-i uzmâdır.

Beyt

La tes'eli'n-nâse an hulkihî

Ve fi vechihî şâhidun mine'l-hayyi¹⁴⁰

Müsteşâr-ı umûr olalı ne kâr-ı ma'kûl sudûr itdi? Kangı mansıb ehline mu'tâ ve kangı fi'li savâb-dîd-i ârâ-i ukalâ olmuşdur? “*Emânetu'llah olan tevellî-i umûr, inna'llâhe ye'mürüküm en tüeddü'l-emânât ilâ ehlihâ*¹⁴¹” mazmûn-ı hikmet-nümûnu üzre kime te'diye ve i'tâ [15b] olunmuşdur? Ser-i kârda olan cümle cühelâ ve erbâb-ı menâsıb bir alay humekâdır.

¹³⁹“Maksat şeytani olan nefistir,

Ki çirkin işlerinden asla pişmanlık duymaz.”

¹⁴⁰ “Ahlakımı insanlara sorma, yüzünde (onun) canlı şahidi vardır.”

¹⁴¹ Nisa Suresi, 58. Ayet: “Muhakkak ki Allah emanetleri sahibine teslim etmenizi emreder.”

Beyt

İm rûz hazân sahib câhend heme

Engüş-t-nümâ be şekl-i mâhend heme

Cem´i ki sez¹⁴²-vâr-i¹⁴³ menâsıb bâşend

Peyveste esîr-i bend-i çâhend heme¹⁴⁴

Ol zâlim-i gâşim şemşîr-i cefâ ile dîl-i erbâb-ı irfânı pâre pâre idüp bî-çâreler der-beder ü âvâre olmuşlardır. Zaleme ve cehele kabz-kerde-i zimâm-ı kâm-rânî ve kârları beyzâ-yı safâda feres-rânîdir.

[Mısr]a

Tâir-i bütkede vü murg-ı harem neşinâsed¹⁴⁵

Gass ü semîni temyîz ve teşhîs itmede galat-âmîz olduğu gibi dîdesi ma´lûm-ı cehûl bü'l-fuzûl olup nazarında sevâd ve beyâzın farkı mefkûd ve i´tibârında nisbet-i tekâbül gayr-i ma´hûd idi.

Beyt

Savâ´ün inde´l-a´ma fi amâhü

Żalamu´l-leyl ev zav´ün-nehâr¹⁴⁶

Fezleke-i sühân bu kavm-i müstehcen nedir? Fi´l-hâkikâ Hoca Ömer-i bâtılın sahîfe-i fesâd u kabâhatine hâme-i müşğîn¹⁴⁷-imâme ne denlü dest ü pâ ursa bir

¹⁴²sez-vâr R: serâ-vâr H

¹⁴³cem´i ki R: cem´i ki –H

¹⁴⁴“Bugün rakipler makam sahibidir hepsi,

Ay gibi parmakla gösterilir hepsi,

Makamlara layık olanlar ise,

Sürekli kuyu ipine esirdir hepsi.”

¹⁴⁵ “Puthane kuşu ve Harem güvercini tanımaz.”

¹⁴⁶ “Gündüzün aydınlığı ve gecenin karanlığı kör olan için ayındır.”

¹⁴⁷ müşkin R: meskin H

harfine imlâ ve çehre-i hâlini ibdâ' idemez. Melhûz-ı zihn kâsırdır ki işbâ'-ı butûn-ı sahîfe¹⁴⁸ vü defâtir eyleyem.

Beyt

Şerh-i îh hicrân u îh hûn-i ciğer

În zemân bükzâr tâ vakt-i diğeri¹⁴⁹

[16a] Mücerred bed-hâh-ı ehl-i dîl olmağla yalnız bu fakîri ne mertebe pâder-gil itmişdir ki, inâyet-i Hudâ ile nihâl-i kâmet dûtâ-i bûstân-ı devletde neşv ü nümâ bulup abâ an-ceddin mazhar-ı iltifât-ı selâtîn ve masdar-ı hall ü akd-i umûr-ı müslimîn olmuş iken yine bir hanedân-ı izz ü şâna cihet-i râbıta nümâyân olmağla ilâve-i germiyyet-i bâzâr-ı hıkd ü kîn idüp, mücerred bir sühan-ı râst-bînden rûgerdân ve bi'l-külliyeye tarîk-i ilmden mansıbım harman itdiğinden mâ'ada dest-berâverde olan pâre-i nân ya'ni arpalık nâmında bir iki vîrâne hâne nâibimiz tasarrufunda iken Leh seferinde umûmen def'-i fermân itdirmekle taht-ı umûma dâhil olup evrâk-ı sabr u karârım perîşân eyledi. Ammâ zann ü gümân oldur ki, hâssaten bu fakîre sû-i kâsd semîr-i zamîr-i kîne-nişân idi. Dâd-hâhlığımız mevkûf-ı dîvân-ı mahşer ve âh u vâhımız âmâde-i pîş-gâh Hudâ'ya dâd-gerdir.

Beyt

Hudâ-i dâned u men nîz ken-derîn müddet

Çehâ keşîde em ez cevri-i ân sitemkârî¹⁵⁰

Tarîka-i bî-çâregân üzre pîrâmen-i dâmen-i sabra tevessül ile ümîd-vâr-ı tavassul idik.

¹⁴⁸sahife R: sahayif H

¹⁴⁹“Bu hicran ve kan ağlayan yüreğin şerhi, Şimdi boşver de başka bir zamana kalsın.”

¹⁵⁰“Allah biliyor ki ben de bu müddet boyunca Neler çektim zulmün cevriinden”

Beyt

Hasm-ı bî-insâf-râ çün [16b] baht-i yâr

Dîd âkıl sabr mikerd ihtiyâr¹⁵¹

Ammâ mekmen¹⁵²-i gaybdan efkâr-ı zuhûr-ı inâyet-i Perverdigâr zamîme-i evkât-ı leyl ü nehâr idi.

Nazm

Men cur'a-i sabr keşem ferzâne

V'în gussa-i dehr-i mihârem merdâne

Nevmîd nîm ki âkıbet hakk-ı mülk

Rûzî be-murâd pür-kuned peymâne¹⁵³

Bi-hamdillah ki kâr-ı intizâr resîde-i ihtinâm¹⁵⁴ olup nefha-i nesîm-i Perverdigâr vücûd-ı habâset-girdârını mânend-i gubâr sahn-ı basît-i dârü's-saltanadan kaldırup ol safha-i melsâyı pâk¹⁵⁵ ve bî-hâr¹⁵⁶ ü hâşâk eyledi.

Beyt

Ade'z-zemânü ilâ cemîli sıfatihi

Ve yefuhu riyâh'ül-miski min nefehatihi¹⁵⁷

¹⁵¹ “Akıllı insan insafsız düşmanlığı görünce Bahtiyar gibi sanrı seçiyor.”

¹⁵² mekmen R: mümkün H.

¹⁵³ “Ben bilgince yudumlarım bu sabrı, Mertçe çekerim ben zamane kahrını, Ümitsiz değilim ki sonunda Hakk'ın saltanatı, Bir gün gönlümce doldurur bu bardağı.”

¹⁵⁴ ihtinâm R: ihtitâm H

¹⁵⁵ melsâ-yı pâk ve bî-hâr u hâşâk R: melsâ-yı pâk zeli hâr u hâşâk H

¹⁵⁶ bî-hâr R: hâr H

¹⁵⁷ “Zamanın güzel sıfatlarına geri döndü.

Ve misk rüzgârları esintileriyle (etrafa) yayılıyor.”

Her ne kadar bess-i sıfât-ı rezîlesine ikdâm eylesek kasîretün an-tavîle¹⁵⁸ mazmûnuna mazhar olduğu rûşenterdir. *Fe'l-na 'budû ile 'l maksûd.*^{159*} “Pes cemme-i askerden bu kelâm-ı ibret-encâm ma'rûz-ı dergâh-ı pâdişâh-ı İslâm olup, bu cümleyi azl ü redd ve kurb-ı şehriyârîden sadd olunmasın isteriz. Cümlemiz varup cevâb-ı şâfi ve kelâm-ı vâfi ile gelmeği temennî ideriz. Ve illâ cevâb zebân-ı tîr ü şemşîr-i cân-kırâbdır” didiler. “*Ve Bedâ lehüm mina'llah mâlem-yekûnü yahtesibûne*”¹⁶⁰ taraf-ı şehriyârîde kârı böyle [17a] göstermişler ki, murâdlarına is'âfından inhirâf oluna. Bu esnâda Vezîria'zam Dilâver-i bed-ahter ihtifâ ve Hoca-i bed-râ ve Defterdâr Bâki Paşa ve Rum-ili sadrı Sünbül-i rışnet¹⁶¹ ve Anadolu sadrı Musa-yı bed-sirişt ve veled-i nâ-halef-i Hoca Ömer cümle “*eyne'l-meferr*”¹⁶² kavli ile ameli reh-nümâ idüp, lâkin şâhı dalâletlerine muktedâ itmişler. Pes Vezîr-i sâni Hüseyin Paşa-yı bostanîyi vezîr-i a'zam nasb, Yeniçeri Ağası Ali Ağa'yı azl idüp yerini ol dem fecî'at-ı tev'emde yine dârü's-sa'âde ağasına müte'allık mâl-ı firâvâna mâlik râh-ı şirrete sâlik nev-zuhûr ve nev-sâl Mirâhûr Mustafa Ağa'ya in'âm ve anın yerini dahi ocakdan çıkup menfûr-ı hass ü âmm olan Kara Ali nâm bed-fercâma i'tâ idüp pâdişâh-ı ma'âlî-penâh pîrâmen-i bağ-çe-i dîl-güşâda teşhîz-i hâtır irâdesiyle süvâr-ı esb-i sabâ-mesâlik ve tarz-ı mülûk üzre nüdemâ ve mezâhık ile leb-i deryâ tarafına sâlik olmuşlar.

Beyt

Çün kazâ hâhed ki nâ-geh ber kesî nâzil şevd

Hîç tedbîrî nemâned sâhib-i tedbîr-râ¹⁶³

¹⁵⁸ “Uzunun kıyası”

¹⁵⁹ “Biz sözüme dönelim.”

*Burada müellif na'bud kelimesi yerine na'ud yazmalıydı. Na'bud olduğu takdirde biz ibadetimize geri dönelim manası ortaya çıkmaktadır ki bu metin akışında anlamsız kalmaktadır.

¹⁶⁰ Zümer Suresi, 47. Ayet: “Ve hesaba katmadıkları şeyler Allah tarafından karşılırlarına çıkarılacaktır.”

¹⁶¹ rışnet R; zışt H.

¹⁶² “Kaçış nereye?”

¹⁶³ “Kaza ve kader birine inmek isterse, Tedbir sahibinin hiçbir tedbiri fayda vermez.”

**Reften-i Ulemâ-i Kirâm be-Sarây-ı Şehriyârî-i Felek-İhtîşâm ve Hücûm-ı
Leşker be-Dergâh-ı Meşrık [17b]-İntizâm**

Vaktâ ki hengâme ü gavgâ nümâyende-i revâc-ı bâzâr-ı eşkıyâ olacağı semîr-i zamîr-i vezîr olıcak, Câmî'-i Cedîd-i Ahmed Han ki itmâm-ı kâr için mecma'-ı a'yân idi, bir mektûb-ı acîbü'l üslûb gönderüp cümleye selâm ve arz-ı mahabbet ü peyâm idüp murâdlarına mu'âmele-i hilâf-ı is'âf ve re'ylerinden cânib-i âhara inhirâf olunmaz. Ulemâ-i kirâm sarây-ı hümâyûn-ı şehriyâra gelsünler deyü işâret etmiş. Hakkâ aceb sû-i tedbîr ve hatâ idi pîş-gâh-ı sarây mânend-i derây-ı hâlî iken bir an içre eşkıyâ ile mâlî oldu.

Beyt

İzâ lem yekün 'avnun min'allahi li'l-fetâ

Fe evvelü mâ yecni aleyhi ictihâdühü¹⁶⁴

Çünkü me'mûr oldılar, mânend-i milh ü mûr müteveccih-i der-i sarây-ı pür-sürûr oldılar. Ulemâ vüzerâyâ Hastalar sarâyı önünde mülâkî olup müşâvere için ictimâ' itdikte sûka ve fesededahi ittibâ' idüp, Allahu ekber bir asker ammâ pür cevri ü sitem gûyâ ki seyl-i aremrem idi. Vüzerâ ve ulemâ bîrûn-ı sarâyda pîş-gâh-ı dârü'ş-şifâda tecemmu' idüp bu derde devâ ve bu maraza şifâ ümîd ve recâsına akd-i meclis-i müşâvere ve tarh-ı bisât-ı muhâvere itdiklerinde Vezîria'zam Hüseyin Paşa'ya didiler ki; [18 a] “Bu kâra çâre murâdlarına müsâ'adeden mübâ'ade göstermemekdir. Kimini azl ve kimini tarh u redd ile üslûb-u hakîme ri'âyet ve ba'de-zemânin yine re'y-i şâh üzerine hareket bâbı münsed değil vezîr-i siyyü't-tedbîr bu kelâm-ı dîl-pezîrden hisse-gîr olmayup mezâk u meşreb-ı safâsını tekdîr itdi.” Vu'âz-ı fasîhü'l-elfâzdan Ayasofya Vâ'izi Ömer Efendi ve Sultan Bayezid Vâ'izi Kadızade'yi tavsît-i irâde idüp anlar dahi hidmet-i vesâteti edâda taksîr itmeyüp takrîr-i vesâyâ eylediklerinde sûret-i nesâyıhları karîn-i kabûl-ı zamîr-i cünd-i huşûnet tahmîr olmayup keyfiyeti urza-i arsa-i vezîr eylediler.

¹⁶⁴“Gence Allah'tan yardım olmasaydı evvela o gencin çalışması faydasız olacaktı.”

Nazım

Askerin sözlerin idüp takrîr

Didiler buna eyleniz tedbîr

Bü'l-aceb kâr-ı pür-hatardır bu

Saltanat emrine zarardır bu

Câiz olmaz muhâlefet aslâ

Eyleniz müdde'îlerin imzâ

Vezîr dil-gîr olup, “işbâ'-ı ictimâ' eylemek münâsib midir? Heman terk-i cem'iyet eylesünler” deyü bî-hûde tahrîk-i silsile-i tenbîh idüp, çünkü ol bâtil emr-i vezârette câhil böyle didi. Cümle eyitdiler, “bu ne sözdür? Âlem harâb ve şemşîrler bî-kırâb oldu. Nice bir gaflet vechile sözüyle maslahat idersiz? [18b] *Belagas's-sikkîni'l-azm*¹⁶⁵ mertebeleri bedîd olmuşdur. İlâc lâzım idüğüne ukalâ câzim ve ahsen-i vech ile def'i mütehattimdir. Hücûm-ı âmmeden lüzûm-ı hazer meşhûd-ı ehl-i basar olmuşdur. *Tazarru' ile't-tabîb kabl an-temarruz*¹⁶⁶ bu âteş şerer iken itfâ ister ve illâ âkıbeti mükedder ve pür-zarardır.

Nazım

Leyse lil-umûri bi sâhibin men lem yenzura fi'l-avâkibi¹⁶⁷

Aslâ bu sühan-ı müstâhsenden mütezelzil ve re'yinden mütehavvil olmayup nihâyet şerm ü hicâbdan rikâb-ı şehriyâr-ı Sikender cenâba arz-ı umûr eyleyelim ne sudûr iderse amel olunsun deyü telhîs emrine şürû' ile tahlis tedbîrini itdi. Bu mâ-beynde tahmînen üç sâ'at zamân gitdi. Ukalâ ve ulemâ bu kâr-ı hayret-efzâda dembeste-i dehân olup zuhûr-ı hikem hufyeten¹⁶⁸ hazret-i celiyyetü's-şân intizârıyla

¹⁶⁵ “Bıçak kemiğe dayandı.”

¹⁶⁶ “Hasta olmadan önce doktora git.”

¹⁶⁷ “Kim akıbetlere bakmıyorsa işlerin hakimi değildir.”

¹⁶⁸ hufyeten R: hafiyeye

âkıbet-i emre nigerân oldılar. Çünkü asker teehhur¹⁶⁹-i haber ile iltifâta mazhar olmadılar, feryâd ve velvele peyveste-i felek-i ahzar oldu. Def'aten bir mertebe hücûm ü izdihâm itdiler ki, hâss u âmm pâ-zede-i asker-i mikdâm olmak mukaddimleri nümâyân ve asker-i bî-giran deryâ ve ummân gibi cûşân u hurûşân olup nice bir ahvâlimiz ve murâd-ı bâlimiz [19 a] ma'rûz-ı pîş-gâh der-gâh-ı hilâfet-penâh olmaz feryâd-ı dâd-hâh-ı gûş-zed-ı şâh olmaz mı deyü gül-bang-ı nâm-ı Hudâ peyveste-i felek-i a'lâ oldu.

Beyt

Benden yetişür nâle-yi yâ Rab göge her şeb

Ol mâhın erişmez mi ola gûşuna yâ Rab

Ammâ vüzerâ-i sâhibü'l-ârâ gûşuna bâng-ı eşkıyâ girmedi, keyfiyyet-i fitne der-gâh-ı şâha irmedi.

Beyt

İrişmez âh u feryâdım o mâha

Yetişmez mi figânım gûş-ı şâha

Vezîr-i huçeste-tedbîr tekrâr vu'âzı ihbâr için askere irsâl melhûz-ı bâl itdiğün takrîr idicek hayır-hâh-ı dîn ü devlet olan ulemâ ve firkâ-i sulehâ gûşâde-dehân olup eyitdiler. Bu gaflet hatâdır pây-e-i pergâr-ı kâr ol dâireden bîrûndur ki, ihmâle makrûn ola. Bu esnâda askerın sadd-ı tarîk itdikleri ayân olmağla telhîsin huzûr-ı hümâyûna vusûlüne imkân yokdur. Vezîr yine meşreb-i mu'tâdını tagyîr itmiyecek ulemâ eyitdiler. “Ne câ-yi sükût ve ne câ-yi azamet ve ceberûtdur. Be-her-hâl tedbîr-i ahvâl lâzımdır, keyfiyyet niçün ma'rûz-ı dergâh-ı şâh olmaz ve çâre görülmez? Vezîr gâh müteşebbis¹⁷⁰-i i'tizâr ve gâh kıssa-güzâr oldu ammâ asker gördüler ki [19b] hayr ve şer bir haber-i mınassa-i zuhûrda cilve-ger olmaz.

¹⁶⁹ te'ehhur R: te'hîr H

¹⁷⁰ müteşebbis R: teşebbüs H

[Mısr]a

Ey bî-haber aşup cihândan haberin yok

deyü vüzerâ-i şikeste-i re'yi Hastalar Kapsu dâhilinde koyup bize bu yoldan feth-i bâb olmadı maksadımız ikinci bâb olmak gerekdir. Andan vusûl huzûr-ı şâh-ı kâm-yâb müyesser olur. *Ve udhul'ül büyût min ebvâ bihâ*¹⁷¹ deyü der-i saraya hücum ve ikdâm ve andan bâb-ı hümâyûn süddesine vaz'-ı ikdâm itdiler. Hâs u âmm dahi mülhak-ı asker-i zafer-fercâm olup nâ-gâh bir feryâd-ı cân-gâh ve bir figân¹⁷² peydâ oldu ki, peyveste-i âsumân oldu gûyâ şehir içinde feryâd itmedik kimesne kalmadı.

[Mısr]a¹⁷³

Tuttu cihânı gulgule-i nâm-ı kibriyâ¹⁷⁴

Gûş-zed-i vezîr-i vizr intimâ olıcak âyâ bu sadâ kangı taraftan peydâ oldu gâlibâ hüddâm-ı harem-i muhterem bu emr-i mübremin def'i için arsa-i gayrete vaz'-ı kadem itmişlerdir, hen-gâm-ı hareket değil dem-i mülâyemetdür deyü istihbâr için emr ısdâr buyurdular.

Beyt

Fütâd tefrika der leşker-i şikest u henûz

Dîlet zî rahş-ı tegâful fûru nemâ ayed¹⁷⁵

[Mısr]a

Zihî cehl ve zihî hüsrân zihî humk¹⁷⁶

¹⁷¹ Bakara Suresi, 189. Ayet: "Evlere kapılarından girin."

**Ayetteki ve'tul kelimesi yerine udhul kelimesi yazılmış.

¹⁷² figân R: fi'an H

¹⁷³ mısra R: mısra -H

¹⁷⁴ "Cihânı büyük bir gürültü tuttu."

¹⁷⁵ "Orduya fitne düşer de bozguna uğrar ama henüz Gönülün, yârin o güzel yüzünü görmezlikten gelivermez."

¹⁷⁶ "Ne cahil ne ahmak ne hüsrân."

Hakkâ ki ol makûle vüzerâ mesned-ârâ olmak bu devlet-i ulyâ bu şekle girmeğe edell-i [20a] delâil ve evzah-ı mesâil idi. Bu abd-i fakîr şikeste-i zamîr ol-mahalde hâzır ve sudûr iden mesâibe nâzır idim. Bu mahalde vüzerâdan bir merd-i mütecâsir harâret-i havâdan şikâyete mübâşir olup bu mahalle karîb bir câh-ı acîb vardır ki âbı mânend-i âb-ı hayât ve reşk-endâz-ı kand-ı nebâtırdı didi, istigrâb idüp eyitdim, zaman âb u şarâb değil tâb-ı şerâre-fesâd ile mazlûmların bagrı kebâb oluyor, bu fitne az nesne değildir. Biri dahi eyitdi henüz salât-ı zuhru edâ itmedik bâğçe-yi sarâyda edâ itsek hâlbuki pîş-gâh-ı Bâb-ı Hümâyûn ‘azîzü’l-menâl cünd ü ricâl ile mâlâ mâl olup şemşîrler üryan tîrler perrân olmada Bâb-ı Hümâyûn ağaları¹⁷⁷ perîşân olup ma‘rûz-ı umûr olan hâne-i izzet-mevfûr ki Arz Odası dimekle meşhurdur. Der ü divârı zahm-ı seng ü tîr ile derûn-ı sitem-dîd[e]-gân gibi rahne-dâr ve der-i izzet-medârında niçe bin seng-rîze bedîdâr idi. Kemâl-i isâbet-ârâ-yı vüzerâ sa‘âdet disârdan iktizâ itdi ki, be-esâmihim nâm-ı nâmî ve sâmilere mezkûr ola. Vezîr-i az‘âm Bostancı Hüseyin Paşa, sâni Gürcü Mehmed Paşa, sâlis Mahmud Paşa, râbi’ Çerkes Mehmed Paşa, hâmis Ahmed Paşa, sâdis Hamidi Mustafa Paşa aleyhüm’s-sahtu min’allahi te‘âlâ [20b] eğer ol eyyâmnda bir vezîr-i huçeste-nâm ki mukalled-i hâs u âmm olup ol sadırda olsa ve bir cesûr Rum ili kâdî‘askeri bulunsa ve bir cerî müfti olsa def‘-i fitne kâr-ı sehl idi. Velâkin *el-mukâdder kâin*¹⁷⁸ ve bir alay zâlim mazhar-ı siyâset-i mezâlîm olacak imiş, lillahi’l-emru min kablu ve min ba‘dehu¹⁷⁹ çünkü sarây-ı şâh-ı Sikender’dır *el-hacer-i el-hacer* mazmûnuna mazhar olup sadâ-yı darb-ı seng ve na‘ra-i asker-i bî-direng-i erkân-ı saltanat ve a‘yân-ı devlet olduğu mahalle mün‘akis oldu, ne sadâ ne na‘ra bir hengâme ve bir gâvgâ idi ki, gûyâ sahrâ-yı sammâ bir câ-yi bâlâdan zemine ıdlâ olundu. Kar‘-ı sem‘-i vezîr-i bî-tedbîr idicek istihbâr idüp, bu emr-i hatîr nedir? Didi. Rumili sadr-ı âlî-kadri rûsiyehlerin ercmendi Hazret-i Sünbül-i Ali Zengi Efendi *lâ rahimallahü ve haşerehu*¹⁸⁰ me‘al’müsevvedîn vücûhehüm bu ibâret-i sahîha ve fazîha ile Yanko’dur. Ardımızdan geldi didi fakîr eyitdim “Bu sahra mıdır? Bunda kûh-ı pür-şükûhî var zâhir asker-i cerrâr mahall-i kârardan güzâr idüp, cânib-i bîrûna meyl itmişlerdir ki sadâları Süheyl gibi geliyor. Bu gaflet nedir? Saltanat ber-bâd oluyor,

¹⁷⁷ ‘azîzü’l-menâlBâb-ı Hümâyûn ağaları H: -R

¹⁷⁸ “Takdir olan kader olandır.”

¹⁷⁹ Rum Suresi, 4. Ayet: “Bundan önce de sonra da emir Allah’ındır.”

¹⁸⁰ “Allah ona rahmet etmesin.”

[21a] bâd-ı muhâlefet ecnâd-ı sevret ve iştidâdda siz ise huzûr-ı hümâyûna inhâ'da inâdda, böyle kalur ise bil kim memleket elden gider. Pes cümle ulemâ ve meşâyih ve sulehâ hüçûm u ikdâm idüp def'î umûr-ı vüzerâ-i 'izâm uhdelerinde iken bu denlü fesâd ve şerer-i şürûr îkâd oluna, bu ihmâl ve tüvânî bu acz ve nâ-tüvânî nedir? Ne i'lâm-ı hâl ne izhâr-ı mâ-fi'l-bâl idersiz? Bu mertebeye gele dîvân kapuları açıla, pîşgâh-ı sarây-ı şâh pâ-zede-i eşkıyâ-yı sipâh ola. Câizdir ki dahi içerye reh-yâb-ı ittisâl ve hilâf-ı ma'kûl niçe hâl ola! Elbette huzûr-ı hümâyûn-ı şehriyârî ile müşerref ve âzân-ı hayır-hâhân kelâm-ı dürer-bâr ile müşennef olmak ve bu belâ-yı azîmin def'ine çare bulmak lâzımdır deyü cümle kıyâm ve vüzerâ dahi ibrâm idüp, dahve-i kübrâdan beyne's-salâteyn¹⁸¹ vaktine denlü ol mahalde ârâm olunmuş cemâl-i bâ-kemâllerin cüyân oldular. Vüzerâ-i izâm miyân-ı hadîkada edâ-yı salâta kıyâm idüp, bir iki saat dahi anda tevkif-i [21b] akdâm itdiler. Sübhânallahü'l-'aliyyî'l-ekber ne makûle akla hizmet iderler ki heme asker-i meclis-i şâha dâhil olmak mertebelerine vâsıl oldılar. Bunlar bir kadem ilerü varmazlar ukalâ bu te'hîrde hayrân iken ba'de-hîn nümâyân oldu ki, vezîr-i nâ-dân ve hoca-yı bî-iz'ân ve sadreyn-i mühmileyn sem'-i hümâyûna ilkâ itmişler ki, bu gavgâdan jeng-pezîr olmayup vâz'-ı şâhı tagyîr olunmaya ve murâd-ı askere müsâ'adeden mübâ'ade oluna ki, bu tesebbüt ile def'-i cem'iyet kâbil ve murâd hâsıldır. Heyhât ve heyhât *yudrebü'l-hadîde'l-barid*¹⁸² yahut Bostancıbaşı bostancılar ile hüçûm eyleye, ol makûle hâss ü hâşâkda ne kuvvet ve ne idrâk ola ki bu makûle seyl-i aremrem memerrine vaz'-ı kadem eyleye, iş işden geçmiş herkese baş ve can havfî düşmüş idi. Ervâh der kehlûl şod.¹⁸³

Rûymâl Kerden-i Vüzerâ ve Ulemâ Pîşgâh-ı Taht-ı Şâh-ı Vâlâ ve Akd-ı Meclis-i Müşâvere Berây-ı in-i Fitne

Çünkü salât-ı zuhr edâ itdiler cüya-yı huzûr-ı şâh-ı vâlâ olup gitdiler, gavgâ-yı asker ve sadâ-yı neferin şâh-ı dâd-ger peyveste-i sipihr ahzar oldu. [22a] Nâ-çâr şâh-ı ser-efrâz derîçe-i iltifâtı bâz idüp, cümle vüzerâ ve havâss-ı ulemâyı da'vet buyurup Hâs Bağçe'den huzûr-ı pür-meymenetlerine azîmet itdiler, bu tîr dahi ol firkaya dâhil ve şeref-i iltifata nâil olmuş idim. Pes içerye bağçede sahrâ gibi nice deşt-güzâr iderek

¹⁸¹beyne's-salâteyn R: beyne's-salâbeyn H

¹⁸²“Soğuk demire vurulmaz ki.”

¹⁸³“Ama ruhlar kehlul'a girdi.”

pîşgâh-ı makarr-ı saltanat-penâh olan hâne-i bihişt iştibâhda Büyük Suffa dimekle ma'rûf cây-ı izzet me'lûfa vâsıl ve sa'âdet-i huzûr-ı hümâyûna nâil olduk. Pâdişâh-ı zî-câh kenar-ı Suffada bir kürsî-i sedefkâr üzre karâr itmiş idi. def'aten duhûlde ol şâh-ı bî-mu'âdil cümleye hitâb ve itâbta şitâb idüp eyitdi, "bu gürûh-ı mekrûh bir vechile mücâb olmayup hetk perde-i hicâb itdiler murâdlarına müsâ'ade pîrâmen-i nâmûs-ı saltanatdan mübâ'adedir. Bizim hacca azîmetimiz muhakkak olmayup belki kelâm-ı hakk budur ki, kasd-ı sayd ü şikâr ve bir düşmen-i devleti giriftâr itmek mülâhaza olunmuş idi. Çünkü ol nâ-şâyeste-kârlar terk-i azîmet emrinde ısrâr itdiler ol re'y-i dîrînden mütehavvil ve seferi hazara mütebeddil olduk.

[Mısr]a

Eyledik ol re'y-i fâsidden rucû'

Hücûm'ü'l ezemâti yefsah'u'l 'azemât¹⁸⁴

[22b] Meyân-ı cühde nitâk-ı ihtimâmı bend idüp nush u pend-i sûd-mend idik. Terk-i cem'iyet ve fesh-i azîmet eylesünler cümle du'â vü sena ile zebân-güşâ olup

[Mısr]a

Vânçe mi kuyim ma ber rayi âlî rûşenest¹⁸⁵

Eyitdiler "Pâdişahım bir alay-ı eşirrâdır. İctimâ' ve âftâb-ı ittifâkları iltimâ' itmiş, savâb-dîd-i ârâ-yı ukalâ budur ki, ba'zı murâdlarına müsâ'ade buyrula ki âteş-inâd iştidâd bulmadan fitne vü fesâd indifâ' bula. Evvela Hoca Ömer Devlet-i Aliyye'ye azarrdır, nefy ve sâirler azl olunmak evlâ-terdir. Zâhiren indifâ'-i fesâd mülâhazası ile imtinâ' itmeyüp Vezîr-i a'zam Dilâver ahz ve Defterdar Bâki azl ve Hoca Ömer nefy ü redd veled nâ-halefi azl ve sadd olunmuşdur. Sadreyn-i mühmileyn hod duhûl-ı evveli ile dâhil-i hayta-i in'izâl olmuş idi anlara ta'arruz buyrulmayup Dilâver Paşa ihzâr olunsun deyü buyurdular. Ve huzzâra hitâb idüp,

¹⁸⁴ "Yanlış fikirden geri döndük. Bunalımların üst üste gelişi azimleri kırar."

¹⁸⁵ "Ve bizim size söylediklerimiz ıspatlanmıştır."

tesliyet-âmîz hatt-ı hümâyûnumuz ile def'e şitâb iden cem'iyette kabâhat müte'ayyin hâlet ve mûcib-i fezâhâtir didi. Pes hasbe'l-emru'l muta' bu kelâm-ı nâ-makûle ittibâ' idüp taraf-ı askere teveccühde isrâ' itdiler.

Beyt

Bud an şeh gehû [23a] ve bî-geh mücâdil

Ehilla-i habibî kem ücâdil¹⁸⁶

Re'y-i re-zîn olmadığı mütebeyyin ammâ ne çâra

[Mısr]a

Gayet cehl bûved muşt-zeden-i sindân râ¹⁸⁷

Murâdı def'-i meclis ile ağayı halâsa kudret ve mehmâ emken fesh-i azîmet idi.

Beyt

Tâlebe'l-ebleka'l 'ukuki felemmâ

'Acezetehu erâde biza'l anûki¹⁸⁸

Veẗîr-i a'zam Bostancı Hüseyin Paşa-yı kec-râ hatt-ı hümâyûnu kabz-kerde-i dest-i vizr-i intimâ idüp sâir vüzerâ ve hâzır olan ulemâ çünkü mukâbele-i askerde cilve-nümâ oldular, muharrir-i hurûf ve mürettib-i sufûf u sutûr olan abd-i pür-kusûr¹⁸⁹ ol cem'iyette hâzır ve mecârî-i umûra nâzır idim. Bir mikdâr te'ehhur¹⁹⁰ savâb-dîd-i re'y-i kâsır oldu, çünkü vezîr ile cem'-i kesîr-i suffadan silâhhâneye ve andan taht-ı sultana ve andan şadırvanlı dimekle ma'rûf haneye ve andan bir

¹⁸⁶ "O şah ki sürekli yapar durur mücadele,
Sevgili dostlar ben nasıl ederim mücadele."

¹⁸⁷ "Örsü yumruklamak gayet cahalettir."

¹⁸⁸ "Kapıyı zorla açmak istedi,
Aciz kalınca kendini emniyete almak istedi."

¹⁸⁹ abd-i pür kusur R; abd-i pür taksir

¹⁹⁰ te'ehhur R: te'hîr H

meydâna be-rûz itdiler. Arz Odası arsasına vaz'-ı kadem idicek ser-i meydânda yalan-ı zûr-âverân gibi şemşîr-i üryân ve tîg ü tîr ile nümâyân bir asker cilve-ger oldu def'aten Allahu ekber sadâsı ile sımâh-ı feleği kej itdiler. Ayasofiyye Câmi'i'nde Vâ'iz olan Şeyh Ömer tavassut [23b] irade idüp murâda müsa'âde ifade idicek ikbâl ve vezîri istikbâl itdiler. Hatt-ı hümâyûnu ibrâz ve kırâ'at ile keşf-i râz idicek cümleyi infâ ve Süleyman Ağa'yı recâ ma'nâsı cilve-nümâ oldu. Heman def'aten hücûm idüp didiler, “hâl ma'lûm oldu, uyumağa koduk, düşde görürsün, bir bende-i rû-siyâh nedir ki bunca yeniçeri ve sipâh rec'sı ile pâdişâh-ı âlem-penâh urza-i arsa tebâr u tebâh eylemeye min-ba'd cevâbımız şemşîr ve tîrdir” deyü vezîr-i bî-tedbîr üzerine bir vechile hücûm itdiler ki, fark-ı serende üryân tîg-i sehâb ü mîg gibi oldu bir tarafa gürîze mecâl olmayup üftâde-i evhâl izlâl oldu. Meşâyılı ve vu'âzdan hâzır olan ulemâ-i ma'âlî-mefâhir tavassut idüp himmet ve du'â ile havâle-i maraz-ı eceli def' ve havâle itdikleri şemşîrleri ref' itdiler. Derd-mend kıyâma cür'et itdikde imâmesin düşürüp pâre pâre itdiler. Bî-çare cânib-i pîşgâh-ı hünkâra gürîz ve firâra mecâl bulup bir lemha ihmâl itmedi. Bu bende-i fakîr müşâhede-i ahvâl-i vezîr idicek ol mahalle varmadan avdet ve taraf-ı pâdişâha mürâcaat itdim. Büyük Suffa [24a] dedikleri makâm-ı cây-i âram-şâh-ı Cemşîd ihtîşâm idi fakîri göricek mecârî-ı umûr pürsişine mübâderet eyledi hidâyet-i Hallâk ale'l-ıtlâk bu fakîri intâk idüp rebîb-i ni'met-i Devlet-i Aliyye olmak ilâve-i gayret-i cibilliyye oldu, husûsâ ki evzâ' nâ-hemvâr-ı müdebbirân-ı kâr ve istîlâ-yı bed-gûyân-ı rûz-gâr-ı ber-hemzen-i kânûn-ı âteş-i dîl-figâr olmuş idi.

Beyt

Înân-ı kâr ne der dest-i maslahat-bîn-est

Înân bed-est-i kazâ dih ki maslahat î-n-est¹⁹¹

deyü pes-i perde-i kazâ ve kaderden âyâ ne cilve-ger olur? deyü muntazır iken bu fitne-i azîme zâhir oldu. Eyitdim; “Sa'âdetlü pâdişâhım bu cem'iyet-i azîme perîşân-kerde-i dest-i ihmâl olmak kâr-ı muhâldir, lâzım olan vücûd-ı şâhdır. Bir iki

¹⁹¹ “İşin dizginleri maslahatçı düşünen insanların elinde değil, Dizginleri kaza ve kaderin eline ver ki asıl maslahat budur.”

rû-siyâh helâk ü tebâh olmak lâzım geldiği muhakkaktır. Kelâm-ı Hak budur, vezîr hayli vartaya uğramış ve hatâ sarmıştır¹⁹², rûy-mâl-i hâk-i meclis-i ‘azîzü’l-menânde ta‘kîb-i fakîr iden ulemâ-i kesîr’ü’l-efdâl dahi tasdîk-i makâl eylediler. Vezîr dahi gürk-ı zahm-hurde gibi nîm-i cân ve bîm-i şemşîr-i cân-sitân ile gelicek takrir-i tafsil-i mâ-cerâ itmeyüp hatâ itdi. [24b] Pâdişâhım böyle olur bir nesne¹⁹³ yokdur beher-hâl buyurun bir tedbîr olunur didi. Bu esnâda askerın hüçûm-ı mütecâvizâneleri ma‘lûm olıcak şâh-ı zî-câhı gazab-nâk olup yerinden hareket ve bağçe tarafına azîmete nehzat idüp, bu tâ’ife gayr-ı hâifedir bunlar ile mükâleme yüzünden mu‘âmele olmaz, mukâtele ile mukâbele lâzım idüğüne akl câzimidir deyü vezîre hitâb ve tedbîre şitâb idüp cümle bostancılar bostancıbaşı ile hâzır ve âlât-ı harb ile emrimize muntazır olsun, sen dahi hidmete cân ile kıyâm ve teşmîr-i sâk-ı ikdâmda ihtimâm eyle deyü halt-ı kelâm ve huzzâr-ı meclise ta‘rîz ve îhâm eyledi. Hatta sen dahi benden rû-gerdân olmayup doğruluk ile hidmete şitâbân ol didi. Ol mahalde bu nükte hall olunmayup ba‘de zemân ve hîn-i tahsil-i yakîn olundu ki, Hoca Ömer-i bî-dîn bu tâ‘ifeyi tahrîk ve iğrâ’ iden ulemadır, bir ikisin katl u ifnâ’ def’-kerde-i gavgâdır deyü sem‘-i şâha ilkâ itmiş, bu makûle sühan-ı nâdir beraber sudûrı ana binâen imiş, pes cümle müşâhede itdiler ki hareket-i şâh bâ’is hüçûm-ı sipâh oluyor pâdişâhım yine makarr-ı sa‘âdete avdet [25a] ve tedbîr-i emirde dikkat münâsibdir. Lillahi’l te‘âlâ murâdlarına müsâ‘adeden mübâ‘ade buyurman didiler.

Beyt

Eğerçe hasm başed ez to kihter

Beher-hâl aşî ez ceng bihter¹⁹⁴

Kemâl-i inkâr müşâhede olundu, bu esnâda asker-i zafer-yâfte¹⁹⁵ haber-i şâh-ı dâd-ger olmayıcak cümle hüçûm u ikdâm ve makarr-ı taht olan hâneye vaz‘-ı akdâm idüp karârgâh-ı şâh olan Suffa Kapusına duhûl ve ismâ‘-i kelâm-ı nâ-ma‘kûl itdiler.

¹⁹²sarmıştır R: savmıştır H

¹⁹³nesne H: nese R

¹⁹⁴ “Düşman senden aşağı olsa da,
Barış savaştan iyidir.”

¹⁹⁵ tafer R: zafer H

Harem¹⁹⁶ huddâmı şâh-ı âlî-makâmı âgâh idüp feryâd-künân, “ey şâh yeniçeri ve sipâh Taht Odasının geçdiler ve bu Suffa Kapusına geldiler” deyü def’aten huzûr-ı şehriyârîye döküldiler. Ol hinde girih-i cebîn ile hâl ma’lûm ve salâh kâr-ı mukâbele idüğü meczûmdur deyü yine bağçe tarafına hırâmân olup cümle â’yânın refâkatine fermân itdiler. Bu hılâlde asker Suffa Kapusına gelicek sedd-i der itmeleriyle tîşe vü teber ve şemşîr ü hançer ile kapuyı döğmeye başladılar. Allahu ekber bir teferruka¹⁹⁷ vü perîşânî oldu ki, emârât-ı hüsrânî gösterdi. Ve zîr-i halka-i bâba bir demür harbe geçirüp iki cânibden muhkem tutdılar. Hele taşrada kalan [25b] huddâm-ı harem murâdınıza müsa’âde ehemmiyet olmuşdur. Bir mikdâr taşrada ârâm müntec-i merâmıdır deyü leyyin kelâm ile hücümları def’ine ikdâm itmişler, ammâ taht etrâfında olan cevâhir ü emtia yağma-gerde-i dest-i eşkıyâ olup yine muntazır-ı haber-i müsâ’ade-i şâh-ı vâlâ oldılar. Merhûm Sultan Osman hadîka-i cennet-nişânda Çadır Köşkü demekle ma’rûf kasrı teşrîf ve ağayı virmekde tesvîf idüp, cümle vüzerâ ve ba’zı ulemâ ictimâ’ idüp emr-i mutâ’üzre bostancıbaşı huzûruna tevakkuf gösterdiler. Niçe gûft u şenîd be-dîd olup, bir vechile ağayı virmeğe rızâ rûy-ı nümâ olmadı. Ba’de’z-zemân tahmînen iki yüz âdem ile bostancıbaşı nümâyân oldu. Ammâ cümle mukâbeleden rû-kerdan ve def’aten ikdâmdan hirâsân idiler. Subhanallah ne makûle hareket ve ne gûne gafletdir ki erkân-ı devletden bir ercmendi re’y-i sâibe muhtedi olmadı. Ulemâ-yı ma’zûlîn kavli hod gûş-i hûş-ı şâha girmedi. Kuzât-ı asâkir iki harâb-ter ikisi dahi *eyne’l-meferr*¹⁹⁸ deyü nâ-bûd ve nâ-peydâ olup ihtifâ itdiler. Niçe itmesünler ki biri bir rû-siyâh, birinin cehl ü fisk ile hâli tebâh ve ma’lûm-ı şâh u sipâh idi. [26a] Bu esnâda nâ-gâh bir sadâ-yı cân-gâh geldi, meğer taşradan ki taht önünde Arslanhâne didikleri câ-yı bî-bahâne ve silâhhânedir anın penceresinden ki hakîkatde harim-i şâh-ı yegânedir, bir fındık gelüp bir Bostancı derd-mendi müstemend eyledi. Şâh-ı dîl âgâh ol-mahalde dahi karâra imkân bulmayup bir kasr-ı ref’î’â urûc ve cümle bile hurûc itmeğe fermân itdiler. Yine akd-i meclis-i müşâvere ve tarh-ı bisât-ı muhâvere buyurup, bu kâra çâre nedir? Didiler. Kimi telvîh ve kimi tasrih, kimi vaz’-ı askeri takbîh ve bi’l-cümle murâdlarına müsâ’adeyi telmîh idüp müntic-i faysal olmayıcak muktezâ-yı mahal üzre yek-dîl ü yek-zebân-ı matlûb

¹⁹⁶harem R: harrem H

¹⁹⁷ teferruka R: tefrika H

¹⁹⁸ “Kaçış nereye?”

olanlar her kimler ise *kâinen min-kâne*¹⁹⁹ virilmek ve azilleri ile iktifâ olunmak savâb-dâd-i re'î idüğü nümâyândır ve illâ bu 'ukdenin inhilâli muhâl ve kîl ü kâl ile indifâ' mahz-ı evhâm ü hayâldir didiler. Yine müsâ'ade müşâhede olunmadı, mirâren akd-i meclis ile her birimiz mûnis olup haddimizden ziyâde kelimât ifade eyledik, âhır bu abd-i kasîr eyitdim; “bir iki kulunuz ma'rûz-ı helâk ü tebâh olmak bâ'is-i bekâ-yı taht ü külâh, belki [26b] vesîle-i selâmet-i vücûd-ı şâh olıcak lüzûm-ı müsâ'adeden ne iştibâh kalur? Nâire-i fitne işti'âl bulmadın itfâ'-yı iştigâl lâzım ve gayr-ı tedbîr ile mündefi' olmayacağına akl câzimidir.

Nazım

Nice yıllar sana bekâ olsun

Kulların yoluna fedâ olsun

Sıhhat u devletindir matlûb

Dikrân bi'l-arz olur mergüb

Çünkü bu abd-i müstehâmdan bu makûle ikdâm sudûr itdi, cümlesi bu yüzden zuhûr idüp beher-hâl matlûbları virilmek ve def'-i maslahatı görülmek gerekidir didiler. Bu mâ-beynde olan kîl ü kâl ve dürüşti ve nermî-i makâl ve bi'l-cümle mecârî-i ahvâl nüvişte-i hâme-i şikeste-zebân olmak emr-i muhâldir. Bu kelimât-ı sadât-simât fer'-i sem'-i şâh-ı sûtûde-sıfât idicek, “vezîr ve defterdâr ihzâr olunsun ağa Şimşâd Köşkü'nde idüğü mukarrer ise bulunsun”didi. Ammâ şöyle ki ağaya garaz idüp tehyîc-i bâd-ı gavgâ iderseniz mazhar-ı cezâ olursuz. Hele görülsün deyü bu makûle kîl ü kâl ve kelâm-i bî-meâl ile ağa talebini müdâfâ'a ve ihzârdan mûmânâ'a gösterdi. Vakt-i asra dek bi'd-def'âat huzûr-ı hümayûnlarında akd-i meclis-i müşâvere ve muhâtabât [27a] olunup nice yoldan muhâverât olundu. Âhır ağa devlete fedâ olunmak pesen-dîde-i ârâ-i²⁰⁰ ukalâdır deyü bi'l-ittifâk inhâ-i zamîr-i münîr-şâh-ı sûtûde-ahlâk itdiler. Gazab-ı şehriyarî şu'le-zen olup bu sühan gâyet müstehcen geldi, ağaya gazez iden cezâsın bulur, devlete lâyık sezâsın görür,

¹⁹⁹“Olan oldu.”

²⁰⁰ ârâ R: ârâ -H

buyurdular. Hakîr bî-mikdâr bu mahalde bî-ihyâr olup “cümleye lâzım olan vücûd-ı şâh-ı cihândır Allahu te‘âlâ nigâh-dâr-ı Devlet-i Osmaniyân ola. Garaz-ı ihtimâ-yı vücûd-ı hilâfet-karîn ve hidmet-i vâcibe-i dîn-i mübîn idüğü henüz meşhûd olmadı mı? Ağaya garazından ve bu ictimâ‘ı gören bu rast-sühan idüğün bilir.” Didim. Derd-mend Vâ‘iz Ömer-i pend-âmîz bir iki haber didi. Bu makûle kelâm senin haddin değil deyü iskât ve ilzâm itdi. Bu esnâda rîşte-i taleb vird-i dırâz ve derîçe-i inâd bâz olup, kâh cümleye unf ü itâb ve kâh lutf u hitâb ile redd-i cevâb idüp, garaz te‘hîr ve mürûr-ı vakt ile meşreb-i hücûmların tekdîr itdi. Hılâl-i kelâmda bir merd-i mikdâm gelüp intizâr-ı asâkir müntic-i müessir olmayıcak Harem’e hücûm ve hamle idüp cümle içerüye dâhil ve makarr-ı Sultan Mustafa’ya vâsıl oldılar. Pâdişâh [27b] hal’ olunmak bu devletde kâr‘-ı sem‘ itmemiştir deyü ihrâcına mübâşir ve bu makûle bir emre mütecâsir oldılar didi. Nâgâh bu haber-i vahşet-eser gûş-ı şâha irdi ve sem‘-i hümayûnuna girdi esbâb-ı renc ü kederi celb ve seleb-i sabr u karârı selb idüp Harem’e duhûl ne kâr-ı nâ-ma‘küldür deyüp fi’l-hâl âmâde-i pîşgâh-ı der-gâh olan esb-i sabâ-reftâr üzre süvâr ve bağçe tarafına nehzat ile gûyâ ağa ihzârına azîmet eyledi. Bir sâ‘at mürûr itmedin pîrâmen hadîkada Dilâver Paşa bedîdâr olup kasr tarafına reftâr itdi. Ziyi-i mugâyyer bir şekl-i münker ile ki görenleri i‘câb ider idi. Ol ni‘met mütebeddil-i nîkmet ve ol devlet mütehavvil-i zillet olmuş.

[Mısr]a

Ân Mısr-ı ‘iz ki to dîdi harâb şod²⁰¹

Şâh-ı dâna-dîl dahi kasra dâhil olup Dilâver Paşa dest-pûs²⁰² idicek Hüseyin Paşa me‘mûr-ı kabz-ı Dilâver-i bed-râ olıcak kasrdan ihrâc ve def‘-i mütâlebe-i ağa ile huzzârı iz‘âc idiler. Ve yine recâ tarîka meslûk olmak re‘yine sülûk idicek, ulemâ-i kirâmdan bir merd-i be-nâm-ı rûy-mâl-i meclis-i şâh-ı âlî-makâm idüp, “şâhim ne câ-yı tereddüd ve te‘hîr dir.[28a] Asker Sultan Mustafa’ya dest-gîr olup Bâb-ı Hümayûn’a çıkardılar ve ba‘zı bey‘at dahi itdiler. Bir sâ‘at dahi ihmâl buyrulur ise iclâs idecekleri bedîhî hâldir. Bilâ-te‘hîr murâdlarına müsâ‘ade-i re‘y-i dîl-pezîrdir” didi. Vüzerâ nâmına olan harlar bir kelime tefevvüh itmediler. Fakîr bî-ihyâr olup

²⁰¹“Senin gördüğün değerli Mısır harab oldu.”

²⁰²dest bûs H: dest pûs R

eyitdim; “Pâdişâhım Sultan Süleyman Han Sultan Mustafa Han gibi şehzâde-i zî-şânın i’ dâmını ihtiyâr itdiği bekâ-yı saltanat için idüğü aşikârdır. Mülk-i akîmdir tereddüdün âkıbeti vahîmdir. Herkes ceste ceste söylediler. Murâdlarına müsâ’ adeden gayri mecâl olmadığın didiler. Perkâr-ı vücûd-ı hudâvend-gâr nokta-i hayreti dâir ve kelimâta gayri kâdir oldı.” Nâgâh bu esnâda bir haber-i cân-gâh geldi ki Sultan Mustafa Han’ı câlis-i evreng-i cihân-bânî itmeğe azîmet ve eski Dîvânihâne tarafına nehzat itdiler Allahu ekber, bu haber-i vahşet-eser kâr’-i sem’ idicek muztar²⁰³ olup vükelâ ve huddâm atebe-i ulyâda bir hayret ve havf u haşyet zâhir oldu ki her biri için *men necâ bi-re’sihi fekad rabah*²⁰⁴ mazmûnı bâhir oldı. Bu def’a ağayı fedâ lüzûmı rû-nümâ olıcak hemân bir esb-i sabâ-reftâra süvâr olup [28b] bağçe tarafına tahrîk-i rikâba şitâb itdi.

Beyt

Câme-i gülgûnla olmuş o şeh-i eşheb-süvâr

Sân nesîm-i subh ile gül-berg-i râ’ nadır gider²⁰⁵

Ba’de-hîn ol şâh-ı güzîn hurşîd-berîn gibi eşi’a-i cemâl-i âlem-ârâ ile sahn-ı hadîka-i dîl-güşâyı pür-nûr ve ziyâ idüp;

Beyt

Fürûd-amed ez esb şâh-ı cihân

Mesihâ be zîr-amed ez asumân²⁰⁶

Hemân kasr-ı hümâyûna duhûl ve der ü derîçelerin sedd ile gûyâ ki makfûl itdi. Garaz ağayı ol hâlde müşâhadeden ihtirâz ve ol gidicek cümleye ibrâz-ı nâz imiş ki der’akab bağçe kapusından Süleyman Ağa cilve-nümâ olup kasra teveccüh ve

²⁰³ muztar R: muztarib H

²⁰⁴ “Kim başını kurtardı, kurtuldu.”

²⁰⁵ “O Şah al renkli örtülerle binivermiş bir ak renge,
Tan yeli ile birlikte latif bir gül gider sanırsın.”

²⁰⁶ “Cihan Padişahı atından iniverdi aşağı,
Adeta Mesih iniverdi gökyüzünden aşağı.”

azîmet idicek taşraya hurûca râh-nümâ olarak taraf-ı ma'rûz-ı umûr olan hâne-i şâha mülâkâta îmâ itdiler.

Beyt

Pâdişâhı görmek istersen eğer

Taşra taht odasına eyle güzer

Cânib-i kasra nigerân olup huzûr-ı pâdişâhî cûyan oldu gördü ki kalb-i câhilân gibi bend olunmuş derd-mend pend-i bend ile sûd-mend olmayup huzzâra kemâl-i hayretinden hitâb idüp; “nedir? Benden ne isterler? Bu makûle emre cür’et iderler” didi. Derûnu sûz-nâk-ı cevri²⁰⁷ ü kahrı ile derd-nâk [29a] bir iki ehl-i dîl didiler. “Ey gâfil evvel ve âhır bu fesâd zahîr olmağa sebep oldun. Fakîr eyitdim;

Beyt

Her ki ez nikân burîd u bâbedân hem-râz şod

Akıbet ser rişte-i kâreş be-virânî keşid²⁰⁸

Kendü kesb itdiğin hâldir ki mir’ât vekâyi’de arz-ı cemâl itdi, herkes bu mahalde hayrân iken pâdişâh nümâyân olmadı. Acîb hikmet ve garîb sûretdir ki, sâik-i takdîr mahall-i ma’rekeye sevkde tagyîr-i tedbîr cilve-pezir itdi. Ağa ve Dilaver-i bed-râ taşra Taht Odası demekle ma’rûf oda ki ma’rûz-ı umûr olmağla ma’lûm ve mevsûfdur. Ol cânibe revâne oldular. Ammâ ne fâide maraz-ı ilâcdan kalmış iş işden geçmiş idi, cümle ulemâ ma’an ol tarafa irhâ-i inân idüp gûyâ ikigûsfend-i müstemend tu’me-i gürgân olmağla şitâbân ve devân oldular. Müntehâyı seyr ü hareket pîşgâh-ı hâne-i saltanat olup cenâheyn Bâb-ı Hümâyûn olan Suffa’ya ağayı iclâs idüp ri’âyet-i nâmûs-ı saltanat maslahatında ve def’-i izdihâm-ı nâs emrinde sa’y-i bî-şumâr ve gûşîş ü ihtimâma ibtidâr eyledik. Ol dem ki Bâb-ı Hümâyû’ndan bürûz itdikde azher-i nâsda âşikâr-ı mermûz idüp eyitdik; “hazret-i

²⁰⁷ cevri R: cevher H

²⁰⁸ “Her kim iyilerden uzaklaşıp kötülerle sırdaş olsa, Sonunda işi mutlaka bozguna uğradı.”

şâh-ı pâk nijâd [29b] tatyâb-i ri'âyet ibâd ve ecnâd idüp hasbe'l-murâd mes'ûlâta müsâ'adeden mübâ'ade buyurmayup matlûb olan eşhâs-ı kerihü'l-likâdırcümlesini azl ü redd ve kurb-i hümâyûnlarından tarh u tard buyurdular. Ağa ve Dilaver Paşa dahi isrâ olunmuşdur. Şimdengerüsize dahi münâsib ve zimmet-i ubûdiyyete vâcib olan budur ki itâ'at-i emr-i şâh-ı merzbûm ve def'-i tecemmu' ve hücûm eylesiniz.

Beyt

Şâha olmaz mukâbele itmek

Bende böyle mu'âmele itmek

Bu gûne nush u pend-i sûd-mend eyledik, ammâ murg-ı itâ'atleri der-bend olmak zâhir olmayup küstahlığa tecâsür ile bu gûne feryâd ve velveleleri peyveste-i felek-i devvâr oldu ki, asker şâhlarını buldı, hâtem-i saltanat ele girdi. Min-ba'd câlis-i evrengipederi olmağla Sultan Mustafa harradır, anı pâdişâh idüp bey'ât itmişizdir ve emr-i mutâ' mîr ü sipâhdır. Bâlâda mezkûr olan umûrun tedârükünde kusûr ukdesine keyfiyyet-i te'hîr ilâve-i tûr-i te'sîr oldu. Ta'yîn olunan eşhâs ki her biri hâric-i dâire-i insâf olup müfsid-i dîn ü düvel bir iki bâtıl ve pür-hayal idi. Umûmen kullara fedâ olunsa saltanat kârına ne hâlel ve ırz-ı şehriyârîye ne zelev [30a] gelür idi. Ba'de-zîn efser-i emri cevher-i inkıyâd ile mükellel olmaz didiler. Ol meclisde hâzır olan ulemâ ve ekâbir eyitdiler; “Ol eşhâs-ı isdâ olunmuşdur, ammâ sizden hilâf-ı rızâ-i hareket me'mûl-i ukalâ değildir, afuv ile mu'âmele ve itâ'at-i emr ile mücâmele itseniz evveli ve sûret-i hilâfî nümâyân itmeseniz âhiridir” didikde Allahu ekber, bir sadâ-i bülend ki gûyâ peyveste-i sımâh-ı sâkinân-ı semâ ve kejerde-i dünyâ ve mâ fihâdır def'aten peydâ olup kandedir ol iki bed-râ eğer anlar gelmezse biz te'hîr itmek ne revâdir?

[Mısr]a

U be-sû-yı mâ neyamed mâ be-sû-yı u revim²⁰⁹

²⁰⁹ “O bize gelmezse, biz ona gidelim.”

deyü bu def'a cümleye hamle idüp sell-i süyûf ve hark-ı sufûf ile derûn-ı Bâb-ı Hümâyûn ve harem-i izzet-makrûna girdiler. Fakîr-i pür-taksîr ol hengâmede hâzır ve peyveste-i zuhûr olan kâr-ı hayret-fezâyâ nâzır idim. Ne girîze-i mecâl ne karâr idecek hâl var, belki pâ-y-mâl-i asker-i kittâl ve²¹⁰ cerîh-i sihâm ü benâl olmak meşhûd-ı mir'ât-ı bâl oldu, bâri küşe-i suffada mütevârî olup tazarru'-ken-ı dergâh-ı Bârî oldum ki, âyâ sûret-i halâs ne yüzden cilve-ger ve seyr-i sahrâ-yı necât ne yoldan müyesser ola, mâşaallah *kâne vemâ lem yeşa lem yekün*²¹¹ deyü ne hâl [30b] ise bir köşeye ittikâ ve mütevekkilen alelallahu te'âlâ zuhûr iden fitne-i âzîmeyi temâşâ iderdim. Süleyman Ağa küşe-i Suffada karâr ve pes-i perdeden ne sûret bedîdâr ola deyü intizârda idi. Çünkü asker hücum ve hamle-i umûm eylediler, bir merd-i ferd çeşende-i kerim ve serd-i dehr-i pür-derd çünkü ağayı gördi ser-i bî-şuûrına bir deste çüb urdu, gûyâ gûze-i âb idi. Bir sadâ bedîd olup iki şikk oldu katl mütehakkık olıcak kıyâm eyledi, her taraftan ikdâm idüp şemşîr-i sâika-eser ve hânçer ve teber²¹² ve kûpâl ve şeşper üşürüp bir an içre dünyâdan göçürdiler. Her pâresi kuş kadar olmak emr-i kazâ ve kader olmağın bu vechile mınassa-i zuhûrda cilve-ger oldu.

Beyt

Ber an kes çe câ-yı terahhum buved

Ki etvâreş âzâr-ı merdum buved²¹³

Gerçi bir siyeh-rû hâdim ammâ vüzerâ ve ekâbir hidmetine mülâzım idi â'yân-ı devletden kime leb-i cün-bân in'âm ü ihsân veya kangısına nazar-ı iltifât ile nigerân olurdu ya kangı derd-mendin metâ'-ı niyâzın alurdı ya arzuhâlin okurdı fetk ü retk-i umûr vâ-beste-yi re'y-i menfûr-ı mezbûr idi.

²¹⁰ve R: ve -H

²¹¹ "Allah neyi dilediyse o olmuş. Olmamasını dilediği şey de olmamıştır."

²¹²teber R: tir H

²¹³ "O kimseye mehamet edilir mi hiç
Ki tavırları insanlara sıkıntı verir."

Beyt

Her ki u nik mikoned ya bed

Nik u bek her çe mikoned ya bed²¹⁴

31a][Mısr]a

Ve ma ed-dehrü illa devletün sümme savletün nalehu²¹⁵

feryâd-ı sitem-dîdegân-ı nâ-murâd karîn-i icâbet-i Rabb-i ibâd olup vücûd-ı habâset-âlûdî berbâd oldu Süleyman -sarâyın taht-ı izzeti rubûde ve mehdi lahdde tıf-ı hayatı gunûde olup bâd-ı edbâr sahrâ-yı ayşından bedîdâr oldu.

Beyt

Mülk-i Süleyman metaleb-kân kocâst

Mülk Hemânest u Süleyman kocâst²¹⁶

Çünkü şemşîr-i kazâ ber-dâhte-i kâr-ı a‘mâl-i ağa oldu, vezîr-i bed-siyer Dilaver-i kem-ahter üzerine hüçûm idüp fi’l-hâl safha-i âlemden ma‘dûm eylediler.

Beyt

Her ki tig-i sitem keşed bîrûn

Felekeş hem be ân berized hûn²¹⁷

²¹⁴“Her kim iyilik eder veya kötülük, Ettiği iyilik veya kötülüğü bulur.”

²¹⁵“Zaman despotluğa dönüşen devletten başka bir şey değildir.”

²¹⁶“Süleyman’ın saltanatını talep etme ki o nerede, Mülk o mülktür, sen bak Süleyman nerede?”

²¹⁷“Her kim zulüm kılıcı çekerse kınından, Feleği de ona döker üzerine kan.”

Cülûs-ı Sultan Mustafa Ber-Serîr-i A'îlâ

*Nücümü semâin küllemâ gâbe kevkebün bedâ kevkebün te'vi ileyhi kevâkibühü ezâet lehüm ahsâbühüm vüçühühüm düce'l-leyli hattâ nazzame'l ciz'u sâkibehü*²¹⁸. Meğer hılâl-i taleb ve recâda sûret-i tereddüd hüveydâ olıcak ictimâ' iden tâ'ifenin âteş-i inâdları iltimâ' idüp, şimdengerü matlûb olan eşhâsı virmek ne ihtimâldir! Cem'iyetimize ihtilâl tatarruk iderse cümlemiz mazhar-i şemşîr-i gazab olmak müte'ayyin hâldir deyü hal' emrin mukarrer ve sâbıkâ mahlû' olan Sultan Mustafa Han'ı [31b] cilve-ger itmek için küstâhâne bâm-ı sarây-ı şâh-ı cihânı pâyzed-i erâzil ü edânî idüp genc-i nüहुfte-i saltanat olan Mustafa Han'ın sâye-figen²¹⁹-i künc-i nihânı olduğu hânenin sakfını nakb ve câm-ı billûrunı der gibi sakb idüp miyânı beste-i resen derûn-i hânedan mânend-i mâh-ı Ken'ân nümâyân idüp eski Divânâne' decâlis-i evreng-i sultanî ve fermân-revâ-yı şeş-der-i fânî itdiler.

Beyt

Ya' kub külbe-iahzân mukîm bud

Nâgeh be vasl-ı Yusuf-ı Ken'ân resîd bâz²²⁰

Gûyâ Bijen idi ki resen-i Rüstem-i tîg-zen ile cilve-ger-i sahn-ı çemen oldu.
Ya mâh-ı Ken'ân idi ki derûn-ı çâhdan çıkup şâh oldu.

Beyt

Gam mehor ger be çeh endâhte şod Yusuf-ı dîl

Şâd baş ehl-i meded mi güzered ber çâheş²²¹

²¹⁸ “Gökyüzünün yıldızları bir kaybolur bir doğar. Doğan yıldızta tüm yıldızlar tabi olur. Onların soyları aydınlıktır. Gecenin karanlığında dahi yüzleri aydınlıktır.” (Divan, Hanzala bin eş-şarki Beni Kenana)

²¹⁹ figen R: efgem H.

²²⁰ “Yakub ki hüznler kulübesinde otururdu.

Kenanlı Yusuf'un vuslatına erdi yeniden.”

²²¹ “Ey gönül gam yeme Yusuf kuyuya atılsa da,
Mutlu ol ki sen, sonunda medet ehli geçer oradan.”

Hâzır olan ulemâ ve vüzerâ bey'at ve saltanatı tehniyet itdiler. Bir mikdâr yeniçeri ve sipâh-ı cerî itmâm-kâr-ı saltanat için Sarây-ı Atîk'a nakle himmet itdiler.

Beyt

Ve izâ erâde'llâhü nusrete 'abdihi

Kânet lehü'l-a'dâü ensârâ²²²

Osman Han vâkıf-ı masdûka-i hâl olıcak kemâl-i infîâ'l ile murg-ı nîm-bismil gibi vakf-ı pîç ü tâb ve mühre-i sîm-âb [32a] gibi pür-ızdırâb oldu. Bâ'is-i fitne vü fesâd olan bed-nihâdlar için itdiği inâd ateş-zen-i kânûn-ı iştidâd tecâvüz-i ecnâd idüğü bâhir ve hamîr-i mâye-i ifsâd idüğü zâhir olıcak, yine ulemâ ve vüzerâyı huzûr-ı hümâyûnlarına da'vet ile makrûn eylediler. Asker hücûm itdikte her biri *eyne'l-meferr*²²³ deyü bir cânibe güzer ve isâbet-i şerer-i şerr-i askerden hazer itmişler idi. Vüzerâ hâzır ve ulemâdan bir iki merd dahi rûy-mâl-i rikâb-ı şâh ile müfâhir oldılar. Fakîr ol firkaya dâhil ve ol şerefe nâil olmuş idim. Sîmâları ol kadar teellüm ve tazaccur îmâ itdi ki, fakîr bî-ihthâr bükâ mertebesine vardım. Hayfâ ki, böyle bir şâh-ı vâlâ-câhı bir iki câhil ve nâ-dân sû-i tedbîr ile mazhar-ı hüsrân itdiler. *Cezâhum Rabbuhum bi-seyyi'âti a'malihim*.²²⁴ Fi'l-hâl akd-i meclis-i müşâvere idüp bu kâr-ı düşvâra ilâc ve çâre nedir? Didiler.

[Mısr]a

Ve mâ'r-re'yu ve't-tedbîrü ve'l-fikrü ve'l-amelü²²⁵

Herkes mütehayyirâne bir tedbîre dest-res idüp bir mukaddeme-i behîceye netîce viremediler. Tesliyet-âmîz kelimât-ı ibret-engîz idüp şâh-ı cedîd dâire-i ta'akkulden ba'îd olmağla, murâdları bedîd ve bâd-ı ümidleri vezîd [32b] olmaz. Hengâm-ı şâmı karîbdır isti'lâm-ı vekâyi'-i umûr şimdi müyesser değildir. Sabah ne gûne emre ictirâ iderler ve hâlâ bakıyye-yi eşkıyâ pîşgâh-ı haremde ber-pâdır,

²²² "Allah bir kuluna yardım etmek istediğinde düşmanlar bile ona yardımcı olur."

²²³ "Kaçış nereye?"

²²⁴ "Kötü amellerinden dolayı Allah onlara ceza verdi."

²²⁵ "Görüş, tedbir, fikir ve amel nedir?"

görelim ne gûne hareket hüveydâ olur. Harb ve silm ü salâhdan hangisi mûcib-i felâh ise ale's-sabâh istintâc²²⁶ olunur didiler. Osman Han eyitdi; “İmdi bu gice siz sarâyda bize mihmân olup her tarafa nigezbân olun, fakîr iz'ân idindim ki vüzerâ mübtedî birisi bir tedbîre mühtedî olamaz, beher hâl sabah şekl-i âhar be-rûzî mukarrer.

[Mısr]a

İnne'l havâdise yetrukne eshâran²²⁷

Nice gûne mükâlemeden sonra eyitdim; “Murâd-ı hümâyûn-ı Şâh-ı izzet-nümûn teferruk-ı bakıyye-i asker ve tettebbu'-ı kâr-ı me'hûz idüğü rûşen-terdir. Buyurdular ki, zamîrimizde hâlâ cilve-ger olan bu kâr bihterdir. Bu mâbeynde be-rûz iden ahvâl ve vâkı' olan kîl ü kâl tefâsîli için bast-i makâl olursa gâyet itnâb olur, her ne denlü icmâl olunması kasd olursa umûr-ı sa'bdan olur, garaz ihtisâr olmağla ictisâr olunmadı. *İktefeynâ bi'l-kalîli mine'l mikdâri*²²⁸ dedim. Bir hatt-ı mücedded ile ahd-ı müekked buyrulsa ihsâna şifte ve iltifâta [33a] âlüfte olmak muhtemeldir. Yine mutazammın-ı terğîb u terhîb ve vehâmet-i hâtime ile te'dîb buyrulsa câizdir ki, bâ'is-i teferruk u perîşânî ve mehl-dâde-i tedbîr-i kâr-ı sultânî ola. Garaz²²⁹ ol meclisden halâs ve râh-ı selâmete ihtisâs idi ki, mukaddemât-ı a'mâlde âsâr²³⁰-ı necâh ve netâyic-i ef'âlde cihât-ı felâh müşâhede olunmaz. Zîrâ re'y-i sâibe müsâ'ade itmez idi. Ve kâne emru'llâhi mef'ûlâ. Pes bir mufassal hatt-ı hümâyûn tahrîr idüp nush ü pendde tevfir itdi, vüzerâ-i bed-râ-yı hem-râh idüp müteveccihen kavm-i dalâlet-penâh olduk. Taht odasından hurûca mecâl olmayup deryâ tarafına olan dehlîz derîçelerinden bakıyye-yi kavmin söz anların da'vet itdik. Vüzerâyı göricek her biri gazab ve hiddet idüp vüzerâyı *el-hacer* mazmûnuna mazhar itdiler. Anlara dahi *el-avd ahmed*²³¹ mazmûnu ile amele ihtidâ müyesser olup *rec'ül-kahkarî*²³² ma'nâsı hüveydâ oldu. Biz dahi “Ey gönül başın yarağın gör hemân” deyü bîrûn-ı sarây-ı şâh ki, ricâl-i kîtal ile mâlâmâl idi. Çâr u nâçâr tevcîh-i veche azîmet

²²⁶ istintâc R: istiftâh H

²²⁷ “Şüphesiz ki olaylar seher vakti (kapıyı) çaldı.”

²²⁸ “Biz az miktarla yetindik.”

²²⁹ عرض R: عرض H

²³⁰ âsâr R: âsâH

²³¹ “Bir güzel dönüş.”

²³² “Muharebeden dönüş.”

ve ol vartadan dahi halâsa himmet itdik. [33b] Bir kavim bu fakîri ihâta idüp mazhar-ı levîm itdiler. Ya'nî kâr-ı inâd-ı şâh-ı âhar mülkünü tebâh idüp, menfûr-ı mîr ü sipâh oldu deyü îrâd-ı türrehât ve tefevvüh-i ebâtîl-ı kelîmât itdiler. Hezar mekr u firîb ile içlerinden selâmet ile halâs nasîb oldu.

Da'vet Kerden-i Şâh, Ulemâ-yı Fezâil-intimâ ve Taleb-i Tedbîr-i Selâmet-nümâ²³³

Şâh-ı vâlâ-câh garîb gibi kalıcak bî-sabr u şekîb olup vüzerâya hitâb ve bu vechile itâb itmişler ki, ulemâ kande gitdiler? Yine da'vet idin, niçün gaflet idersiz? Siz mübtedîsiz, anlar beher-hâl bir tedbîre mühtedî olurlar. Vakt-i gurûb yakın idi. Ulemâ-yı kirâma birer âdem ta'yîn idüp yine da'vet eylediler. Fakîr azîmet itmedim, ammâ müftî-i asr fâzîl-ı mümecced Mevlânâ Es'ad ve ba'zî efâzîl-ı kirâm dahi da'vete ikdâm idüp râgıb-ı re'y-i sâib olmuşlar, her biri bir gûne tedbîr ve bir nev'ile takrîr idicek;

Beyt

Eyledi her biri nice tedbîr

İtmedi hiç biri şâha te'sîr

İçlerinden biri eyitmiş, “iclâs-ı Mustafa Han emr-i bî-gümândır. Câiz ki hüçûm-ı harem-i izzet-rüsûm eyleyeler. Bağçe kapusından Üsküdar'a dâric olmak re'y-i hâric değıldir. Rûy-mâl-i atebe-i gerdûn- [34a] misâl için Âmid Muhafızı Hafız Ahmed Paşa Maltepe'de hâzır ve eyâlet-ı Mısır'dan ma'zûl Merre Hüseyin Paşa emre nâzırdır. Anlara iltihâk ile ba'zî ecnâd ile ittifâk kâbil olıcak, bu ta'ifeye mukâbil olmak hâsıl olur. Biri dahi huddâm-ı Harem mazhar-ı lutf u kerem buyurulsa sabah hüçûm ile istiftâh olunsa münâsibdir. Her biri bir re'y-i sahîf ve tedbîr-i keşîf idüp, Sultan Osman birine mâil olup kalbine itminân gelmemiş. Âhır biri demiş, Sultan Mustafa Han yeniçeri himâyetiyle Orta Mescid'e alınup akd-i ahd ü eymân itmişler. Lâzım olan ol ta'ifeyi andan rû-gerdân ve bu tarafa imâlelerine sarf-ı tuvân

²³³ selâmet-nüma R: selâmet-intimâ H

itmekdir. Pes savâb-dîd-i re'y-i sedîd budur ki, bu şeb yeniçeri ağası evi ki ocak ta'bir etdikleri bucaktır, saâdet ile şâh-ı ser-efrâz ol sâhaya sâye-endâz olup, ol kavme mülâyemet ve envâ' -ı va'd ü istimâlet ile mu'âmele etmek gerekdir.²³⁴ Câiz ki kalblerin imâle mümkün ola, bâri tarafeyn olacağı mütebeyyin ve müberhendir.

Beyt

Her ki ra rehberuş zagan başed

Menzil-o be-merzegan başed²³⁵

*Âhiru'd-devâ'i'l-keyy*²³⁶ cümle bu tedbîri müstahsen görüp [34b] vech-i ahsendir demişler şâh dahi kabûl idüp ma'kûldur demiş.

Beyt

Kad yenziü Allahu min kavmin ukulehüm

Hatta yetimmü'llezi yakzi ale'r-re'si²³⁷

Hakkâ ki aceb tedbir-i nâ ma'kûl idi ki âkıbeti tedmîr oldu.

Azîmet-i Şâh-ı Cihân be-Hâne-i Ağa-yı Yeniçeriyân

Çünkü bu emr-i mübrem-ı bürûzî kazâ-i mülzem idi, cümle vüzerâ ve ulemâ ittifâk ve bu ma'nâ lüzûmuna itbâk itdiler, vezîr-i kâr-ı tebâh tedbîr-i hareket idüp şâh-ı ma'âlî-menkıbet tagyîr-i ziyî ü hey'et eyledi, ancak Vezîr-i azâm Hüseyin Paşa hem-râh-ı Şâh-ı vâlâ olup şâh-ı şâm-ı zalâm-ı gamâm ile rû-yi âlemi siyah-fâm idicek, Şâh, mükemmel cebe ve cevşen ile derûn-ı sarâydan azm-i Bîrûn ve ağa evi tarafına teveccüh-i hümâyûn itmekle sarây gûyâ bir derây veya şîrden hâli gâb ü tîgdan fârig kırâb ve imârından²³⁸ dûr bir cây-ı harâb olup muhtetem-i hareketleri ağa

²³⁴ gerekdir ki –R: gerekdir ki H

²³⁵ “Her kimin önderi karga olursa
Konakladığı yer mezarlık olur.”

²³⁶ En son ilacı yitirmek.

²³⁷ “Allah bir kavimden akıllılarını çekip aldı. Böylece alın yazısı hükmü tamamlanmış olur.”

²³⁸ imârındanR: imâretten H

evi oldu. Ol asırda yeniçeri ağası olan Ali Ağa hıdmet itmişken azl ve Kara Ali demekle şehîr bir şahsa ağalık i'tâ olunup şahs-ı mezbûr zuhûra imkân bulmayacak ihtifâyı tedbîr itmekle Ali Ağa yine mahallinde cây-gîr olup ne çâre ideceğın ve ne kâra yapışacağın adem-i idrâk ile [35a] mütereddid ve bî-ihdiyâr olmuş idi. Şâh-ı hatîr semîr-i zamîrin takrîr idicek eyitdi; “Pâdişâhim bu bende-i hakîrin ma'zûl idüğü kul ta'ifesinin gûşuna duhûl itmişdir, ammâ sa'y ü ihtimâmnda taksîr itmeyelim, bâşed ki muvâfık-ı takdîr ola, ammâ cevşen²³⁹ ve çıkâl ve gürz ve kûpâl mahalli değıl.

Beyt

Dür ma'ad-dehri terre mine'l eşkâl

Dârihim mâ dumte fi dârihim²⁴⁰

Hele mülâyemet ile istimzâc idelim, iktizâ iderse Şâhı ihrâc eyleyelim deyü bîrûn-ı hâneye bürûz idüp eyitdi; “Ey merdân-ı vegâ şâh-ı sûtûde-râ cümledenize selâm ve du'â idüp murâdâtınıza hod is'âf eyledi. Min-ba'd dâire-i inkiyâddan hurûc insâf değıldir. Şâh-ı âkıl var iken ita'ât-ı şâh-ı lâ ya'kıl mutâbık-ı şer'-i şerîf ve muvâfık-ı re'y-i latîf değıldir” deyü çün nush u pend itdi, sud-mend olmadı. Eyitdiler: “Hâlâ Sultan Mustafa Orta Mescid'de cilve-nümâdır. Cümle rüfekâ ile ittifâk ve akd-i ahd ü mîsâk itmişizdir, hilâfi mahz-ı nifâk olmağla anlar ihtiyâr iderler ise bize dahi muhtâr olur.

İrsâl Kerden-i Şâh, Ağa-yı Yeniçeriyân be-Cânib-i Sipâh

Pâdişâh-ı âlî-câh şenîde-i kelâm-ı sipâh olıcak, Rumili [35b] kâzî'askeri Sünbül-i Arabî ma'zûl ve mansıb-ı mezbûrdan ma'zûl olan Kethudâ Mustafa Efendi'yi kâzî'asker ve Ali Ağa'ya mansıbını mukarrer idüp Orta Mescid'e irsâl itdi ki ol kavm-i müctemi' ile kîl ü kâl kâh arz-ı bezl-i mâl kâh irâet-i sûret terfî'-i hâl ile terfîh-i bâl idüp itmâm-ı kârda yed-i beyzâ be-dîdâr eyleyeler.

²³⁹ cevşen R: cûş H

²⁴⁰ “Zamanla uzlaşı içinde ol her haliyle İdare et, evlerinde olduğun müddetçe.”

[Mısr]a

Nûş dârû ki pes ez merk-i be-suhrâb resîd²⁴¹

İkisi dahi hasbe'l-emr nümâyende-i itmâm-ı hıdmet oldular, ammâ Ali Ağa dimiş; “Ey Şâh-ı Cem- menkıbet! Gerçi bu kâra mübâşeret ideriz, ammâ avdet-i kâr ba'îd olup nefîcesi çaşnî-senc-i şehd-i şehâdet olmaktadır.” Çünkü eceli karîb bu bakıyye-yi huyûtta bî-nasîb olmuş idi, doğru odalara azîmet ve ne hâl ise mecmû'-ı kavme vusûle himmet eyledi. Vaktâ ki Orta Mescid dimekle ma'rûf u meşhûr câmi'e varup ol tâ'ife miyânından ubûr ile nerdübân-ı câmi'e su'ûd idüp kelâm-ı ma'hûd-ı nakîr ve kıtmîr-i merkûm sahîfe-i takrîr oldu. Allahu ekber. Ol hayr u şerr anlamaz ebterlerden feryâd ü figân peyveste-i âsumân olup eyitdiler; “henüz ol ârzû vâdîlerinde pûyân mısız? Dahi mütenebbih [36a] olmadınız mı? Bizim emrimiz müştebih midir? Sana cevâb bu yeter deyü havâle-i tîr ü teber idüp ol bî-çâreyi fi'l-hâl iki pâre itdiler. Çünkü Osman Han'ın sâye-figen-i hâne-i ağa idiği semîr-i zamîr-i süfehâ oldu, cümle ol câniğbe azîmet ve hemân ahz ü kabza sarf-ı kudret eylediler. Şâh-ı zî-câh müterakkıb-ı haber-i inkıyâd-i sipâh iken, nâgâh bir haber-i dil-dûz-ı ciger-sûz vârid oldu ki, seylâb-ı âfet-resân hâne-i sabr u ârâm ve âteş-endâhte-i hırman-ı ümîd ü merâm olup dûd-ı siyâh-ı kânûn-ı harmân be-dîd ve bâd-ı ye's ü nevmîdî vezîd oldu.

Beyt

Ze inkılâb-ı zemane aceb medâr ki çarh

Ez in fesâne hezâran hezâr dâred yâd²⁴²

Reften-i Sipâh Berây-ı Ahz-ı Giriftâr-ı Şâh

Çünkü ol kavm-i müstehıkku'l-levm ârâmgâh-ı Şâh olan sarâyâ pâ-nihâde oldılar, Şâh-ı dîl-füsürde ihtifâ idüp Vezîr-i a'zam Hüseyin Paşa-yı bed-likâ ve sahîf-i re'yi berây-ı kâr-ı âştî firistâde-i kavm-i peymân-ı nâ-dürüstî eylediler. Rivâyet

²⁴¹ “Sührab'ın ölümünden sonra yetişen panzehir”

²⁴² “Zamanın değişimine şaşırma ki çark-ı feleğin
Bu efsaneden milyonlarcası var hatırasında”

olunur ki, ol mahalde ol Şâh-ı ecel itmiş, âyâ ne tâli‘-i mâder-zâddır ki bir nefes gamı benden ib‘âd itmeyüp her dem [36b] şerer-i şerri îkâd itdi.²⁴³

Beyt

Men bî-dîl niger ez sohbet-i cânan mahrûm

Tenem ez derd be cân âmede derman mahrûm²⁴⁴

Evvelâ vâlidüm hayâtında birâderim Mehemed Han’a fart-ı meyli ihsâna bâ‘is ola deyü havf-ı cânâ düşmüş idim. Hîn-i mevtinde Kânûn-ı Osmanî püser peder yerine fermân-revâ-yı serîr-i sultanî olmak mukarrer iken, amm-i büzürgvâr Mustafa Han’a müyesser oldu. Ve niçe eyyâm dahi keşîde-i ıztırâb ü âlâm olup her an bîm-i cân ile ömr güzerân itdi, serîr-i saltanat mağlûb-ı baht olıcak Ömer nâm bir şahıs ki menfûr-ı enâm idi, hocamız olmağla merci‘-i hâss u âmm olup niçe fesâd-ı fezâhat-fercâm ve âhır bu ser-encâm anın hareket-i nâ-mülâyimi ile zuhûr eyledi. Sonra Kazak eşkıyâsı haberi sudûr idüp bi’l-âhire Leh seferine azîmet emri lâzım gelmekle sarf-ı kudret ve ihtiyâr-ı envâ‘-i zahmet ü meşakkat itdim, neticesi hırman ü hasret oldu deyü bu makûle kelimât ile zabt-ı evkât itmiş. Bâri

Beyt

Ze peykân-moje hûn-ı ciger riht

Ze bâdâm-ı siyeh innab ber riht²⁴⁵

Çünkü Paşa sahn-ı sarây-ı ağada cilve-nümâ oldu, her birine i‘zâz ü ikrâm [37a] ile tevkîr u selâm ve edâ-yı şîrîn ile bast-ı kelâm eyleyüp dürer-i sühân-ı Şâh-ı Skender cüyüşü âvîze-i gûş itmeğe kâsd eyledi, hergiz ol kavm-i bî-hûş sem‘-i kabûllerine karîn itmek tarîkıyle gûşlarına menkûş itmeyüp kûslar gibi yer yer cûş u

²⁴³ itdi R: eyledi H

²⁴⁴ “Kalpsiz olan bana bak ki cananın sohbetinden mahrum Tenim dertten cana gelmiş ama derman mahrum.”

²⁴⁵ “Kırpık oklarından yürek nice kanalı akıttı.”

Siyah badem gözlerinden üzümçü, siyah üzüme bu rengi verdi.”

hurûş idüp eyitdiler; “Yeniçerileri fevâhiş ile basmak, avretleri asmak, sipah hakkında gelmek, bî-vakt sefer itmek, hazîne telef eylemek, tebdil-i sûret ile kûşe be-kûşe gezmek, pâdişâhlar kârı ve rüşd ü sidâd âsârı değildir” deyü mahlût ve nâ-merbût kimi nâ-ma’kûl kimi dâhil-i dâire-i kabûl kelimât ve türrehât-ı hezliyyâta mübâşir olup Hüseyin Paşa dahi cevâba mütecâsir olıcak, lisân mütebeddil-i sinân olmak tîg-ı cân-sitân ile üzerine hücum idüp didiler; “Ey şüm kazıyye ma’lûm olmadı mı, dahi söylersün ve şâhı tahtında ibkâ itmek istersin?” Ol dahi nâçâr redd-i hamleye sâ’idi müsâid ola zannıyla bir destini siper gibi cilve-ger idüp bir eliyle dahi şemşîr-i berrânın uryân ve hamle-i hasm-ı bî-emân itmekle;

[Mısır]a

Çün çenîn şod bâr ol çün men

mazmûnun nümâyân itdi.

Maktûl Şuden-i Vezîr-i a’zam Hüseyin Paşa

[37b] Ammâ bu denlü hasma cevâb mümkün olmadığı cây-ı irtiyâb değil bir bir²⁴⁶ tîglar çekdiler. Ol dahi dilrâne hareket idüp râst geldiği hasma fırsat virmedi, âhır içlerine düşdü zenbûr gibi başına üşdiler. Emân virmeyüp anı dahi pâre pâre idüp helâk itdiler. Bir pâresi bulunmadı ki medfûn-ı hâk ola. Pâdişâh-ı âlî-câh bir kûşeyi penâh idinüp gurûb-ı mâh gibi künc-i nihânı ârâm-gâh idinmiş idi. Bir bed-baht-ı rû-siyah delâlet-i mahall-i ihtifâ-yı şâh idüp nâ-gâh ol mekâna râh buldular. Ol Yusuf-ı kem-bahtı ol çâhdan ihrâc ve sahn-ı sarây-ı ağada kelâm-ı müz’ic ile iz’âc idüp didiler: “Ey ser-efrâz-ı serîr ü tac! Şimdi cem’ itdiğin asker-i cedîde muhtâcsın, niçün firâr ihtiyâr idersin? Kanı seni bu kârı sevk iden hayr-hâhlar, şimdi niçün püşt ü penâh olmazlar?”

Beyt

Çû bâzu-yı şemşîr dâri kûvi

²⁴⁶bir bir R: yer yer H

Çera mı girizi gecâ mi rûvi²⁴⁷

Hâle girdâr ol mâh-ı saltanatı ihâtada der-kâr idiler, ol şâh-ı nâ-resîde ciğer-sûhte ve leb-i tefsîde kâh tazarru‘-ı bî-şumâr ve kâh takdîm-i a‘zâr idüp her cânibe nigerân ve her [38a] birinden cûyâ-yı dermân olurdu.

Li-münşiihi²⁴⁸

Ah îh kâh-ı münhedim-bünyâd

Pâdişâh u gedâ der û nâ-şâd²⁴⁹

Lâkin ol seng-dillerde terahhume dâir bir eser mınassa-i zuhûrda cilve-ger olmadı.

Reften-i Osman Han be-Hâne-yi Yeniçeriyân bâ-Hezâr Züll ü İhânet ve İnkisâr u Hakâret

Ol gürûh-i mefsedet-pîşe müşâvere ve muhâvere-i bî-endîşe idüp âhır-ı kâr ana incirâr²⁵⁰ buldu ki, giriftâr-ı halka-i dâm-ı teshîrleri olan ol hümâ-yi evc-i saltanatı alup yeniçeri odalarına gideler ve şâh-ı cedîdden ne re‘y bedîd olursa anınla amel kâr-ı sedîddir didiler. Ol hân-ı âlî-şân dîde-i bed-gümândan nihân olmağîçün ağa sarâyına ziyi-i mütegayyir ve tebdîl-i câme ve imâme ile hâzır olup ser-i derhor-ı efserinde bir nîm destâr ve döşünde bir sepîd pîrâhen zırh-ı bî i‘tibâr var idi. Ol hâl ile ol kavm-i zâl anda hâzır olan kem-bahâ bir bârgîre süvâr idüp hengâm-ı seher dahi be-dîdâr olmuş idi. Sîne çâk ve bâzûlar uryân odalar tarafına revân itdiler. Her çend bu rüsvâlîğî itmemek için müstemend oldu, müfîd ve sud-mend olmadı. Kâh ağalar deyü hitâb, kâh kullarım deyü itâb iderdi. [38b] Ol bî-insâflar²⁵¹ şetm ü ta‘na şitâb idüp nâ-dürüst cevâblar virirler idi. Gâyet harâretten atş tareyan idüp bî-ihtiyâr

²⁴⁷ “Kılıç alıp savaşıma gücün çok iken,
Neden kaçıyorsun? Nereye gidiyorsun?”

²⁴⁸ li-münşiihi R: li münşiihi –H

²⁴⁹ “Ah! Bu temeli bozuk dünyaya,
Sultan da derviş de onda mutsuz.”

²⁵⁰ incirâr R: incirâd H

²⁵¹ انصاف R: انصافH

sîrâb olmıgıçün taleb-kâr-ı âb olıcak, ehl-i sûkdan bir merd-i nâ-sâz bir köhne güze ile âb ibrâz eylemiş, dâimâ hem-hâh-ı izz ü nâz olan şâh-ı ser-efrâz ol hâli müşâhede idicek tab'ı içmeğe müsâ'ade itmeyüp güzeyi yere çalmış. Sübhânallah âcîb câ-yı ibretidir ve etrâfını ol tâife-i gayr-ı hâife girdâgird ihâta ve ihtimâl-i vusûl gayrı imâta itmişler idi. Çünkü bu tarz-ı dehşet-fermâ ve böyle tezlîl ve ihânet-i hayret-efzâ ile manzûr-ı nâs oldu, gerçi bîm ü hirâs mâni'-i izhâr idi ammâ herkese bir musîbet ve bir hayret ve dehşet geldi ki, kâlib-ı bî-cân gibi olup nihânî muztarr-ı enîn ü figân ve bâ'is olanlara bed-du'âya leb-i cün-bân oldılar. İzhâra imkân ve tevbîha dermân mı var? Ol rûz bir dem-i dilsûz idi ki beyânı müyesser-i kalem-i meksûr değildir.

[Mısır]a

Mâtem-sarây-ı dehr geşt sipihr-i çehârumin²⁵²

Sübhânallah bu bir musîbet idi ki misli sebkât itmemiş. Âleme sirâyet idüp binâ-yı mülke zelzele-fermâ ve mesâmi'-i ukalâya velvele bahşâ [39a] ve şâh ü gedâ bu derd ü belâdan hisse-rübâ olup niçe yıllar eseri bâkî ve felek-i devvâr bezm-i âlemde bu bâde-i telh ile sâkî oldu. *Lillâhi'l-emr min kabl ve min ba'd.*²⁵³ Çünkü bu tezlîl ü ihânet ile odalar tarafına azîmet itdi. Orta Mescid'e vâsıl ve derûnuna dâhil oldu. Gerçi bu vaz' sâdır oldu ammâ idenler dahi mütehayyir olup ne ideceklerin bilmediler. Bir yere müctemi' durdılar. Sultan Mustafa hod anda hâzır ve kavm-i mütekâsir nehy ü emrine nâzır idiler.

Küstâhî-i Vezîr Davud-ı Bed-âyeş²⁵⁴ be-Sultan-ı Adâlet-Kîş

Sabıkâ vizâretten ma'zûl ve matrûd zahîr-i Sultân-ı Cedîd Dâvud mertebe-i vezâret-i uzmâyâ terakkî ile ber-murâd ve kurb-ı sultânla hurrem ü dîl-şâd idi. Ol bed-nihâddan ol zemânda sudûr iden vaz'-ı küstâhî verâ'-ı hadd-i beyândadır. Bil-muvâcehe eyitmiş: “Osman Çelebi bu hâl ne hâldir? Hele şimdi kabza-i tasarrufumdasin, seni istediğim gibi itmeğe kâdir mi değilim?” deyü ahz ü katle mütecâsir oldu. Osman Han çeb ü rast yeniçeri tâifesine inkisâr ile nigerân olıcak

²⁵² Göğün dördüncü katı feleğin yas evi oldu.

²⁵³ Önce de sonra da emir Allah'ındır.

²⁵⁴ bed-âyeş R: bed-endiş H

eyitdiler: “Bu mahalde bu makûle hâl hayâl-i muhâldir ve bir vechile ta‘arruz olunduğuna kat‘â râzı olmazız. Bu gice bundan [39b] tursun salıverir meziz? Müşâvere eyleyelim kârına incirâr bulur ise amel olunsun ve bil-cümle vakt-i asra dek te’hîr itdiler.”

İrsâl-i Ân Şâh-ı Âli-Nijâd be-Yedi Kulle-i Mihnet-Âbâd ve Nakl-i Sultân Mustafa Hân be-Sarây-ı İmâret-İktirân

Davud Paşa taksîr itmeyüp envâ‘-ı mekr ü hîle vü hud‘a ile yeniçerileri firîfte ve mevâ‘id ile şifte idüp eyitdi: “Bu mescid-i müesses ma‘beddir, mahbes-i hod değil, Yedi Kulle’ye irsâl eyleyelim, ba‘dehu muktezâ-yı hâl ne ise i‘mâl oluna” deyü ale‘l-acele ol mahalden bir acele peydâ idüp envâ‘-ı tahkîr ü izlâl ile Heft Kulle ki mahbes-i erbâb-ı cerâim-i mâl ü nikâldir. Bilâ te’hîr irsâl ile ol Yûsuf-ı Mısr-ı saltanatı nümûne-nümâyı çâh olan ol künc-i mezâlimde mahfûz u mahbûs ve vuslat-ı saltanatdan mahrûm u me’yûs itdi.

Beyt

Zemana be-nîk ve bed âbisten est

Sitâre geh dûst geh düşmen est²⁵⁵

Çünkü Osman Hân Davud Paşa’nın taht-ı zabtına dâhil oldu. Heman kendü vezîr-i a‘zam olup edânî-i huddâm-ı Harem’den Derviş nâm bir sâde-rû gulâm-ı bed-fercâm ki ol hengâme hengâmında intihâz-ı fırsat idüp Sultan Mustafa Han ile bile çıkmış idi. Ve girift-i [40a] dâmen idüp yanınca bile pûyân olmuş oldu²⁵⁶, Yeniçeri Ağalığı ile ol hinde bâhirü’l-i‘tilâ oldu.

Beyt

Be-kasr-ı devlet ve eyvân-ı mülk-i şâhân bîn

²⁵⁵ “Zaman iyiye ve kötüye gecedir,
Yıldız kâh dost kâh düşmandır.”

²⁵⁶ oldı R: idi H

Ki zâg nâğme-serâ geşt ü cogd kâfiye-senc²⁵⁷

İki müznib ve cânı müdebbir-i Hânedân-ı Osmânî olup hakikatde esâs-ı Hânedân-ı Âl-i Osman ol iki müdebbir elinde vîrân oldu. Çünkü ol şâh-ı izzet-me'nûs ol gün bu güne zulümle mahbûs oldu, Sultan Mustafa'yı Orta Mescid'den kaldırap süvâr olıcak bir at ve sâir mühimmât tedârüküne kudretleri olmayup bir koçuya bindirmeye azîmet eylediklerinde mevsim çayır olduğuna binâen bârgîrler dahi bulunmayup nâ-çâr hâle girdâr ol mâh-ı saltanatı ortaya aldılar ve bu bârgîrler yerine yeniçeriler girüp bu hâl ile sarây-ı sultanîye idhâl ve makarr-ı saltanata îsâl itdiler. Bey'at-ı âmme-yi mu'tâde olmayup hâzır olanlardan Vezîr-i a'zam Davud ve Yeniçeri Ağası Derviş-i ma'hûd ve nakîbü'l-eşrâf-ı bî-insâf bey'at idüp iktifâ itdiler. Ammâ Davud Paşa gördi ki devletde kendüden gayrı mütekellim bir şahs-ı mukaddem yok evvelâ maktûl Süleyman Ağa'nın makarrına varup cemi'-i mâ-melekine musallat oldu. Ba'dehû tefakkud-ı [40b] hazîne deyü Fatih Mehemed Hân asrından berü el değmeyen hazîneye dest- res idüp bir el kodı ki tamam ayaklandı. Eğer nakd ve eğer emti'a ve at ve eğer silâh ve sâir âlâtdır, istediği mikdâr aldı. Rivâyet-i sahîhadır ki, hazînenin sülûsi mertebesi tehî oldu. Ba'dehu hâne-i nekbet-i medârına gelüp ol gice ihkâm-ı kâr-ı saltanat ve itmâm-ı umûr-ı devlet için müşâvere idüp ol zâlim-i gâşem; "mâdâm ki Osman Hân hayatdadır bu maslahat nişânde değildir" dedi.

İlhâk-ı Hazret-i Sultan Osman Hân be-Gürûh-ı Şehîdân-ı Firdevs-Âşiyân

Beyt

Çû subh ez-ufk-ı çarh-ı bîrûn keşîd

Heme dâmen-i çarh-ı der hûn keşîd²⁵⁸

Ale's-seher azm-i Heft-kulle idüp ol kâfir-i ni'met bizzât mübâşir-i hıyânet olup eşkiyâ-yı kavmden bir iki fâsık-ı mütecâsir ile bilâ-emân ol mâh-ı sipîhr-i

²⁵⁷ "Devletin sarayını ve padişah saltanatının eyvanlarını gör
Ki karga öter bülbül olur ve baykuş kafiyeli şiir ehli"

²⁵⁸ "Sabah ufuktan çarkını dışarıya çıkardığında,
Feleğin eteğini kana boyadı."

saltanatı mübtelâ-yı muhâkk-ı helâk ve ol pâdişâh-ı bâhirü'l-istihkâkın câme-i hayâtını ittifâk-ı fisâk ile çâk eyledi.

Beyt

Ez cefa-yı kerdeş devrân-ı bî insâf ve âk

Mah-ı pür nûr hilâfet şod giriftâr-ı mahâk²⁵⁹

Ve nişân olmağičün gûş-ı sa'âdet-mengûşını kesr ve şâh-ı cedîd tarafına tasdîk-i haber için irsâl idüp ve bi'l-cümle na'aş-ı şâhı [41a] ol gice sarâya nakl itmekle ale's-seher cevâmi'-i şehirde salâlar virildiğinden herkes bu haber-i musîbet-eserden âgâh olup,

Nazım

Derda ki râh kulube-i âmal beste şod

Silk-i nizâm milk-i emânî güseste şod

Tâk-ı bülend-i kasr-ı imâret harâb şod

Şah-ı büzürg duha-i devlet şikeste şod²⁶⁰

Allahu ekber bu bir²⁶¹ musîbet-i âmme Ümmet-i Muhammed'de bir sûz ve güdâz-ı izhâr u ibrâz itdi ki nâle ü efgân peyveste-i âsumân oldu. Validi Şâh Ahmed Hân yanında medfûn ü makbûr olup dîdeden dûr itdiler. Çünkü Davud-ı anûd vezâret-i uzmâ rütbesine su'ûd eyledi, mülükâne dâd u dehş ve terakkî ve bahşişler idüp hevâsına muvâfık iki kazı-asker nasb ve bu esnâda Müftî Esad Efendi'yi azl ve Rumili kazı-askerliğinden münfasıl Yahya Efendi'yi müftî itdi. Ba'dehû bu kâr-ı nâ-

²⁵⁹ "Bu insafsız lanetli devrin cefası yüzünden,
Hilafetin parlak ayı tutulmaya yakalandı."

²⁶⁰ "Ne yazık ki istekler kulübesinin yolu kapandı.
Düzen yolu ve güven saltanatı kopuverdi.
Saltanatın yüksek tavanı çökuverdi.
Büyük devlet ağacının dalları kırılıverdi."

²⁶¹bir -R: bir H

hencârın itmâmına mübâşir olan eşhâs ile ittifâkda mücâhir olup “her birine hizmetler hıyânete lâyük olan tevliyetler tevcîh idüp bî-mâni’ vü mezâhim harem-i sarâyâ istedikce âzim olup mevâcibe akça lâzım ve hücûm-ı eşkıyâyı def‘ lâzımdır” deyü bakıyye-yi mâl-i hazine dahi kendü gencinesine munzam olup hazîne mâlî [41b] iken kîse-i müflîs gibi hâlî kaldı.

Sû-i Kasd-ı Davud-ı Bed-Nihâd ber Şehzâde Sultan Murad

Ol şûm ve tâmi’ bu mertebelere kâni’ olmayup câiz ki takallübât-ı dehr ile bir ferîd-i asr câlis-i evreng-i şâhî olup cürm ü günâhı bâ’is-i helâk ü tebâhı ola deyü kasd itdi ki hânedân-ı Osmanî istîsâl olunup ancak Mustafa Hân istiklâl ile mesned-nişîn-i câh ü celâl ola. Ana dahi bir hâl isâbet ider ise serîr-i saltanat münhasır-ı zât-ı nekbet-menkabeti olup belki bu fesâda cesâret iden kavm-i pür-hasâret dahi imdâd ü i’ânet idüp bezl-i mâl ile anları kemend-i inkıyâda idhâl eyleye. Ammâ şâh-zâdegân-ı Ahmed Hân pûşîde-i câme-i zindegânî iken bu kâr-ı nâ-çesbânî²⁶² peyveste-i husûl idüp dest-res-i dâmen-i kâm-rânî olmak bî-hûde hevâ ve olmayacak temennâdır didi.

Nasb-ı Ağa-yı Bâb Berây-ı Kâr-ı Nâ-Sevâb

Çünkü ol kabâhat-girdâr bu makûle bed-kâr ihtiyâr itdi, Bâb-ı Hümâyûn ağalarından bir bed-râ ve bed-likâyı ber-âverde-i dest-i teccüss idüp teferrüs itdi ki, bu makûle kâr-ı nâ-savâb ittibâ’ından ictinâb itmeye nihânî mükâleme ve izhâr-ı mu’âmele idüp keşf-i râz [42a] ve ibrâz-ı sûz u güdâz idüp ittibâ’-ı melhûzı için tazarru’ vü niyâz itdi. Ve eyâlet-i Mısır ile sultân-ı asr olmak ve va’delerin idüp tedbîr-i devlette hasr gösterdi. Ol bed-sirişt-i vahşet dahi telakkî bi’l-kabûl ve ta’ahhüd-ı husûl-ı me’mûl idüp tarafeynden vifâk ve şedd-i nıtâk olunmağla ol bahtı vârun ağa-yı Bâb-ı Hümâyûn oldu. Ve huddâm-ı haremi bir vechile zabt itdi ki, gûyâ birbirine rabt eyledi. Rivâyet olunur ki, ol esnâda bir gün ol bed-nihâda gurûr gelüp kemâl-i ferah ve sürûr ile elbise-i Osman Hân’dan bir niçe kaftan ve bir mücevher miyân-ı bend almış bir siddiki her niçe ki pend itmiş sûd-mend olmayup bir seher ol câmeden birin giyer ve miyân-ı bend-i mücevher ile sahn-ı sarâ[y]da²⁶³ cilve-ger olur

²⁶² çesbânî R: çespâni H

²⁶³sarada R ve H

doğrı makarr-ı saltanat olan taht-ı âlî-baht tarafına azîmet idüp bezle²⁶⁴ gûne-i letâif gûyân serîr-i saltanatda hırâmân olup câlis-i mesned-i Sultan Mustafa Hân olmuş. Huddâm-ı Harem bu emr-i mübrem zuhûrunda dem-beste olup lâkin yârâ-yı kudret olmaz ki bu vaz'-ı küstâhî def'ine himmet eyleyeler. Bu mertebeye kâni' olmayup emr ü nehye şürû' ve şâhlık yolundan tulû' ider cümle huddâm tenhâda idâre-i [42b] kelâm idüp, bu ne makûle vaz'-ı nâ-ma'kûl ve kâr-ı medhûldur deyü yer yer söze başladılar. Ol fâsid-i kâsid ise zu'mınca mukaddeme-i netîce-bahşâ hüveydâ ve mühr-i bahtım ufk-ı merâmıdan rû-nümâ oldu, deyü ziyâde fesâda pâ-nihâde olup mahfî vezîr-i merdûd Davud tarafı ile ittifâk ve birbiriyle ez-rû-yı nifâk mu'âmele vü derîçesin bâz ile ibrâz-ı râz itdiler. Husûl-ı maksûdda biri mevcûd olacağı meşhûd-ı ahadü-hümâ vâsıl-ı saltanat olmak mukarrer âharın izâlesi müyesserdir deyü itmâm-ı kâra meşgûl olup vezîr-i a'zam sarâyâ duhûl itdi. Vâlide-i mihrîbân-ı Mustafa Hân ile te'kîd-i esâs-ı saltanat için rû-yı mihrîbânî vü şefekatden tebdîl-i havâ için leb-i deryâda olan hadîkâlardan bir[i]ne nakl olunmak münâsibdir. Pâdişâh hod sarâyda olmayıcak yeniçeri ağası hâzır olmamağla eşkıyâ dîvânda fesâda mütecâsir olmazlar deyü sevk-i kelâm ile itmâm-ı merâm idüp irtesi Üsküdar'a göç-i fermân olundu.

Cesâret-i Ağa-yı Bâb ber-İhlâk-ı Şehzâde Sultan Murad ve Cezâ Yâften-i Ân Hâ'in-i Mefsedet-Nijâd

Sultan Ahmed şehzâdeleri ki [43a] her biri bir nihâl-i âzâde-i hadîka-i ikbâl ü tâcdârî olup, ekber-i evlâd-ı emcâdı Murad Hân, ikinci Bayezîd Hân, üçüncü Hüseyin Hân²⁶⁵, dördüncü Kasım Hân, beşinci İbrahim Hân idi. Ol perveriş-yâftegân-ı saltanat olan zevât-ı celîleyi Üsküdar'a gitmek için dürr-i nuhüfte gibi sandûka-i sarâydan çıkarup vakt-i asra karîb pîrâmen-i bağçe-i dîl-güşâyâ geldiklerinde zâbıt-ı ağayân-ı Harem olan hâ'in-i pür-sitem eline bir şeşper alup Murad Hân üzerine havâle eyler, meğer etrâfında huddâm-ı Harem olan muhteremler kasd-ı bed ideceğine vâkıf ve ârifler olup, âyâ ne gûne mu'âmele sudûr²⁶⁶ ider deyü nâzır-ı evzâ'-ı şahs-ı mezbûr imişler, içlerinden bir merd-i hüner-ver mânend-i bebr yerinden sıçrar fark-ı ağa-yı bed-ahterde bir şeşper oynar ki ol nâ-pâk güher-i zemîne

²⁶⁴bezle-gûne H: bedle-gûne R

²⁶⁵Şehzâde Hüseyin ile ilgili detaylar.

²⁶⁶sudûr R: zuhûr H

düşer, cümle kapu oğlanları üzerine üşer, tığ vü teber ve hançer ile her biri bir zahm açarak kelle-i bî-devletin bedeninden cüdâ ve belâ-yı istîlâdan rehâ iderler.

Beyt²⁶⁷

Heme sâle nebâşed kâmkârî

Gehî başed azîzî kâh hârî²⁶⁸

Ol gül-i gülistân-ı saltanat ve nevber-i bahâristân-ı devlet sarsar-ı tünd-bâd-ı [43b] zarardan masûn ve kenef-i hıfz-ı ilâhîye makrûn olup cümle şâhzâdeler izzet ile sarâyâ avdet idüp pâdişâh dahi naklden kufûl ve sarâyâ rücû' ve duhûl itmekle lâşe-i ağa-yı kâfir'ün-ni' am endâhte-i pîş-gâh-ı sarây-ı şâh-ı muhterem olup, irtesi At Meydanı'nda berdâr ve halka girdâr-ı murdârından ihbâr iderler. Çünkü bu haber resîde-i gûş-ı asker olup,

Nazım²⁶⁹

Yine deryâ gibi çalkandı asker

Didiler böyle kârı kimdir eyler

Ağa itmez tecâsür böyle kâra

Anı bulmaktır kim ise çâre

Bu kâr-ı hıyânet-medârı Vezîr-i a'zam Davud Paşa-yı bed-râ itdi deyü üzerine hücûm itdiler; "Ey şûm u mezmûm bu ne kabahâtdir ki cesâret itdin! Ne fezâhattir ki izhara azîmet itdin! Sen itmedin ise iden kimdir? Bulunmak lâzım ve hakkından gelinmek emr-i mühimdir" didiler. Davud-ı anûd husûs-ı kazıyyeyi inkâr ve bî-haberim deyü i'tizâr ve elbette bu emre ikdâm idelüm deyü mütâba'at izhâr eyledi. Tevzî'-i hidmete mübâşeret idüp ne hâl ise def'-i meclise himmet itdi.

²⁶⁷ beyt –H

²⁶⁸ "Heryıl ki daim olmaz mutluluk
Bazen olur izzet bazen horluk"

²⁶⁹nazım R: beyt H

**Azl-i Davud Paşa ez-Vezâret-i Uzmâ ve Nasb-ı Hüseyin Paşa ber-Ân-ı Menzilet-
Vâlâ**

Çünkü nûş [44a] itdüğü dost-gânî-i bezm-i kâmrânî hem-hâbe-i himâr-ı hüsrânî olup bir lâhza mesned-i câh vü celâlde karâr ile hûş-hâl olmak hayâl-i muhâl idüğün ‘ayne’l-yakîn müşâhede itmekle nâ-çâr bî-ma‘ânda arûs-ı vezârete talâk virmeğe ahd ü misâk idüp *ve kad tübla el-melihetü bi’t-talâk*²⁷⁰ ol gice taraf-ı saltanattan sünûh itmek üzere işârete cesâret idüp ale’s-seher azl ile hüsrâna mazhar oldu.

Beyt²⁷¹

Hoşest ez câm-ı vasl-ı dil-berân mey

Veli hesteş himâr hicr ez pey²⁷²

Beyt²⁷³

Ber ân hân kes ne-hâyed lokma-i nân

Ki sengi nâyedeş der zîr-i dândân²⁷⁴

Hakkâ ki câme-i vezâret kadd-i bâlâsına râst olmaduğı bî-kem ve kâsit idi.

[Mısr]a²⁷⁵

Duzt der duzt est eger câme-i müftî pûşed²⁷⁶

²⁷⁰ İyi kadın boşanmanın belası olabilirdi.

²⁷¹ beyt –H

²⁷² “Dilberin vuslat bardağından mey ne de güzeldir
Ama ardından ne yazık ki ayrılık sarhoşluğu vardır.”

²⁷³ beyt –H

²⁷⁴ “Bu sofrâ başında kimse bir lokma ekmek dilenmez
Ki dişlerin arasına bir çakıl taş gelmesin.”

²⁷⁵ mısra –H

²⁷⁶ “Müftî kıyafeti de giyse hırsız hırsızdır.”

Vücûd-ı habîsi ile telvîs idüp gerçi yirmi beş gün vezîr oldu, ammâ itdiği fesâd takrîr olunsa bir niçe yılda sûret-i tahrîr bulmaz.

Beyt²⁷⁷

Ne mîr ve şeh buved her ki kaba dared küleh pûşed

Ki mîr ve şeh kesi başed ki âlem-râ nigh-dâred²⁷⁸

Ne makûle tohum ekdi ise anı biçdi.

[Mısır]a

Men yezrae' eş-şevk lem yahsud bihi 'inebâ²⁷⁹ âkıbet cîsr-i hasırdan geçdi.

El-müstehin bi-dîn'illâhi yezîd alâ mafe'ale Yezid²⁸⁰

[44b] Çünkü merdûd-ı mezbûr mesned-i vezâretten dûr oldu, vezâret ile Mısır eyâletinden ma'zûl olan Hüseyin Paşa ol makâm-ı celîle irtikâ ile bâhirü'l-i'tilâ oldu. Hakkâ ki hâkim-i hâsim ve ol rütbeyle istihkâkına herkes câzim idi. Retk u fetk emrine mübâşir ve erâzili tard ü tarha mütecâsir olup, evvelâ yeniçeri ağası olan Derviş nâm gulâm-ı bed-fercâm ki muharrik-i eşkıyâ-i sipâh olup fark-ı sepîd vü siyâh itmez idi. Anı ma'zûl ve hufyeten gice bir sefîneye vaz' ve Kızılada'ya nefy ü irsâl ile mahzûl idüp Silahdâr Bayram Ağa'yı yeniçeri ağası eyledi.

Vukû' -i Tebeddülât-ı nâ-ber câ-ber-Vefk-i Merâm-ı Asker-i Hod-Râ

Davud-ı merdûd bu kıssadan²⁸¹ hisse alup hufyeten eşkıyâ-yı kavme ile haberleşüp levme eyledi. “Bugün ana ise yarın size ve banadır” deyü, neyledi ise eyledi. Yeniçeri tâifesi irtesi hücum idüp biz²⁸² ağamızdan râzı ve şâkir iken nefy vü

²⁷⁷beyt –H

²⁷⁸“Her cübbe ve külâhı olanlar mir ve şah değildir.

Mir ve şah odur ki dünyayı korusun.”

²⁷⁹ “Kim diken ekerse üzüm hasat edemez.”

²⁸⁰ “Allah’ın dinini ihmal eden, Yezid’in yaptıklarının fazlasını yapmış olur.”

²⁸¹kıssadan R: kaziyeden H

²⁸²biz R: bir H

azl kâr-ı sehl değildir, elbette ağalıkda ibkâ ve ağa-yı cedîd infâ olunsun didiler. Vezîr-i a'zam Hüseyin Paşa bu emre rızâ vormeyicek ol gice sarâyına ol kavm-i şûm hücûm idüp kâd-ı katl [6a] eylediler. Vezîr firâr ve ihtifâ ihtiyâr idicek, Derviş Ağa'yı bulup odalarına götürüp irtesi bir ata irkâb ile yeniçeri ağası sarâyına götürüp yine ağa nasb ve ağa-yı cedîdi ihrâc ile iz'ac eylediler. Nâ-çâr şâh-ı sûtûde-kâr dahi kâr-ı girdârlarına ittibâ' idüp emirlerine mutâ' oldı. Vezîr-i a'zam Hüseyin Paşa ma'zûl olup sabıkâ Kastamonı beyi olan Lefkeli Mustafa Paşa ki cülûs-ı evvelde Mısır eyâleti ile silâhdârlıktan i'tilâ bulmuş idi, vezâret-i uzmâ mesnedine irtikâ itdi. Allahu ekber ol hod bir şahs-ı ebter idi ki, Devlet-i Osmaniyye zuhûr idelden böyle bir merd-i menfûr meşhûd-ı nazar-ı erbâb-ı şu'ûr olmamışdır. Gûyâ dehr-i sitûze-kâr bu mesned-i celfle bir şahıs ısdâr itmeğe ta'ahhüd itmiş idi, incâz-ı va'd itdi. Çünân ki Haruner-Reşîd Mısır'a mâlik oldukda bu râha sâlik olmuş idi ki, tecebbür-i Fir'avn-ı bed-nihâd mukâbilinde saltanat-ı Mısır'ı bir kem-nijâd ile nâmzed eyleye ki, ol metâ'-ı girân bahâ ne mertebe rahîs idiği hüveydâ ola. Âhır Hasîb nâm bir merd-i kâsir nasb-kerde-i dest-i ihtiyârı olmuş idi ki, vücûh-ı askerde andan kem-ter bir şahıs [45b] nazarında cilve-ger olmamış idi. Çünki mübâşir-i umûr gayr-i meşkûr olmağla sipâh umûmen der-sarây-ı sultan-ı adâlet-peymâyâ fersûde-i cebîn olup vezîr-i bed-âyîn azl ü tard ve der-i iltifâtdan tarh ü redd olunmak recâsını ma'rûz-ı pîş-gâh-ı der-gâh itdiler. Tîr-i iltimâs musâdif-i hedef-i kabûl olup, vezîr-i cehûl makhûr u ma'zûl olup akdem-i vüzerâ-i kirâm ve huddâm-ı Harem-i şâh-ı vâlâ-makâm Vezîr-i Sâni Gürcü Mehemmed Paşa vezâret-i uzmâ mesnedine irtikâ eyledi.

Cem'iyet-i Asker Berây-ı Tebrîe-i Zîmmet ez-Katl-i Osman Hân Ve İsnâdân-ı Fezâhât bâ -Davud²⁸³-ı Şekâvet-Nişân

Çünki bu eyyâm-ı feci'ât-encâmıda dâd-ı dehş ve fetk ü retk-ı umûr-ı asâkir-i şâh-ı mansûr re'yi ile sûret-pezîr olup hakîr ve hatîr her ne ise menût-ı emr ü re'yleri idi. Bu ma'nâ pesen-dîde-i havâss ü avâm ve enâm olmayup melâm oldular. Hem mübâşir-i ihlâk-ı şâh hem ihlâl-i evâmîr-i ashâb-ı hall ü akd ile rû-siyâh olup, küfr-i ni'met dâg-ı cebîn-i pür-nekbetleri olıcak gayret-i câhiliyyeleri hareket idüp bu töhmetden cümlesi berâet-ı zîmmet kâd itdiler. Ol hafta Mehemmed Paşa'ya hücûm

²⁸³ davud R: dâver H

idüp [46a] eyitdiler; “Davud Paşa-yı şûm katli-i Osman-ı mazlum-ı merhûm emrine ikdâm idüp bu kârda müstakıl idüğü mahall-i kelâm değil iken yeniçeri ve sipâh mübâşir-i katli-i şâhdır” deyü, halk-ı âlem bu tâ’ife isnâd ve bu kavli-i zoruna herkes i’timâd itmekle bu tâ’ife âzürde-i ta’n-ı halk-ı cihân ve melâm-ı du-cihân oldılar. Beher-hâl ol bed-gümân ahz olunup Divân-ı Hümâyûn’a ihzâr olunmak lâzımdır, “istihbâr-i mecârî-i umûr ile hakikat hâl cilve-ger olmak mübteğâ-yı heme askerdir” didiler. Husûsa şer’an bizim anınla niçe da’vâmız ve îzâh idecek ma’nâmız vardır! Her çend ki îkâd-ı şerer-i kânûn-ı fitneden ihtirâz ideriz, pes perde-i gaybdan kadr ibrâz-ı râz ider. Mehemed Paşa Davud Paşa ihtifâ itmişdir anı bulmak kâr-ı müşkil idüğü semîr-i zamîr-i âkıldır didi. Cümle bir bir hücûm idüp eyitdiler; vekâlet-i saltanat-ı seniyye mutazammın-ı umûr-ı behiyye-i ahkâm-ı devlet-i aliyyedir, anı bulmak size lâzım ve emr-i mütehattimdir. Her sû cüst u cû idüp beher hâl Divân-ı Hümâyûn’a ihzâr ve mecârî-i umûrdan istihbâr olunmak gerekdir. Bir vechile mücâb olmayıcak iltizâm ve ta’ahhüd ile cevâb virdiler. İkinci günü [46b] topçular kurbunda olan bağçesinde bulup ahz ü habs eylediler. Ol gün vezîr-i a’zam sarâyında akd-i meclis-i müşâvere ve tarh-ı bisât-ı muhâvere olunup, vüzerâ ve müftû ve kazî askerler hâzır ve kavli-i müdde’ye nâzır oldılar. Ve bi’l-cümle maslahat Divân-ı Hümâyûn’da görölmeğe rağbet idicek irtesi cümle sipâh fersûde-cebîn dergâh-ı şâh olup vüzerâ huzûrunda nâ-şayeste umûrın beyân ve bi’z-zât katli-i sultana mübâşeretin ‘iyân itdiler. Cemm-i gafîr dahi vech-i mezbûr üzre takrîr idüp siyâseten sultan-ı asrdan katlin recâ ve kısâs ma’nâsını îmâ itdiler. Keyfiyyet-i mübâşeret katli tahrîr ile telhîs ve tasvîr ve ma’rûz-ı pâye-yi serîr-i âlem-masîr idüp mübâşeret-i katli mukarrer ve sa’y bi’l-fesâd itdiği dahi emr-i azher idi. Sultan-ı asr Mustafa Han katli-i Osman Han rızâm ile olmamışdır, her kim bu kâra mübâşeret oldu ise kâinen men-kâne sezây-ı cezây-ı amel ne ise imzâ olunmak fermân-ı hümâyûnum olmuşdur deyü bir hatt-ı hümâyûn ile unvân-ı telhîsi mu’anven ve katli mütahsen idüğünü inbâ buyurmuşlar. Bu abd-i pür-kusûr ol asırda [47a] hizmet-i kaza-i asâkir ile me’mûr olup mecârî-i umûra vâkîf ve dekâyıkına ârif idim. Hakkâ ki Davud-ı ma’hûd medâric-i fesâdda zirve-i a’lâya âric min vücûh katli lâzım idüğüne câzim olmuş idim. Pes pâdişâh-ı vakt Sultan Mustafa Han siyâseten katlini fermân ile def’-i fitneyi çesbân göricek, Vezîr-i a’zam Mehemed Paşa kapucular kethüdâsına işâret ve katli

olunmak için ihzârına müsâra‘at emr itdi. Meğer kapucular odasında hâzır ve cellâd emre nazır imiş.

Hulâsa Şuden-i Davud Paşa ez-Katl be-Sûret-i İbret-Nümâ

Pes kethüdâ-yı bevvâbân hasbe'l-emr ol cânibe devân olup Davud-ı mezbûrı ihzâr kasd itdikle dîvâna gelmeyüp Siyâset-gâh-ı Sultan olan çeşme yanında itmâm-ı emr-i şâh-ı âlî-şân münâsib görölmeğın, kapucular otasından ihrâc idüp Siyâset-gâh'a yitirdiler. Ol gün dîvânda yeniçeri ve sipâh ne mertebe kesret vü vefret üzre idüğü hâric-i hayta-i rivâyettir. Çünkü Davud Paşa urza-i arsa-i siyâset-gâh-ı şâh-ı vâlâ oldı, bir küçek imâme ve bir çuka kürdiye ile hâzır ve teslîm-i gerden idüp cellâd ki emre nâzır [47b] idi, havâle-i şemşîr idince huddâmından bir şahs-ı nekbet-ter feryâd idüp, “Ey cellâd-ı bed-ahter keff-i şemşîr eyle ki, afv-ı şehînşâh-ı hatîr-i şâmil-hâl-i esîr olmuştur” didi. Heman her taraftan rişte-i feryâd ü figân peyveste-i âsumân olup cümle hem-zebân oldılar. Hak Subhânehu ve te‘âlâ hazretinin hikmet ve kudreti ve her maslahatda irâdeti iktizâ-i hasbî ile peyveste-i zuhûr olacağı hayyiz-i hafâdan dûrdur, meğer hadîs-i “kemâtedînu tudân” mınassa-i zuhûrda nümâyân olacak idi ki, olzâlim-i gâşim ilkâ-yı haresinin cefâ ile pâ-yı râhat arz-ı şâhı şikeste itmiş idi, kendi dahi ol rişte ile beste oldı, çünkü asker sûret-i istihlâsda cilve-ger oldı mânend-i murg-ı nîm bismil kıyâma ikdâm idüp güsiste-bend-i cellâd-ı sayyâd oldı, fi'l-hâl yeniçeri ve sipâh etrâfdan hücûm-ı cân-gâh idüp bir hank-ı lenge süvâr ve yeniçeri odalarına îsâle ibtidâr itdiler. Ol zeyy-i münker ile asker esvâk u bâzârdan güzer idüp şihne-i kazâ ve kader bu gûne teşhîr ve debîr-i hikmet-semîr takdîr-i mücâzât-ı kâr-ı bed şâh-ı hatîrde bu gûne izhâr-ı sûret-i tedbîr eyledi.

Beyt²⁸⁴

Derîn künbed be nikuyi berkeş âvâz

Ki künbed her çe gûyı kuyedet bâz²⁸⁵

²⁸⁴ beyt R: beyt –H

²⁸⁵“Bu dünya da iyilikle söz söyle

Dünyaya ne söylersen tekrar sana söyler.”

Fermân fermâ-yı cellâd ve tahlis-i kün ribkâ-i Davud-ı bed-nihâd bir ferde ma'lûm olmayup herkes pîrâmen-i tahayyüre dest-res olup, âyâ bu nefis kangı sûrâh-ı şerden müneffes oldu? Deyü engüşt ber-dehân-ı vâlâ hayrân oldılar. Vekâlet-i saltanat ile müte'allî-i mesned-i hükûmet olan sadrazam Mehemmed Paşa yeniçeriler kethüdâsı Çeşteci Ali Ağa'yı hitâb-ı unfla itâb idüp, bu şahsı talebde şûr ve şagab ve der'akab halasa sa'y kâr-ı acîbdır bu emre mübâşir ve bâzâr-ı fesâdda tâcir kimdir? didi. Kethüdâ eyitdi; "Biz dahi bu kazıyye-i bü'l-acebde hayrân ve yine tefekkürde sergerdânuz cümle sipâh hasm-ı cân cânı iken nihânî mu'âmele müselle-i erbâb-ı mükâleme değildir," didi. Muharrer-i sutûr işbu düstûr-ı mastûrî urza-i arsa-i düstûr-ı mezbûr itdim ki; "bu hâne-i şeş-cihât dâr-ı mücâzâtdır *men zera 'a'l-ihen hasade'l-mihen*²⁸⁶ beher-hâl sû-i amelinin mücâzâtın görecekdir ve sultan-ı merhûma itdüğün bulacaktır."

Beyt

Lâ tûbâdiru badîye're'y

Ve ünzuru el bâdie be'de layyi²⁸⁷

Ya'nî ol şâh-ı sûtûde-i sıfât hakkında itdüğün yakında bulacağı ne câ-yı nefy ü isbâttır. Mezbûr kethüdâ firistâde-i taraf-ı [48a] sadâret-i uzmâ oldu ki, odalara vara, bu mertebeden sonra itmâm-ı kâra mübâdere eyleye, hasbe'l-emr mezbûr Ali Ağa ol cânibe pûyân ve devân olup Davud ise akbah-ı eşkâl ile rüsâvâ-yı kûçe vü bâzâr olarak Orta Mescid'e dâhil olıcak etbâ'ı dahi vâsıl olup fi'l-hâl pûşîş dîbâ ve imâme-i hûş-nümâ ilbâs idüp ilkâ-i bîm ü hirâs ile yine vezâret-i uzmâ mufavvaz dest-i paşa oldu. Umûmen yeniçeriye terakkî ve sipâha bahşîş ile tesellî virüp sarâyına teveccüh ve azîmet itdirmek üzere iken mezbûr Ali Kethüdâ²⁸⁸ gelüp müşâhede ider ki bir alay erâzil ihâta-i etrâf ile i'tilâf itmiş Davud ise vezâreti mukarrer bilüp dâvud-ı dihiş emrine mübâşir olmuş. Evvelâ erâzile hücûm idüp bir vâcib'ü'l-kâtil katilden rehâ idüp andan i'tâ temennâ ve sultan-ı asra muhâlefet ibdâ

²⁸⁶ "Kim kin ekerse sıkıntı biçer"

²⁸⁷ "İlk aklına gelen düşünce ile iş yapma,

Öncesine bak sonra yola çık."

²⁸⁸kethüda R: Ağa H

itmek ne kârınızdır? Ulü'l-emre muhâlefet ve emr-i şer'â adem-i itâ'at ne kabâhât ü şenâ'atdır?²⁸⁹ Sultan Osman gibi bir hân-ı zî-şânın töhmet-i katli yine size mi isnâd olunsun? Bu bed-nihâd dest-i kısâs-ı cellâddan nice âzâd oldu? deyü bu gûne tevbîh ve tefrî' ve teşnî'-i beşî' ile cümlesini men' [48b] ve hamle-i himâyetlerin def' idüp Davud'a eyitdi; "Ey seg-i hakk-ı nâ-şinâs! Öyle mi kıyâs idersin ki şihne-i mücâzât itdiğin kârîde-i mükâfât itmeye sana habs lâzım ve mazık-resen-i mütehattimdir. Hil'at-ı yek-reng-i nekbet-i bâlâ-yı kâmet ki temâm-ı münâsebet bulmuşdur deyü ale'l-acele bir icle peydâ itmeğe kâr fermâ-yı cürmi ruhsat-nümâ oldu. Fi'l-hâl ihzâr ile derûnuna idhâl ve Yedi kulle mahbesine îsâl eylediler. Kâr-ı aceb ve emr-i agreb budur ki, ol mahalden Sultan Osman Yedi kulle'ye ol araba ile irsâl olunmuş imiş, ol mahalde hâzır bulunmak muhayyir-i ukûl-ı ekâbir ve esâgir oldu. Cezâ cins-i amelden olmak bu mahalde aceb zâhir olmuşdur.

[Mısr]a

Çenin yâ bed cezâyı an ki bâ ni'met koned küfrân²⁹⁰

Ol gice Sultan Osman katl olunduğı mezbaha ilkâ olunup anda mebît-i nasîb olduğı dahi emr-i garîbdır. Çünkü irtesi dîvân-ı sultanî ve tertîb-i Osmanî cilve-ger-i arsa-i cihânı oldu, umûmen sipâh-ı fersude-cebîn-i der-gâh-ı şâh olup hükm-i mâ-mazâ imzâ olunmasın recâ ve deryûze-i müsâ'ade-i sultan-ı adâlet-peymâ eylediler.

Katl-i Davud Paşa-yı Bed-kâr bâ-Fermân-ı Pâdişâh-ı Kâm-kâr Ber-Sûret-i Mücâzât ve Ber-Tarîka-i Acîbe-i Mükâfât

[49 a] Mecârî-i umûr ma'rûz-ı der-gâh-ı şâh-ı gayûr olup hükm-i kazâ ve kader ile dün cilve-ger olan emr-i münker hilâf-ı rızâ-yı asker üzre olup bir ferdde halâsa müte'allık haber olmaduğı takrir-i heme asker ile em ızhâr olıcak zebân-güzâr-ı sultan-ı Cemşîd-ıktidâra emr-i kısâs için siyâseten i'dâm Davud-ı bed-kâr olıcak ol rişte ki beste-i gerden-i sultân-ı maktûl idi, gerden-i Davud'a meftûl olup cezâ-yı amel-i nâ-sezâ için sezâ-yı cezâsını bulup ol mahalde ki ol şâh-ı ecell

²⁸⁹ne kabahat ve senaat R: ne kabattir –H

²⁹⁰“Nimete nankörlük yapan böyle cezalanır.”

mübtelâ-yı kemend-i ecel olmuş idi, ol mahmil dahi üftâde-i vahal-i merg-i pür-acel oldu. Halk-ı şehir umûmen tâife-i ecnâd husûsan şâd olup kulûb-i ibâd bu adl ü dâd ile âbâd oldu. Ve husûs-ı katilde şerîk olan Cebecibaşı Mehemed Ağa dahi urza-i arsa-i şemşîr-i fenâ olup Dîvân-ı Hümâyûn'da boynı uruldu. Hakkâ ki Davud-ı ma'hûd bir şahs-ı kem-ayâr ve bed-kâr ve kelimâtı nâ-merbût ve nâ-hemvâr ve cünûndan hissedâr olup hemîşe idâre-i câm-ı şarâb ile mest ve lâ-ya'kıl ve kemâl-i cehl ü gafletinden cümle umûrda gâfil idi. Hânedân-ı Âl-i Osman'a itdüğü ihânet şerh u beyâna gelmez. Cur'a nûş-ı [50a] bezm-i hayât ve leb-ber-leb câm-ı pesîn-i memât iken fitne vü fesâddan hâlî olmayup meâl-i hâli mazhar şemşîr-i gazab-ı sultânî olup terk-i seşder-i fânî itdi, ammâ bu esnâda yine sipâh istediklerin itdiler murâdlarınca aldılar virdiler.

Hîle Kerden-i Merre Hüseyin Paşa Berây-ı Tahsîl-i Vezâret-i Uzmâ ve Husûl-i Ân Merâm-ı Ba'd ez-İbrâm-ı Asker-i Şekâ-İttisâm

Hakkâ ki bu esnâda Vezîr-i a'zam Gürci Mehemed Paşa merdâne hareket ve şirâne evzâ'a cesâret idüp kemâl-i ihtilâl ve teşettüt-i asâkir-i şekâ-meâl esnâsında zabt u rabt emrinde habt itmedi. Bir zemân hâl bu minvâl üzre olup nev'-i istirâhat sûret gösterdi, ammâ sâbıkâ vezîr-i a'zam olan Hüseyin Paşa ki, "Merre" demekle şöhret-efzâ olmuşdur, kemâ merre ânifen ihtifâ belâsı ilâve-i âlâm-ı azl olmağın yine vezâret-i uzmâ rütbesine irtikâ hem-hâbe-i zamîri olmuş idi. Husûl-i me'mûle vesile olmağa bu gûne bir hîle be-dîdâr ve Yeniçeri Ocağı'ndan bir merd-i kâr-peymâya îmâ²⁹¹ ve izhâr eyledi ki, her odaya yirmi beşer filori vire. Bu şartla ki cümlesi vezîr-i a'zam olmasın recâ ve Dîvân-ı Hümâyûn'da bu ma'nâyı urza-i arsa-i şâh-ı adâlet-intimâ ideler. Ve'l-hâsıl bezl-i mâl ile imâle-i kulûbu vesîle-i âmâl itmekle [50b] rişte-i²⁹² akd-i ahd ü peymân beste-gerden-i tâife-i bed-emân olup ocak ağaları ve çorbacıları ve nefer ve oda başıları ferden ferdâ hissedâr ve bu ma'nâdan haberdâr oldu. Ale's-seher ki yevm-i sebt idi, dîvâna vardılar. Vakt-i çâşt olıcak der-hâst itdiler ki, dîvâna kimse girmeye ve Matbah-ı Âmire'den çorba çıkmaya. Vezîr-i a'zam nigâh-kerde-i pîş-gâh-ı divân olıcak harekât-ı nâ-pesendîdeleri nümâyân oldu. Âyâ

²⁹¹ima R: eda H

²⁹² rişte R: dişte H

yine pes-i perde-i takdîrde ne sûret zâhir ve şü'bede bâz-ı çarh ne gûne bâzîçe bâhir ide deyü mütefekkir olup, in'ikâs-ı mâ-fi-z-zamîre nâzır oldu, nâ-gâh emîn-i matbah gelüp umûmen sipâh çorba yemezüz ve dîvâna kimesne komazuz deyü matbah önünde sitâde ve îkâz-ı fitneye âmâdedirler deyince vezîr eyitdi: “Subhânallah bu ne haber-i cân-gâhdır! Bu ne makûle vezâretidir! Yâ ırz-ı saltanat nice oldu? Hayfâ ve dirîgâ kasr-ı devletde ne rahneler peydâ oldu deyü müteessif ve bu vaz'-ı nâ-hemvârdan mütelehhif oldu. Hakkâ ki umûr-dîde ve kâr-âzmûde bir vezîr-i pîr ü rûşen-zamîr idi, Harem-i Hümâyûn'da neşv ü nemâ bulmuş az ve çok okıyup yazmış idi. Bârî yeniçeri [51a] mahzarına var, “murâdları nedir? istihbâr ve kâr u girdârlarından bizi haberdâr eyle” didi. Hasbe'l-emr varup tecessüs itdi, ammâ haber-i sahîh getürmekden ibâ itmekle gelüp, “azîm hareketleri var ammâ murâd ne idüğü be-dîdâr değil” didi. Başçavuş Hüseyin ve Kethüdâ Ali pîş-gâh-ı vüzerâyâ da'vet olunup sebab-i cem'iyetleri nedir? deyü istiksâ olıncak iş'ârdan hicâb ile suâle cevâb viremediler. Vezîr-i a'zam; “bu ne hâldir? Niçün keşf-i mâ-fi'l-bâl itmezsiniz” deyü ikdâm idicek, Başçavuş eyitdi: “Sultânım cümlenin ittifâkı ve ahd ü mîsâkı böyledir ki sizin vezîr olduğunuz istemezler, Merre Hüseyin Paşa'nın vezîr olsun recâ iderler” didi.

Nazım²⁹³

İstemezler senin vezâretini

İtdiler cümlesi adâvetini

Pâdişâh eylesün seni ma'zûl

Gördi heb cümle ağalar makbûl

Var iken niçe niçe merd-i fuhûl

Hâdim olmak vezîr-i nâ-ma'kûl

²⁹³nazım –H

Zehr-i kelâm-ı çavuş-ı halî'ü'l-izâr mezâk-ı ıyş-ı vezîr-i nâ-medârı telh-i girdâr idüp sultan-ı hayret-i şehristân vücûduna istflâ idüp kelâm-ı savâba ihtidâ idemedi emir anların dimişken hele tedârük idüp telhîs eyleyelim “emir pâdişâhın” didi. Fi'l-hâl mecârî-i umûr ma'rûz-ı [51b] der-gâh-ı sultân-ı gayûr oldu, bu abd-i fakîr ü pür-kusûr ol hen-gâm-ı şerr ü şûrda hikmet-i Hudâ-i gafûr ile hidmet-i kazî'askeri ile me'mûr bulundum. Hudâ dâna-yı zamîr-i a'lâ ve ednâdır garaz ne temeddüh ve ne bezm-i tefazzulda takadduhdur, lâkin “*ve emmâ bi-ni'meti Rabbike fehaddis*”²⁹⁴ dîn ü devlete hıdmet itmek izzetine vuslat müyesser olup tevfik-i Bârî hidâyet ü yârî eyledi. “*Lillâhi'l-hamd ve'l minne bârî*”²⁹⁵ bu hengâmda vüzerâ-i 'izâm hücum ü izdihâmdan en'âm-ı dalâlet-penâh gibi ser-dâde-i çerâ-gâh neye hayret olup bir kâra mütesaddî ve tarîk-i savâba mühtedî olamadılar. Sipâh ise sebebi te'hîr bir gayri tedbîr için ise biz kârımızda taksîr itmeziz deyü pîş-gâh-ı dîvânda olan sufûf sell-i süyûf itmek mertebesinde ve sâ'ir erbâb-ı dîvân dahi bir vechile perîşân ki her biri bir emr-i azîm vukû'una câzim belki cümle tu'me-i şemşîr olacaklarına hâsim olmuşlar Allahu ekber bir yevm-i şer idi ki âteş-i fitne neşr-i şerer üzre idi. Hem-hâbe-i zamîr-i fakîr oldu ki, sırran mecârî-i ahvâli pâye-i serîr-i âlem-masîr tarafına tahrîr ve hâlâ murâdlarına müsâ'ade itmemden tahzîr idüp alâ-takdîri 'ademi'l-müsâ'ade zarar-ı azîm müşâhede [52a] olunacağını beyân ve savâb-dîd-i re'y-i rezîni i'lân idem. Zîrâ câ'iz ki vezîr azlden halâs maslahatı için fikr-i hâs idüp bir re'y-i fâside ihtisâs eyleye. Fi'l-hâl bu bir fitne-i azîme ve cem'iyet-i fahîmedir. “İttifâkları muhkem bir emr-i mübrem olmağla ne tereddüd ve ne tevakkuf câ'iz, hemân müsâ'adeye fâ'iz olmak gerekdür Murâd-ı hümâyûn gayrının nasbına makrûn ise de hâlâ bu mazmûn-ı meknûn olmak lâzımdır. *Ve li'r-Rahmâni eltâfun hufyetün*”²⁹⁶ akd-i Süreyyâ ictimâ' perîşân olıcak yine imkân vardır” deyü tastîr eylediğim nemîka-i hakikat-semîr vâsıl-ı serîr-i âlem-masîr olıcak bâlâ-yı varaka-i fakîre “Mehemmed Paşa'yı ma'zûl itdim, Halil Paşa vezîr-i a'zam olmağı ma'kûl gördüm, Hüseyin Paşa'yı isterler ise anın azl ü nasbı taraf-ı hümâyûnumdan olmamışdır” deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyurmuşlar. Resîde-i dest-i âcizânem oldukda²⁹⁷ ittîlâ' ile âfitâb-ı hayretim iltimâ' itdi. Cilve-ger-i mülâhâza vü hayâl oldu

²⁹⁴ Duhâ Suresi, 11. Âyet: “Rabbinin nimetlerini söyle de söyle.”

²⁹⁵ “Hamd ve minnet Bârî olan Allah'ındır.”

²⁹⁶ “Allah'ın gizli lütufları vardır.”

ki, mazmûn-ı hatt sem‘ askere îsâl olunursa cümlemizi istîsâl idecekleri beyyin-i hâl olmağla âyâ mekmen-i gaybdan ne zuhûr ve ne sudûr ider deyü müterakkıb ve muntazır iken cevâb-ı [52b] telhîs ile kethüdâ-i bevvâbîn zâhir oldı Mehemed Paşa kıyâm idüp telhîsi aldı ve mütâla‘a idüp pîçîde itdi ve mühürleyüp yeniçeri muhzırına virüp, “bu hattı askere göster” didi. Ve erbâb-ı dîvâna hitâb idüp, “pâdişâh hazretleri bizi ma‘zûl itmişler, min-ba‘d benim maslahatım kalmadı” deyü kıyâm ve kenîfe doğrı azîmete ikdâm eyledi. Fakîr, “kande gidersiz? Dîvân-ı hümâyûnu bu hâlde niçe bırakırsuz? Emr-i Pâdişâhî nedir?” buyurun dedim. Cümle vüzerâ ve refikımız olan fezâil-intimâ dahi “ma‘kûl sözdür” didiler, ammâ Mehemed Paşa aslâ isgâ itmeyüp Kubbe dâhilinde vüzerâ tahtası müntehî olduğı yerde olan abdest-hâne cânibine revân olup dîvân hâli ve hatt-ı memhûr dest-i muhzırda hâlî üzre kaldı. Allahu ekber herkes bir tarîk ile halâsa dest-res ümîdinden olup bir hayret ü ızdırâb müstevlî oldı ki dest-i mürte‘işde mihre-i sîm-âb gibi lerzân oldı. Âhır bu abd-i kâsır mütecâsir olup vüzerâyâ hitâb ile eyitdim: “mazmûn-ı hatt âyâ cevâb-ı ma‘kûl ve müskit-i erbâb-ı fuzûl mudur? Hâlâ iş işden geçdi mutasarrıf-ı umûr-ı dîvân olan vekîl-i şehriyârî [53a] bu mahzardan gâib oldı. İmdi re‘y-i sâib budur ki, bir tedbîr sûret-pezîr ola ki, arsa-i dîvân-ı sultân-ı zemân pâ-zede-i ashâb-ı tuğyân olmaya, cilve-ger-i zamîr-i hakîr olur ki mazmûn-ı hatt-ı şehriyâr-ı Skender serîr muhâlif-ârâyı asker-i zafer-ger olsa cümle bu kelâmımı egerçi pesend eyledi, ammâ içlerinde bir erc mend bulunmadı ki mühtedî-i râh-ı savâb olup cevâb vire. Âhır fakîr hattı taleb idüp muhzır-ı mezbûrdan aldım, mahzar-ı vüzerâda keşf eyledim. Fi‘l-vâki‘ hilâf-ı mes‘ûl-i eşkiyâ-yı mahzûl azl-i vezîr-i Mehemed Paşa vezâret-i Halil Paşa ile imtinâ‘-i vezâret-i Merre Hüseyin Paşa derc ve imlâ olunmuş refikimiz olan fâzıl-ı sâhib-i tahkîk Halil Paşa’ya hitâp idüp eyitdi, “bu ictimâ‘ vü ittifâk heme cây-gîr-i zamîr-i erbâb-ı nifâk olmuşdur, red-kerde-i dest-i tedbîr olmayınca kangı vezîr-i hatîrdir ki pâ-nihâde-i kudemâ-i vezâret ve râkî-i merâkî-i sadâret olmağa ikdâm vü cür‘et eyleye! Halil Paşa berbâd-dâde-i sermâye-i bâzâr-ı akl u hûş idi sem‘-i kabûl ile gûş itmeyüp tereddüd ve cevâbda tela‘sum itdi. Cümleden sa‘âdetlü pâdişâh-ı Cem câh sizi vekâlet-i aliyyelerine ta‘yîn [53b] buyurmuşlar, şürû‘ idicek me‘âl-i hâl-i müstebîn ne buyurursuz didikde, izhâr-ı imtinâ‘ idüp sâir vükelâ dahi iknâ‘ ider

²⁹⁷mazmuna –R

cevap virmiyicek bu mâbeynde sehl zemân mürûr itmeğin tâife-i müctemi‘a ki erbâb-ı şürûr idi sadâ-yı bülend ile vech-i te‘hîr nedir mes‘ûl dahi husûle vusûl bulmadı mı? deyicek erbâb-ı dîvân bî-tâkat ü tâb olup birinden bint-i şefe sudûr itmeyüp arsa-i ferâh tedbîr-i umûr dîde-i bî-nûrlarına teng ve dûr göründi. Bir sâhib-i arz bulunmadı ki ref‘-i perde-i fesâd için der-i tedbîri güşâd ide. Lâ-cerem vâkı‘ olan emr-i mübrem ile Re‘îsülküttâb Hamza Çelebi kalemi ile telhîse gelüp mâdâm ki Hüseyin Paşa‘ya vezâret-i uzmâ i‘tâ buyrulmaya sûret-i indifâ‘-i fesâd cilve-nümâ olmaz deyü arz ve inhâ olundu bir mikdar intizârdan sonra bi‘l-iztirar hâtem-i vezâret-i uzmâ zînet-kerde-i dest-i hâl-i Hüseyin Paşa olup Kapucular Kethüdâsı Sefer Ağa me‘mûr-ı îsâl-i mühr-i şâh-ı vâlâ olup Bâb-ı Hümâyûn‘dan hurûc ve taraf-ı dîvâna vülûc kasd itdi. Yek-bâr asker-i cerrârbâng-zed-i arsa-i istihbâr olup didiler mühr-i vezâret [54a] kangı sere efser-i sa‘âdet oldı didi, Hüseyin Paşa vezîr-i a‘zâm olmak savâb-dîd-i re‘y-i şâh-ı mükerrem olup me‘mûr-ı emr-i mezbûr oldum deyü doğru Hüseyin Paşa sarâyına cûyân olup revân oldılar. Çünkü mes‘ûl-i erbâb-ı fuzûl peyveste-i husûl olduğı meczûm ve mühür ol tarafa gitdüğü ma‘lûm oldı bârân-ı ihsân-ı şehriyâr-ı cihân ile âteş-i tuğyân-ı erbâb-ı isyân müntafî ve kânûn-ı dillerinde âteş-i kasd-ı bed müntefî olup bir mikdar sükût ve sükûn zuhûra makrûn oldı, re‘yimizde sâib olduğumuz esbâb-ı meserret câlib olup ol gün selâmet-i hâl ile meskenimiz tarafına rücû‘ ihtimâli işrâk-ı hürşîd-i seri‘-üz-zevâl gibi arz-ı cemâl itdi.

[Mısr]a

Subh-ı tarab zi-matla‘-ı emn ü safâ bedîd²⁹⁸

İ‘tilâ-i Hüseyin Paşa Ber-Mesned-i Sadâret-i Uzmâ

Îrâdet-i ezeliyye ve meşîyyet-i aliyye peyveste-i zuhûr-ı umûr-ı hafîyye olıcak, lâ-cerem bir latîfe-i gaybiyye tehyi‘e-i esbâb ve verâ-i ihticâbdan ref‘-i tutuk-ı hicâb idüp sipihr-i husûlde âfitâb-ı âlem-tâb gibi bâhir ü nümâyân olacağı ‘ayândır. Merre Paşa dahi merre-i uhrâda müte‘allî-i vezâret-i uzmâ olmak hükm-i dîvân-ı [54b] kader ve kazâ imiş. Arsa-i zuhûrda bu sûretde cilve-nümâ oldı. Egerçi Kethüdâ-i Bevvâbân Sefer Ağa azm-kerde-i taraf-ı Hüseyin Paşa olup vezâreti

²⁹⁸“Güneşin doğuşu sabaha emn ü safâ verdi.”

mukarrer ve ittibâ'-ı asker dahi cilve-ger oldu. Ammâ erbâb-ı dîvân husûsâ vüzerâ-i âlî-şânda cân kalmayup fi-nefsi'l-emr vezîr-i mezbûr tünd u tîz ve tedbîr-i umûrda tebeşşür olup hadîdü'l-lisân şedîdü'ş-şekîme görünmekle âyâ dîvâna vaz'-ı kadem itdikde neler eyler ve niçe seri bî-efser ve niçe serverleri hâke berâber ider deyü erkân-ı dîvân remîde ve murg-ı nîm-i bismil gibi tabîde olup muntazır-ı vüfûd-ı sadr-ı ma'hûd oldılar. Erbâb-ı mansıba kayd-ı câh olmayup ancak kendülerin ma'rûz-ı helâk u tebâh mülâhazasıyla bî-intibâh idiler. Nâ-gâh tantana-i kudüm-ı sadâret-penâh gûş-zed-i erbâb-ı dîvân olıcak her biri nîm-i cân ile istikbâle cûyân ve mekânlarında kemâl-i edeb ile nümâyân oldılar. Sadrı'zam ve düstûr-ı mufahham dâhil-i arsa-i dîvân ve mesned-nişîn sadâret-i vekâlet-şâh-ı zî-şân oldu.

Beyt

Yeki çûn reved diger ayed be-câ

Nemâned cihân hiç bî kethüdâ²⁹⁹

Hakkâ bir salâbet ve bir acîb [55a] heybet ile geldi ki zehreler çâk ve ukalâ güm-kerde-i cevher-i idrâk oldılar. Cümle vüzerâ ve kuzât-ı asâkir ve sâ'ir erbâb-ı dîvân ü ekâbir mübâderet idüp bir sâ'at tehniyet-i vezâret ile dest-bûs emri ancak sûret bulmağla, ba'dehû makâmına kâim oldu. Herkes Mehemed Paşa'nın maktûl olacağın câzim iken tarafeyne pürsiş-i hâtır ile envâ'-ı mu'âmele-i mülâttafa izhâr itdi. Kuzât-ı asâkire hitâb idüp Mehemed Paşa'yı iz'âc itmeyüp kenîfden ihrâc idelim deyicek, eyitdiler; “münâsib lutfile mu'âmele ve hüsn-i hitâb ile mücâmeledir. Husûsâ bu esnâda def'-i şek ve iltibâs için iltifâtınız ile iclâs ve ref'-i bîm ü hirâs savâb-dîd-i re'y-i sedîd idüğü bedîddir. Fi'l-hâl kapucılar kethüdâsını irsâl idüp taleb itdi. Derd-mend ihtimâl-i katl ile müstemend-i kenîfden hurûc idince selâmla kaddini hum idüp bir girye-i bî-ihdiyâr ile herkese mûris-i renc ü elem oldu. Hüseyin Paşa dahi iki kademe istikbâl ile pürsiş-i hâl idüp yanına iclâs itdi.

²⁹⁹“Biri gider diğeri gelir.

Dünya hiçbir zaman boş kalmaz.”

Beyt

Tarfa hâlist ki dâred eser ze her-sitem

Cür'â-yı lutf ki der câm-ı terehüm rized³⁰⁰

[55b] Ebr-i eltâf-ı Yezdân sâye bahş-ı ser-i erbâb-ı dîvân olup bi-havillahi te'âlâ ve tavlihi ahseni hâl ile muhavvilü'l-ahvâl-i def'-i kîl ü kâl idüp bu fitne-i azîme indifâ'a ittisâl itdi. Tekallübât-ı dehr-i dîn-perver ne yüzden cilve-ger olduğı dîde-i ibret-bine nümâyândır ki, Mehemmed Paşa kâim-mâkam-ı sadâret-i uzmâ iken Hüseyin Paşa çavuşbaşı idi ki, şeb ü rûz hizmetde sâir huddâm gibi âteş-i iltifâtı ile penbe-firûz-ı hizmet olmağla bürûz itmiş idi. Subhâne men bi-yedihi'l-umûr ve tekâlîbü'd-dühûr

[Mısr]a

Seri ba pây-ı biser eyler cihân ber bî ser ü pâdır³⁰¹

Dîvân bozulup herkes mahalline makâmlu makâmına varup ârâm itdi. Hazret-i Hudâ-yı müte'âl mukâllibü'l-kulûb ve'l-ahvâldir, mukaddemâ tekallübât-ı dehrden bu ma'nâ dahi bu yüzden cilve-nümâ oldı ki, Hüseyin Paşa mutasarıf-ı vezâret-i uzmâ iken Derviş Ağa vak'asında ki ânifen rakam-zede-i hâme-i müşkîn-imâme olmuşdır, yeniçeri tâifesinin husûmeti ile sadâretten dûr ve katli ile mütesellî olmalarıyla arsa-i zuhûrdan mehcûr ve kûşe-i ihtifâda mestûr olup nâ-bûd u nâ-peydâ olmuş idi. Zemân-ı yesîrde yine ol tâife dest-gîr olup her emrinde nasîr oldılar. [56a] Ve taleb ü nasbda bir mertebe ihtimâm itdiler ki ta'bîri menşûr-ı aklâm değildir. *ve izâ erâdellahu nusrate 'abdihi kânet lehu'l-a'daü ensârâ*³⁰² çünkü pâ-yı vezâret-i Hüseyin Paşa üstüvâr oldı, istediğı gibi arsa-i dâd ü dehşde refîâr idüp ekser-i umûrunda sûtûde-kâr idi, zâhirâ tünd ü tîz ammâ harman-ı bed-kârâne âteş-rîz idi ve bi'l-cümle kemâl-i ihtilâl ve teferruk-ı ricâl hılâlinde âkılâne hareket ve ihtimâ-yı ırz-ı saltanatda sarf-ı kudret idüp bir zillet sudûruna kâr-fermâ-yı re'y ü fitnatı ruhsat

³⁰⁰ “Öyle bir hal ki artık merhamet kadehine düşen bir damla lütuf zehir tesiri gösteriyor.”

³⁰¹ “Ayakları olan başı başsız eder dünya, dünya başsız ayaktır.” (Vefasızdır)

³⁰² “Allah bir kuluna yardım etmek istediğinde düşmanlar bile ona yardımcı olur.”

göstermez idi. Ammâ “*es-sarım yenbû*”³⁰³ hatâ ve savâbı mezc ve nakd-i ırzı harc itdi dinse istib’âd olunmaz. Vezîr-i a’zâm-ı ma’zûl Gürci Mehemmed Paşa’yı mahzûl idüp Bursa’ya nefy ü ihrâc ile iz’âc eyledi. Ve Kapudan olan Halil-i Ermeni gâyet denî bir şahs-ı bî-ma’nâ idi, me’mûr olduğu hıdmeti meşkûr olmayup kusûr-ı sudûr itdüğü muhakkak olmağla azle ehakk olup ma’zûl ve anı dahi Bursa’ya mevsûl itdi. Bir niçe zemân aldı virdi ve harem-i istiklâlê girdi. Bu esnâda asker beyninde olan [56b] fitne vü şer takrîr olunmak hâric-i vüs’-i beşerdir. Ol cümleden biri vak’a-i Hasan Paşa’dır ki icmâlen semt-i tahrîre manzûm oldu ki, bakıyye andan ma’lûm ola “*el-katretü tünebbîu ‘ani’l-gadîr ve’l-ba’retü tedüllü ale’l-ba’îr*”³⁰⁴

Tahrîk Kerden-i Defterdar Hasan Paşa Rûesâ-i Eşirrâ ve Cezâ Dâden-i Hüseyin Paşa İşân-râ

İstîlâ-i erâzil ü eşkıyâ ilâve-i hareket-i eşirrâ olmağla sipâh ve yeniçeri her emre cerî olup, rişte-i akd ü hâl dest-i askerde cilve-ger olıcak herkes melhûz ve mültemes ne ise ol kavm³⁰⁵-i müstehiku’l-levmin dâmenine îsâr-ı zer ü sîm itmekle vâsıl olacağı mübeyyen ve hâsıl olmağın, ol asrda vezâret ile defterdâr olan Hasan Paşa dahi vezâret-i uzmâ mertebesine irtikâ ma’nâsı zamîrinde cilve-nümâ olup satvet-i vezîrden dil-gîr ve belki tu’me-i şemşîr olmakdan dahi emîn olmayup hemîşe bu fikr ile kemîn-i gamda pür-enîn idi. Âhır dâmen-i mekre tevessül ile merâma tavassul mülâhazasıyla hem keyd-i adûdan rehâ ve hem ol rütbeye irtikâ ümîdine güşâyende-i dehân-ı kîse-i zer olup katl-i vezîr için tahrîk-i asker itdi. Karâr-dâde ârâ-yı eşkıyâ [57a] bu ma’nâ oldu ki, “*el-mer’ü müczâ bî a’mâlihi*”³⁰⁶ Hüseyin Paşa’yı istemezüz deyü cümlesi hem-zebân olup bu tarîk ile Hasan Paşa ol rütbe-i aliyyeye irtikâ eyleye. Ammâ yeniçeri bu emirde taharrî idüp henüz dîk-i kânûn-ı ittifâk-ı galeyân itmedin, ancak sipâh izhâr-ı tугyân idüp bir seher ki dîvân kuruldı ve erkân ü â’yân makarr-ı takrîrinde karâr itdi, nâ-gâh gûş güzâr-ı ağa-yı yeniçeriyân oldu ki, tâife-i sipâh sâlik-i râh-ı isyân olup îkâd-ı şerer-i şerre sâ’î ve çerâ-gâh-ı fesâda râ’î olmuşlar, eğer bir ân te’hîrger kâr-hâne-i re’y ü tedbîr olursa mahz-ı

³⁰³ “Kılıç isabet etmedi.”

³⁰⁴ “Bir damla su nehri gösteriyor ve deve pisliği deveyi gösteriyor.”

³⁰⁵ kavm:–H.

³⁰⁶ “Kim çalışırsa karşılığını alır.”

tedmîr olur, fi'l-hâl hilâf-ı Kânûn-ı Osmânî cilve-ger-i arsa-i dîvân-ı sultanî oldu, vezîr-i a'zâm haberdâr-ı makdem-i ağa-yı mükerrem olıcak, “âyâ ne fitne hâdis oldu ki ağa bu vaz'ı irtikâba bâ'is oldu?” deyü bir iki kademe istikbâl idicek, ağa keşf-i kınâ' mâ-fil-bâl idüp eyitdi, bu ihtilâl ü fesâd ile âlem berbâd olup, ırz-ı saltanat hebâ ve gayret ve nâmûs-ı devlet rübûde-i dest-i eşkiyâ oldu. Ol dem ki itmâm-ı hidmet-i dîvân idüp azm-kerde-i **[57b]** mekân oldum, sipâhi nâmında bir iki sâhî ve lâhî ha-seng-i râh-ı şekâ olup itâle-i lisân ile niçe bî-ma'nâ edâ itdiler. Âhır rücû' idüp geldim, şöyle³⁰⁷ ki bu tâifenin hakkından gelinmeye ve fâsid ve sahîhi bilinmeye ne siz vezîr ve ne bu fakîr ağa oluruz! Cümle yeniçeri tâifesinin recâsı budur ki, bu ma'nâ imzâ oluna. Vezîr tünd ve tîz ve âteş-rîz olup eyitdi; “Emr-i sultânî budur ki her şakî ve cânî mazhar-ı şemşîr-i gazab-ı sultânî ola fi'l-hâl emr itdi sipâhî ağaları hâzır ve emre nâzır oldılar. İçlerinden mazanna-i fitne vü fesâd Aydın nâm bir ağa-yı bed-nihâd idi, meğer tezvîr-i Hasan Paşa-yı şerîr semîr-i zamîr-i vezîr olmuş imiş, unf ile Aydın-ı tîre-dile hitâb ve itâb idüp, “Eğerçi cümleiniz ağa ve zâbit nâmıdasız, ammâ fâsid bâzârında kâsiddir. Niçün bu makûle bir ihtimâl olıcak sa'y ile def'e bezl-i mecâl itmezsüz? Kâdir olmayıcak niçün bizi haberdâr kılmazsuz? Şimdi umûmen yeniçeri ve sâir kavî ve cerî belki nefîr-i âmm ile ol bed-nâmıların üzerine hücum ve ref'-i şerr-i şûm idelim” deyü tehdîd ü teşdîd idicek pertev-i gazab-ı vezîr-i hatîr in'ikâs-ı zemâir-i erbâb-ı şürûr idüp **[58a]** ol şirzime-i bâgiye ve tâife-i gayr-i hâife pâ-yı sebât-ı kadem ü karârı mütebeddil-i firâr idüp, savlet-i bâd-ı vezîrden evrâk-ı hazân gibi perîşân olup ibrâz-ı melhûz u meknûn cilve-nümûn olmadı. Vezîr-i dilîr gayet gazab ve nihâyet ıztırâb u kerben sipâhi oğlanları ağası Aydın-ı bî-dîn ki meğer ol zümreye mülâhık imiş, ana hitâb-ı itâb-âmîz ile “Bu fesâda bâ'issin sen ve îkâz-ı fitne ve şürûr sendendir” deyü üzerine hücum ve bir iki muşt ile darb-zen-i kelle ve imâme olup rûz-ı rûşenin tîre ve çeşm-i ümîdin hîre idüp hâne-i bevvâbâna habs ve kasd-ı kayd-ı mazîk resen eyledi. Anınla iktifâ itmeyüp bu arada murâd irâde ider bir iki şahs-ı hâdis asl-ı mâdde-i fesâda bâ'is olmuşdur. Cümleden biri budur deyü vezâretle defterdâr olan Hasan Paşa-yı bed-râya işâret ve hitâb eyledi ki, “Ey kerîhü'l-likâ esnâ-i tedârük-i def'-i fesâdda bî-hûde hande vü istihzâ tarîki ile mu'âmele kande ve sen kande? Bu şeb itdiğin tedâbîr cümle semîr-i zamîr olmuşdur?”

³⁰⁷ rücû' idüp geldim, şöyle ki R: rücû' edip, kelam söyle ki H

Öyle mülâhaza ve hayâl eyleme ki, senin gibi bed-hâl-i rîşte-i tedbîrini bu tarîk ile pîçîde-i gül-deste-i merâm eyleye, deyü fi'l-hâl pâye-yi serîr-i [58b] şâh-ı cihâna telhîs-i mecârî-i ahvâl idüp 'atebe-i sultâniyyeden hurûcundan mukaddem çavuşbaşıya³⁰⁸ emr itdi; “Bu bed-bahtı yerinden izâle ve habse îsâle mübâderet eyleye. Bu mertebeye kâni' olmayup eyitdi; “Ey devlete tâmi'! Yerinden kalk sana îkâd nâire-i fesâd itmenin cezâsını vireyin” didi. Kapucular kethüdâsı ahzına mübâderet idüp kapucular odasında habs itdi. Ba'dehû Yenihisâr ve irtesi cezâyire irsâl itdiler, erbâb-ı şekâ dağıldı, dîvân bozuldu.

[Mısr]a

Dağılın bî-çâreler kim, kaldı dîvân erteye

Fi'l-hakîka mecârî-i umûr vâkı'a mutâbık olmayup tâife-i eşirrayı îkâz-ı fitneye sâik imiş, çünkü dest-yârî-i yeniçeriyân ile bu fitne evrâkı perîşân oldu paşa-yı zîşân cem'-i erkân ü a'yân idüp eyitdi; “Bu belâ vü mihen ve âşûb ü fiten dâğ-ı derûn-ı sâkinân-ı dehr-i kühen oldu. Bu dağ-ı dil tâ-be-key yarın cümle cem'iyet ile sedd-i nitâk ü vifâka himmet eyleyelim deyü cümle zâbitlara tenbîh olundu ki, ale's-seher dîvân-hâne-i vezîrde cilve-ger olalar. Çünkü talâyi'-i subh be-dîdâr ve inhizâm-ı asker şeb-i târ oldu, müfti ve kâzı-askerler ve sâir ulemâ [59a] ve rüesâ-i asker ictimâ' ve mihr-i cemi'yyet iltimâ' idicek her tâife içre eşkıyâ günde bir fitne hüveydâ idüp ırz-ı saltanata hâlel virmekle emr-i retk ve fetk muhtell oldu, münâsib budur ki min-ba'd anlar müdâhele-i emr-i münâsib itmeyüp her fırka sipâh ve yeniçeri ve sâir tâife-i müteferrika edeb ile hareket idüp kârı olmayan emre cesâret eylemeye deyü netîce-i mukaddeme-i müşâvere ve fezleke-i tafsîl-i muhâvere bu kâr-ı pür-sedâd üzre karar-dâde olup, ol gün Dîvân-ı Hümâyûn'da bî-edebâne evzâ' iden eşkıyâ ta'yîn-i rüesâ ile ahz ü habs olundu. Tâife-i sipâhdan on iki nefer mahbûs olup yeniçeri zâbitlarına tenbîh-i ekîd ve te'kîd-i sedîd olundu ki zabt-ı nefer eyleyeler. Min-ba'd ne cemi'yyet ve ne bî-edebâne hareket oluna, cümle bu kâr üzre eymân idüp perîşân oldılar. Bilmezler ki pes-i perde-i takdîrde ne gûne emr-i hatîr cilve-ger olacaktır, her ne ki müsbet-i sahîfe-i kaderdir zuhûr bulacaktır.

³⁰⁸ çavuşbaşı R: çavuş H

Tuğyân-ı Tâife-i Sipâh ve Gâret Kerden-i Hâne-i Ağa-yı İştân Husrev

Çünkü eşkıyâ-yı asker esîr-i pençe-i vezîr-i dâd-ger oldı, lâ-cerem mukaddeme-i intizâm-ı emr-i ümem cilve-ger-i [59b] arsa-i âlem olmak emr-i maznûn olmağla, ol şeb pâs ü hirâsda heme-i asker yas idüp, bu mukaddeme intâc-ı salâh-ı kâr itdüğü âşikârdır. Reg-i tedbîr isâle-i hunla güsiste olmağa vâbestedir deyü ol şeb-i târda ağaları olan Husrev-i hâsîdin hânesin basup kendi firâr idicek cümle mâ-melekin yağmâ “ez-bâd-i hevâ âmed ve ber-bâd-ı hevâ refî”³⁰⁹ mazmûnun hüveydâ itdiler. Habs olunan eşîrâ ve eşiddâyı halâs ve rehâ idüp, ol gice itmedikleri şenâ’at ve kabâhat kalmadı. Ale’s-seher At Meydanı’na cem’ olup içlerinden Feridûn nâm bir şahsın firâbine sem’ oldılar. Âhır anı vezîre irsâl idüp didiler ki, şöyle ki bu tâifeden birine dest-i ta’addîyi dirâz ve der-i muhâsamayı bâz idesin. Bu şeb sarâyını ihâta ve seni şâh râh-ı tasarrufdan imâta ideriz. Bu gice bu re’y ü tedbîr semîr-i zamîr olup derûnumuzda cây-gîr idi. Hele ri’âyet-i ırz-ı vezâret güherin dahi izâ’at itmeyelim didik. Feridûn-ı dîn bu mazmûn ile ta’zîb-i sâmia’-i vezîr eyledikde dîl-gîr oldı ammâ ne çâre Feridûn’ı bir hil’at-ı latîf ile teşîrif idüp Husrev Ağa’nın mansıbın ana tevcîh eyledi. Feridûn-ı dîn kabûl itmeyüp [60a] me’mûl-i vezîr-i cehûl mülkden ihrâc ile iz’âc olmak ihtimâllerinden teres-nâk olup eyitdi; “bu mansıba lâyük ve bu mertebeye nice müstehk olunuz ki dergâh-ı şâhda rû-siyâh olmuşuzdur. Hele cümle sipâh ile rû-yi ittifâkdan mu’âmele ve kemâl-i inkıyâd u edeb üzre zabta imâle idüp halîk-i ri’âyet olavuz. Vezîr her çend ki ibrâm eyledi müntic-i merâm olmadı. Âhır-ı kâr merâmılarına müsâ’adeden mübâ’adeye mecâl olmayup is’âf-ı merâm ile itmâm-ı kelâm olundu. Aydın-ı bî-dîn bir sancak tevcîhi ile kâm-bîn olup bu tarîk ile şehirden dûr ve nazarından mehcûr itdiler.

Beyân-ı Cemi’yyet-i Kuzât ve Asker-i Tugat Berây-ı Azl-i Vezîr be- Tahrîk-i Ba’zı Şerîr ve Encâmîden-i İn Kâr be-Fesâd ve İndifâ’ eş bi-Avni Rabbi’l-İbâd

Gel ey hâme yine tafsil-i hâl it

Beyân-ı hâl ile şîrîn makâl it

³⁰⁹“Rüzgar ile geldi, rüzgar ile gitti.”

Bu dâsîtân-ı ibret-nişân ki mınassa-i zuhûrda cilve-ger oldu, mecârî-i umûrda nice suver ibdâ' ve ihtirâ' ve her kelimesinde işbâ' itmişlerdir. Mebde' ve muhtetemi mine'l-evvel ile'l-âhır semîr-i zamîr-i muharrir-i kâsır olmağın, çehre-i iştibâhdan def'-i işkâl-i eşkâl için şürû'-ı bisât-ı makâl olunur ki, bir rûz-ı pîrûzda vezîr-i dilîr hengâm-ı dîvân asrda hılâl-i nehy ü emrde **[60b]** bir çavuş-ı tîre-hûş yine çavuş sîmâsında bir şahsı ihzâr ve ta'arruz-kerde-i tîmâr olduğundan ihbâr idüp ba'z-ı eşyâ da'vâ ider, siyâb-ı bezl ile olmağın erâzil ü hazeleden zann idüp vezîr 'itâb itdikde unfla cevâb verir. Kâlâ-yı 'itâbı be-dîdâr itdikçe harîdâr-ı 'itâb tekrâr olur. Bi'l-âhîre bâzâr-ı mükâleme germ olup herîf nerm olmadı. Vezîr-i hûd tünd ü tîz hemân gasb ile âteş-rîz olup bî-terâhî vü te'hîr mütecâsir-i emr-i ta'zîr olur, meğer ol şahs-ı kesîf kâdî nâmında bir herîf imiş, fi'l-hâl merkez-i dâire-i cemi'yyet-i kuzât olup sipâhdan bir alay tugât u bugât dahi anlara iltihâk ile ittifâk iderler. Hususâ ulemâ-i kirâm ve eimme-i a'lâmdan be-nâm ve bî-nâm u bed-nâm bir iki li'âm dahi ol hizbe iltihâk ile şedd-i nitâk-ı nifâk idüp vezîr bir kâdıyı ta'zîr idüp ulemâyı tahkîr itmişdir. Sâbıkâ hâşâ sebb-i Nebî-i hatîr itdüğü şehîrdir. Şer'ân katli lâzım bir emr-i mütehattimdir. Ve müfti-i dehr Zekeriyâyâde Yahyâ emr-i hakkı icrâda ruhsatda kesel ve tuvânî idüğü ma'lûm-ı ekâsî vü edânîdir deyü iş'âl-i kânûn-ı fesâd ile şerer-i şerri îkâd itdiler. Bu abd-i pür-kusûr ol eyyâm-ı **[61a]** fiten ü şürûrda hidmet-i kazâ-i 'asker ile me'mûr olmak mukadder-i safha-i zuhûr imiş. Esnâ-i hall ü akdde kuzât beynine teferruka düşüp içlerinden bir şerîr ü fesâda dil-gîr Sultan Mehmed Han Câmî'î hareminded ittifâk ü ictimâ' ve hûrşîd-i azîmetleri iltimâ' itmişdir, deyücek umûmen ol tarafa azîmet ve anda akd-i cemi'yyet itdiler. Sipâh ve yeniçeri tâifesinden cemm-i kesîr mülhak olup, ulemâdan sâbıkâ Anadolu kâzî-'askeri olan Şerîf ve Bahsî ve İstanbul kadısı Hasan ki birâder-i pîrdîr ve Ali büt oğlu Abdullah ki sâbıkâ kazâ-i Konstantiniyye-i kübrâ idi ve Mekke kazâsından münfasıl Ali Birader ve Vefâ müderrisi Kara Çelebizâde Abdülazîz ve dâhil ve hâric müderrislerinden cemm-i gafîr Uşşâkzîade Aziz Ser-Mahfilzâde Mehmed, Eşekzâde Ahmed dahi îkâd-ı nâire-i fesâd ve selb-i râhat-ı ibâd için ve itmâm-ı mehâm bu hengâmede müyesserdir deyü her biri arsa-i şekâda cilve-ger olup, sizinle bu ittifâkda vifâk-ı tavk hamâme-i cân u dildir deyü erâzil ile müttehîd ü müttefik olup, evvelâ vezîr katl ve müftî azl ve kâdı-'askerler ile ma'an nefy olunmak gerekdir didiklerinde bu mabeynebirez **[61b]** erbâb-ı silm ü salâh birez dahi tâife-i şirret u şekâ tedâhül idüp,

hele mehmâ-emken ol gün fiten ü şürûr mündefî' ve kılâ' ictimâ'ları münkali' oldı. Ale's-seher ki sultan-ı hâver mınassa-i sipihrede cilve-ger oldı, ulemâ-i zevi'l-ihtirâmdan beyân-zed-i aklâm olan şirzime-i li'âm silsile-i cün-bân-ı intikâm olup sahn-ı câmi'i Hân Mehemmed'de habl-i ictimâ'ları müşeyyed olup, câlis-i mihrâb-ı câmi' olmağla ikâd-ı şerr ü fesâd tâmi' olan eşkıyâ tâbi' olup kuzât u sipâhı ve yeniçeri ve avâm cerfleri ıtlak-ı bugât u tugâta harî bir çeri olup izhâr-ı evzâ'-ı şecâat-güsteri ile livâ'-i i'lân-ı fesâdı ber-dâşte ve rukûm-ı huzûz-ı nefsanıyyeyi sahîfe-i ezhâra nigâşte idüp vezîr ve müftî katl ve kadı-askerler nefy ü iclâ olunmak muktezâ-yı re'y-i savâb-nümâdır deyü müftî-i asr olan Yahyâ Efendi'ye hücum ve câmi'e huzûri lâzımdır deyü ibrâz-ı râz-ı mektûm idicek, âmme hânesine azîmet ve câmi'e da'vet idicek müftî efendi dahi âlem kevn ve fesâdda şerer-i şerri ikâd zemânı değildir, husûsa hükkâm-ı şer'-i Seyyid-i Kâinât olan kuzât bu makûle evzâ' u etvâr izhâr itmek kâr-ı nâ-girdârdır. [62a] Âlem fitne ile dolu ve fesâd ile memlûdır. Henüz fitne-i Osman Han nâime olup ol cür'etin fesâdı kaimedir, asâkir bu mesâlike olıcak a'dâ-yı memâlik mâr-ı pîçide iken her biri ejder-i demân olur. Münâsib budur ki, "bu ictimâ' sûret-i indifâ' göstere a'yân-ı devlet ve erkân-ı saltanat akd-i cem'iyet idüp intizâm-ı devlet emrine münâsib olan kâra mübâşeret olunmak gerekdir" didiğinde beher-hâl senin câmi'e gelmen lâzım ve bizimle olman mütehattimdir. Gelmezsen biz alur giderüz, bildiğimiz iderüz, deyü kâ'ide-i dîrîne-i el-hacer cüdrân büyûtda cilve-ger olup kimi ahz-ı dâmân ve kimi girift-i girîbân idüp hâh-nâ-hâh bir esbe süvâr eylediler. Rumili kazı-askeri Hüseyin Efendi dahi bu cevre mazhar olacağın anlar, fi'l-hâl ol dahi süvâr olup hem-'inân Sultan Mehemmed Hân Câmi'i'ne revân olurlar. Bu abd-i fakîr gice kuzât ile ictimâ' ve Pertev-i hürşîd-i nush u pendimiz iltimâ' itmekle, her biri ser-zede-i zânûy-ı kabûl olup istimâ'-i kelâm-ı ma'kûl itmişler idi. Ol mülâhaza ile hareket ve mahall-i cem'iyete azîmet itmemiş idim, meğer tâlib-i mansıb olan ihvân ol gice [62b] medd-i rişte-i tahrîk ve izlâl itmekle müceddeden bu hâl zuhûr idüp bu gûne me'âl-i pür melâl ibrâz itmekle keşf-i râz itdiler Sübhanallah ne hırs ve emel ve ne gûne bed-ameldir ki, iltikâm-ı hitâm-ı harâm dünyâ-yı serî'ü'l-in'idâm için "*el-fitnetü nâimetün le'anallahü men eykazahâ*"³¹⁰ mazmûnundan zâhil olup rütbe-i itmâm-ı merâma nâ'il olmağičün

³¹⁰"Fitne uykudadır, onu uyandırana Allah lanet etsin."

revnak-ı Devlet-i İslâm'a halel ve intizâm-ı umûra zelevirir kârı ihtiyâr oluna. Hakkâ bu ma'nâ ke'l-vâhid nisf'ul-isneyn herkese vâzih ve rûşen idi ki, kasd-ı kavm-i şûm ne ikâmet-i livâ-i intizâm-ı saltanat ve ne takviyet-i bünyân-ı rasînü'l-erkân-ı şerî'at idi, belki bu tarîk ile inhilâl-i manâsib olup her birine lâ zu'mihim bu ittifâkda olanlardan bir münâsibi tevcîh oluna. Ne ol ta'ifenin isti'lâlları ve ne ibâdullah olan fukarâyâ istîlâlları melhûz-ı hâtırları olmuş idi. Vallahu gâlibun alâ emrihi bu esnâda zuhûr iden havâdis ve umûr-ı hayyiz-i tahrîrden dûrdur. Çünkü bu kerârîsde tatvîl-i mümilden hezâr olunmuşdur. Lâ-cerem tafsîl-i vekâyi'den güzër olundu. Çünkü müftî efendi câmi'e vardı birez-i mukaddemât-ı ma'kûl ve nâ-ma'kûl niçe kelimât olup [63a] bi'l-âhire Vezîr-i a'zâm Hüseyin Paşa'nın katl olunmasını temennî ideriz didiklerinde anlar dahi mücerred dest-i istîlâ vü ta'addîden halâs için mecârî-i umûr mâ'rûz-ı pîş-gâh-ı şâh olmak lâzımdır bu temennâ ve istid'ânız ve mazmûn-ı müdde'anız ma'lûm-ı hümayûnları olduktan sonra emr veliyyü'l-emrindir deyü kıyâm ve azm-i südde-i şâh-ı vâlâ-makâm itdiler. Bin can ile ol vartadan halâs ü necâta ihtisâs için râh-ı menâsı bulup pâdişâh Üsküdar sarâyın ol eyyâmda cây-gâh itmişler idi. Doğru ol tarafa azîmet idicek, bu fakîr dahi hizmet takrîbi ile hâzır olmak lâzım olıcak rû-yı deryâda mülâkî oldum. Ol şîrzime-i şerîr dahi âheng-i dâr u gîr belki vücûd-ı şeyhü'l-islâma kasd-ı zarar ile bâzû-yı şekâveti teşmîr idüp, katl ü helâke denlü giderler imiş. Dırâz-kerde-i rişte-i sühan olup eyitdim, "çünkü kasd-ı bed andan halâs-ı nümâyân oldu, bârî tedbîr ü kârı nereye atdınız ve ne makûle fikir itdiniz? Müşâhede itdim ki, levh-i zamîrleri fikirden sâde ammâ ne sevk olunsa kabûle âmâde, çünkü ruhsat-yafte-i sühan olduk [63b] evvelâ vezîr tarafı nicedir? Anlar bu akd-i bâtıla inhilâl virecek bir hâl mülâhaza ve hayâl itdiler mi? Yohsa emârât-ı acz be-dîdâr ve kesel ü tuvânî âşikâr oldu mı? Beher-hâl halâs-ı cân itmek tedbîrine şîtabân idikleri nümâyândır didim. Bu mazmuna vukûf-ı lüzûmun iz'ân buyurunuz. Ol tarafa tettebbu' olıcak zâhir oldu ki, vezîr-i a'zâm ağa evine nüzûl idüp cümle sipâh ve yeniçeri ictima' itmişler ki, ser-i vezîr değil serinden bir müy virmeyeler biz dahi ma'ber-i Üsküdar'a mürûr idüp sarây-ı sultâna duhûl idecek mahalle vusûl bulduk. Nâgâh üç pereme ile şîtabân peydâ oldu ki *inne'llezi tahzerî kad vakâ'a*³¹¹ mazmûnı hüveydâ olması gümâna karîb oldu. Meğer güzîde-i sipâh ve

³¹¹"Korktuğun başına geldi."

yeniçeriyândan elliye karîb âdem ol asırda çavuşbaşı olan Pınarizâde Ömer Ağa ve Kapucılar Kethudâsı Murad Ağa ile irsâl olunmuş imiş, gelüp mülâkî oldılar. Ve cümle sipah tarafından haber getürdiler ki, cümlemiz vezîrden râzî ve şâkir ve medh ü senâsını zâkiriz bir alay tugât ve bugât ictimâ' itmekle nefy ü ısbât anların mı olur? Anların sözü ile azle rızâ virmezüz Mabeynimizi **[64a]** tîr ve şemşîr kâtî'dır. Belki size zararımız lâhık olur. Bu mazmûnı pâdişâha arz ve inhâ idüp bu marazın devâsın idin. Çünkü bu vifâk u ittifâk gûş-zed-i vükelâ oldı, fersude-rû-yı sarây-ı sultân olup mecârî-i umûr ma'rûz-ı pîş-gâh-ı sultân-ı bî-şu'ûr olıcak, meğer vezîri azl ü tard ve masdar-ı hükûmetden red itmişler imiş. Yine ibkâ ve bu derde devâ dâhil-i hayyiz-i imkân olmaduğı hüveydâ olıcak, ser be-zanû-yı tahayyür olup niçe teemmül ü tedebbürden sonra üç Hatt-ı Hümâyûn tahrîri pesendîde-i tab'-ı şâh-ı safâ-makrûn oldu ki, biri şeyhü'l-islâm-ı asra hitâben biri vezîre ve biri kul tâifesine tergîb ü terhîbi müşt Emil olup bu cümle mecma'-ı askerde karîn-i izhâr ve mazmûnun tefhîm ile def'-kerde-i şerâr-ı eşîrrâ-yı bed-kâr ola. Çünkü Kethudâ-i Bevvâbân Murad Ağa ve Ser-çavuşân Ömer Ağa ile Vuhûd Kapusu dimekle ma'rûf kapuya geldiler, nâgâh yüze karîb yeniçeri birkaç cerî çorbacıları ile gelüp müftî ve kadı-'askerlere size cümle ocak halkı bi'l-ittifâk selâm idüp sahn-hâne-i ağaya vaz'-ı akdâm recâ itdiler deyücek tevakkufa mecâl ve ârâm kalur mı? **[64b]** Çünkü ol mahalle varıldı, umûmen yeniçeri istikbâl idüp idâre-i makâl itdiler ki, bir alay tugât u bugât hurûc ale's-sultân ile kasd-ı katl-i ehl-i îmân itdiler. Nush u pend idüp ihtiyâr ağalarımızı gönderdik, her birine envâ-ı ihânet belki kasd-ı eziyyet eylediler. Haklarından gelinmek lâzım ve emr-i mütehattim olmuşdur deyü fesâda müeddî niçe kîl u kâl eylediler. Kâh müdâra ve kâh sûret-i unfda cilve-nümâ olmağla mu'âmele ve kasd-ı mücâmele olundukça her biri bâzâr-ı inâdı tervîce ibtidâr ve neberd ü peygârda ısrâr izhâr itdiler. Ve bil-cümle kâh te'allul ve tesvîf kâh va'îd ve kâh tahvîf iderek kıbel-i asra denlü tevkîf itdiler. Bil-âhire bir dahi nasîhat-âmiz ve şefkat-engîz haberler gönderildi. Ammâ bir vechile kârger olmadı. Meşâyih-ı kirâm ve nakîbü'l-eşrâf sâdât-ı izâm ile irsâl olunup her çend ki def'i fitneye sa'y olundu, emr-i muhâl oldı. Bir taraf vezîrin bekâsını cûyân ve bir taraf zevâli emrine şitâbân, âhır-ı kâr cümle asker ittifâk idüp elbette ol tarafda olan eşkıyâyı katl ü helâk ideriz deyü bî-bâk yirmi bine karîb âdem silâha girüp kabîl-i asrda ağa ondan müftî ve kadı-'askerle **[65a]** ve sâir ulema-i ma'zûlîn yeniçeri ağası ile süvâr olup mücerred tahvîf için Şehzade

Câmi'î haremine geldiler. Çünkü taraf-ı âhar bu hareketi gördiler, müteferrik olmağa başladılar. Ol cem'iyette olan ulemâ bu tarafda olan ulemâya mülhak oldılar. Sâiri mütemezzık u perîşân olıcak, bu askerin dahi üçü Sultan Mehmed Câmi'î haremine yaklaştılar. Meğer dâhil müderrislerinden Muharremzâde dimekle meşhûr bir şahs-ı menfûr bu esnâda yolda bulunur mîrî sefine hizmetinde olan Acemi oğlanlarından bir merd-i nâ-pâk derdmendi helâk etdi. Husûsa cem'iyete dâhil olmamış ve fitne dâiresine ayak basmamış idi. Gayri câmi'de bir ferd kalmayup benâtü'n-na'ş gibi perîşân ve evrâk-ı hazân gibi müteferrik u bî-nişân oldılar. Ol gice muharrik-i ırk-ı fesâd ve şerer-i şerri îkâd idenlerden Anadolu kadı-askerliğinden ma'zûl Bahsi ve Şerîf ve İstanbul'dan ma'zûl Ali Çelebizâde Abdullah ve bi'l-fi'îl kâdı-ı şehir olan Hasan ve müderrisîn ve kuzâtdan bunlara mülhak olanlar nefy ve iclâ olundılar. Şehir muhafızı olunup hakkâ ki ahsen vech ile fitne-i azîme mündefî' oldu birkaç gün ahvâl [65b] bu minvâl üzre mürûr idüp kîl u kâl ve zuhûr iden umûrdan ihtimâl-i mekr ü âl ve müeddâ-yı mevâdd-ı fesâd mülâhaza vü hayâl olunup nâ-gâh sipâh-ı dalâlet-penâh At Meydanı'nda cem'iyete mübâşeret idüp elbette vezîr ile müşâveremiz ve vücûdın tarh için muhâveremiz vardır diyicek yine bir gavgâ serzede-i âlem-i fesâd olup vüzerâ ve ulemâ ve kâffe-i enâm ağa evine ictimâ' için tenbîh olunup cümle ol mahalle hâzır ve vürûd-ı havâdise müterakkıb ve nazır oldılar. Mecmua'-ı sipâhdan haber geldi ki, Vezîr Hüseyin Paşa mâ'zûl yerine Yeniçeri Ağası Çeşteci Ali, anın yerine Yeniçeri Kethüdâsı Bayram olmak lâzımdır. Bu mâ'nâ savâb-dîd-i ârâ-yı ukalâ olmayup niçe kîl u kâl ve cerr-i zeyl-i makâl ile kul tâifesi umûmen bu def'a tahvîl-i edâ idüp vezîr-i a'zam azl olunmak emr-i mühimdir didikde Hüseyin Paşa azl olunup mühr-i vezâret taraf-ı saltanata irsâl olundu. Ol gice vezîr-i râbi' *râbi'uhum kelbuhum*³¹² mazmûnuna mazhar olan şahs-ı bed-ahter Kemânkeş Ali Paşa vezâret mesnedine irtikâ idüp vezîr-i a'zam oldu. Bir niçe gün hâl bu minvâl üzre karar idüp vezîr-i ma'zûl firar itdi, vezîr-i cedîd talebinde sa'y-i şedîd idüp zafer mümkün ve müyesser olmadı. Ali Paşa bir şahs-ı hod-râ ve bânî-i mebânî-i irtişâ idi birkaç gün arsa-i hâliyede rande-i esb-i kâmrânî olup cem'-i malda taksîr u tuvânî sâdır olmadı. Bil-âhire yine gayret-i câhiliyye-i erâzil hareket idüp bu vaz'a kâ'il olmayıcak kâr-fermâyı harem azlini cezm itdi.

³¹² Kehf Suresi, 22. Ayet: "Onların dördüncüleri köpekleridir."

Lâkin didiler; “evvelâ bir pâdişâh talebinde rube-râh oldum ki azl ü nasb re’y-i âlem-ârâsına menût ve rişte-i zabtımız yed-i kuvveti ile merbût ola, bu ma’nâ pesendîde-ârâ-i ukalâ olup bi’l-ahire ictimâ’ ve şu’le-i cidd ü ihtimâmları iltimâ’ idüp sene selâse ve selâsîn ve elf Sultan Mustafa hal’ olunup hazret-i pâdişâh-ı rû-yı zemîn taht-ı mevrûsı teşrîf ile tezyîn buyurup sâye-endâz-ı fırak-ı kâffe-i enâm oldılar. İnşallah keyfiyyet-i hal’ ve cülûs-ı zât-ı cemîl ketîbe-i sâniyede tafsîl olunur. *Temmeti’l-kefîbeti’l-ûlâ bi-avnilahi te’âlâ fî esra’i’l-evkât ve es’adi’s-sâ’at fî t-târihi’l-mezbûr.*

SONUÇ

Sultan II. Osman idealist ve cesur bir gençti. Dört yıllık saltanatına pek çok işler sığdırdı. 1618 senesinde tahta çıkan Sultan II. Osman, 1622 senesinde dramatik ve utanç verici bir olayla tahtını ve hayatını kaybetmişti. Bu olay hem kendi döneminin hem de kendinden sonraki dönemlerin en çarpıcı olayı olarak akıllara ve eserlere kazınmıştır.

Vekâyinâmelerin hemen hepsinde Sultan II. Osman'ın katline dair bilgiler yer alır. Bunlara Hasan Bey-zâde, Naima, Peçevî, Katip Çelebi, Solakzâde ve Abdülkadir Efendi kronikleri örnek gösterilebilir.

Yukarıda isimleri zikredilen vekâyinâmelerin dışında bazı kaynaklara Sultan II. Osman katli başlı başına konu olmuştur. Tezimiz olan ve büyük önem taşıyan Bostânzâde Yahyâ Efendi'nin *Fî Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman* adlı eseri bu anlamda hususi bir kaynaktır.

Biz bu çalışma da Sultan II. Osman'ın katline dair hususi kaleme alınmış olan Bostânzâde Yahyâ Efendi'nin *Fî Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman* adlı eserini günümüz diline aktararak araştırmacının istifadesine sunmaya çalıştık. Yaşanan olayların şahidine kulak vererek birtakım tahlillerde bulunduk. Ayrıca ünlü 'Bostânzâde' ailesine mensup olan ve ailenin diğer fertlerine nispeten az tanınmış Bostânzâde Yahyâ Efendi'nin hayatı ve eserlerinin tanınmasını sağlamaya çalıştık. Bunu yaparken üzerinde çalıştığımız eser temel kaynağımız olmuş ayrıca farklı kaynaklar da kullanılmıştır.

Şunu söylemek gerekir ki, çalışmamız süresince hedeflenen arşiv kaynakları taranamamış ve Bostanzâde Yahyâ Efendi hakkında arşiv vesikaları referans gösterilememiştir.

Çalışmamız esnasında tahlil ve metin çalışmalarında takip edilen yol ve yöntemler izlenmiştir. Öncelikle metnin orijinalinden yola çıkarak latinize etme, ardından metin içerisinden döneme, olaya ve kişilere dair bilgi sondajlama çalışması yaptık. Sondaj çalışması neticesinde elde ettiğimiz bilgiler değer ve önemi tartışılmaz bilgilerdir.

Son olarak biz bu çalışma ile eseri tarihin tozlu raflarından kurtmaya ve araştırmacının istifadesine sunmaya çalıştık. Bu kıymetli eserin hakettiği değeri göreceği noktasındaki ümidimiz daim olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Kitabi Kaynaklar

Bostanzâde Yahyâ Efendi: **Duru Tarih: Tarih-i Sâf/ Tuhfetu'l-Ahbab**, Haz.Necdet Sakaoğlu, İstanbul, Milliyet Yay., 1978.

Bursalı Mehmet Tahir: **Osmanlı Müellifleri**, Matbaa-ı Âmire, C.I, İstanbul, 1333.

Hasan Beyzâde Ahmed Paşa: **Hasan Bey-zâde Tarihi**, Haz. Nezihi Aykut, TTK, C. III, Ankara, 2004.

Mehmed Nâili Tuman: **Tuhfe-i Nâilî**, Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yay., C.II, Ankara, 2001.

Mehmed Süreyyâ: **Sicill-i Osmanî**, Gregg International Publishers, C. IV, İstanbul, 1971.

Naîmâ Mustafa Efendi: **Tarih-i Naîmâ**, Haz. Mehmet İpşirli, TTK, C.II, Ankara, 2007.

Nev'îzâde Atâî: **Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri: Hadaik'l-Hakaik Fî**

Tekmiletî'ş- Şakaik, Haz. Abdülkadir Özcan, C.III, İstanbul, Çağrı Yay., 1989.

Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî: **Solak-zâde Tarihi**, Haz. Vahid Çubuk, Kültür Bakanlığı Kaynak Eserler Serisi, C. II, Ankara, 1989.

Şeyhî Mehmed Efendi: **Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri: Vekayü'l-Fudalâ**, Haz. Abdülkadir Özcan, C. II, Ankara, 1989.

Topçular Katibi Abdülkadir Efendi: **Tarih**, Haz. Ziya Yılmaz, TTK, C.I, Ankara 2003.

Tuğî Hüseyin: **Musîbetnâme**, Haz. Şevki Nezihi Aykut, TTK, Ankara 2010.

Araştırma-İnceleme Kaynakları

Aykut, Nezihi: “Bostan Çelebi”, **DİA**, C. VI, Ankara, 1992.

Aykut, Nezihi: “Hüseyin Tugi”, **DİA**, C. XIX, İstanbul, 1999.

Ayverdi, İlhan v.d.: **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2005.

Çağrı, Mustafa: “Bostanzâde Yahyâ Efendi”, **DİA**, C. VI, Ankara, 1992.

Dâiretü'l-Maârif, Büzürg-i İslâmî, “Yahyâ Bostanzâde”, Ed. Kazım Musavi Bojnurdi, C. XII, Tahran, 2004.

Demir, Özlem: **Bostanzâde Yahyâ Efendi ve Gül-i Sadberg'i**, Marmara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 2007.

Gökyay, Orhan Şaik: “II. Sultan Osman'ın Şehadeti,” **Atsız Armağanı**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1976, s. 187-256.

Gülşen, Halit: **Bişâretname-i Sultan Mustafa Han**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi SBE, Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1981.

İpşirli, Mehmet: “Bostanzâde Mehmed Efendi”, **DİA**, C. VI, Ankara, 1992.

Kaya, Bayram Ali: “Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi”, **DİA**, C.XLIII, İstanbul, 2013.

Karatay, Fehmi Edhem: **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu**, C. I, İstanbul, 1961.

Mengi, Mine: **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yay., Ankara, 1994

Özkan, Ferudun Hakan: **Bostanzâde Yahyâ Gül-i Sadberg**, Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara, 2011.

Parlatır, İsmail: **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınları, Ankara, 2006.

Redhouse, Sır James, **Turkish And English Lexicon**, Çağrı Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2015.

Sağırılı, Abdurrahman: **Mehmed b. Mehmed Rumî'nin Nuhbetü't-Tevarih ve'l Ahbar ve Tarih-i Al-i Osman'ı**, İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, İstanbul, 2000.

Sami, Şemseddin: **Kâmus-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2004.

Sucu, Nurgül: **Bostanzâde Yahyâ Efendi ve Miratü'l-Ahlak'ı** Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tez, Konya 2010.

Tezcan, Baki: “Zafernâme Müellifi Hâlîsi'nin Bilinmeyen Bir Eseri Münasebetiyle”, **Osmanlı Araştırmaları**, S. 19, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1999, s. 83-98.

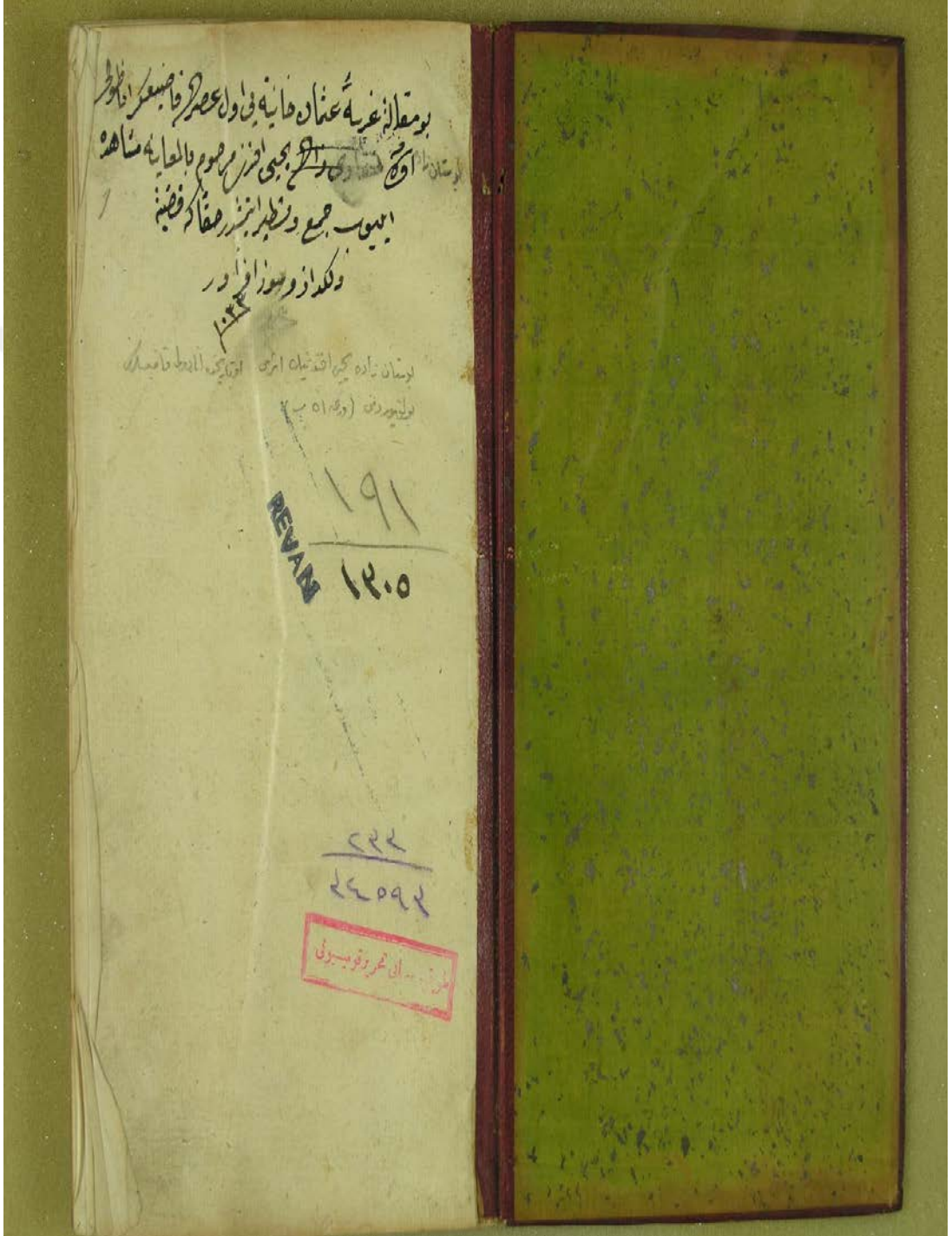
Yazıcı, Betül: **Vak'a-i Sultan Osman Han (Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin) Metni**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1959.

Yurdaydın, Hüseyin Gazi: “Bostan'ın Süleymannâmesi”, **TTK Belleten**, Ankara 1955, C. XIX, s. 137-202.

EKLER

EK 1 TSM REVAN KİTAPLIĞI REVAN NÜSHASI KAPAĞI

EK 2 REVAN NÜSHASI; ESER İSMİ VE TARİHİ BİLGİLERİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

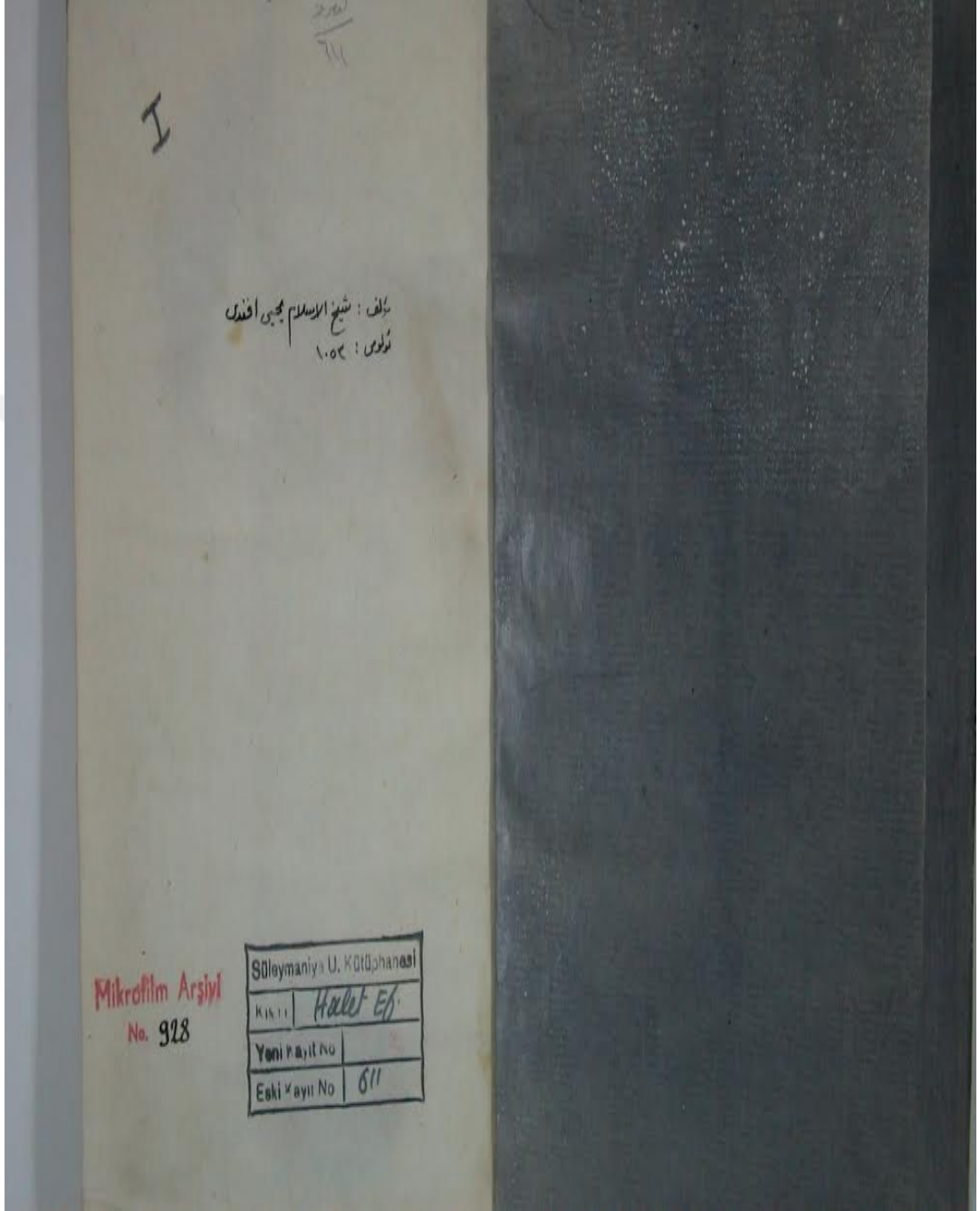
نام خدای زمین و زمان خداوند برانکار و نهان
خداوند ناس و خداوند جان خداوند بر آن کون فکان
عطا کرد سخت و کرم بخش بخت که باشد با مرز همه ز بخت
هدایت ده انبیا کرام علم صلوة و علم سلام
خصوصا بسوی رسول کرم حبیب و نسیب و نبی خاتم
باصحاب وال و اولاد او و نجف و رضوان کم سوسو
محمد و شکر حساب بجز غیر لعدکان فی قصصهم
عبارة لوفی الالباب جل شانہ عن الارباب
حفرته که بموجب سخن انصاف علی احسن
القصص وضع اساس سمار نایان تمبین و اعتبار
بورشد در صلوات و تسلیات شفاعت کون عصاة
عرضات حفرتین که طوطی ناطقة روح القدس
اشی خا دل کلوا اشغاله کاه کلیسیا اسیرا ایلله

کوبیا

کوبیا کاه ها تو ادبوان الشعر ایلله کتبه ربا اولشدر
لمنشیه پس از حمد و شکر خدای علم صلوة و سلام رسول
کرم بگردم شروعی با مرخصی بالطفای و احسان
رتب قدیر ز امر گذشته و در قهای بارین کم تا باب
سخن تازه آیین مدارم من ابدت سیر کار شوم
ناشناکار و مدحت گزار قال الامام ماله الملك
توفی المله من قشاه و تنزع المله ممن قشاه و تعز
من قشاه و نزل من قشاه بیداع الخیر اذک علی کل
شی قدیر زهی یاد شاه فی اشتهاه که حیطه ملکنه
برید زوال و تباه یافته راه اولی خصال حال
زهی شاه قدر جاه که همه مخلوقات بقصه نصرت
مانند کاه در کاه برشت خالی دهره سلطان فرما
روا کاه بر سلطان عالی شاه ایلله کیسان
و ناسیرا ایدر کاه با و لطفی بوده اشدر و روی
کاه نواز نیز سرب سامان و سربا بدر لمنشیه
ایدر سلطان نری که خاکه کمان ایدر بر تیره ده
دهره سلطان غنی در ایکی عالم دن مقرر کرد
و شله نظر ده هب برابر بدل علی فا هذا الکلام
المین ان الله غنی عن العالمین هرامر نه

بمسئول وزره مرد را بدوب قبل وقال وظهر اوله
 اموردن احتمال محو و آل و مؤذای مواد فساد و ملاحظه
 و خیال اولوب تا که بسا ضلالت بناه آت میدهند
 جمعیته جاسریت بدوب البته وزیر ابله مشاوره
 و وجودین طرح ایچین محاوره مز و اور در بیچله
 بینه برغوغا سر زده عالم فساد اولوب وزرا و علما
 و کافه انام اغا اونم اجتماع ایچین جنبه اولوب
 جمله اول محله حاضر و ورود حوادنه منقلب و فخر
 اولد بل جمع بسا همدن فخر کلیم وزیر حسین باشا معز
 بر نه کجری غاصی همنه جی علی نله بر نه کجری تختی
 بیام اولم لوزمر بر بعضی صوابد بر آرای عقلا و اولوب
 بیجه قبل وقال و جز ذیل فعال ایل قول طائفه سی عومرا
 بردنه تختی لاد ایدوب وزیر اعظم عزرا و یقین امر
 و بدکن حسین باشا عزرا و لوب مهر وزارت طر و کلفنه
 ارسال اولدی اول کجیه وزیر رابع را بهم کلیم مضبوط
 مظهر اولون شخص باختر کائنات علی باشا وزارت
 مسند نه ارتقا ایدوب وزیر اعظم اولدی بر نیجه
 کون حال بمسئول وزره قرار ایدوب وزیر مسؤل
 فرار ایدی وزیر جدید طلبه سعید شدیدا بدوب ظفر

مکن و مسرا اولدی علی باشا بر شخص خود را و باقی مسافرا
 ارتشا ایدی بر قاج کون عرصه خالیده دانده اسب
 کار اف اولوب جمع مالدیه تقصیر و قوفی صادر اولدی
 باوخره بینه عبرت جاهلیه ارادل حرکت ایدوب و وضعه
 قائل اولمیحی کار فرمای حرم عزرا جرم ایدی کنی بدید
 اولور بادشاها طلبه در بر راه اولم کم عزل و نصب
 زای عالم آرا سنه منوط و رسته ضبط بد قوقا ایل بر ط
 اولد بر بعضی بسند بر آرا عقلا اولوب باوخره اجتماع
 و شعله جند و اهمتا ملری لتاع ایدوب سنه ثلث
 و ثلثین و الف سلطان مصطفی خلع اولوب حضرت
 پادشاه روی زمین تخت مورد و فتنه یفا ایل تربین
 بیرووب سایه انما ز فرق کافه انام اولد بلان شالو
 القایوم کیفیت خلع و مجلس ذات جمیل کجیه ثانیه ده
 تفصیل اولور تمت الکبینه الوری جمود الله تعالی
 فی اسرع الودقات و اسعدت اعانت فی التاریخ الخلد

EK 5 SÜLEYMANİYE YAZMA ESERLER KÜTÜPHANESİ HALET EFENDİ KİTAPLIĞI HALET NÜSHASI

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 نام خدای زمین و زمان خداوند بر آشکارا و نهان
 خداوند انس و خداوند جان خداوند بیدان کن کن و کفایت
 عطا کرد تخت و کرم غنیمت که بخت با امرش هرگز نمیشد
 هدایت ده انبیا و کرام علم صلوة و علم سلام
 خصوصاً نبوی رسول کریم حسیب و شیب و نبی خیم
 با صحاب و آل و باروداره تحیات و رضوان کنه سوسو
 حمد و شکر حساب مخبر خبر نقد کان فی قصه م غنیمت
 لا ولی الا اناب علی شان عن الوریاب حضرت که برین
 سخن نقص علیک احسن القصص وضع اساس اسرار
 شایان تحسین و اعتبار بودشدر و صلح و تسلیت
 شفاعت کن عصاة عرصات حضرت زینب که طوطی ناقه
 روح القدس امی خادول کالول اشغالده کاه علی نبی

2
 یا جمیر ابیله کویا به کاه هاتوا ذنون الشعر المله کنه دریا
 اولشدر منشس پس از حمد و شکر خدای علیم
 صلح و سلام رسول کریم با بکردم شردی با امر خطیب
 با لطف و احسانت فیدر زلمر کنشند و رقمهای بارین
 کنه تاراب سخن تازه آیین برارم من امید تیسیر کاره
 شوم تا نشان کار و در دست کار
 قوی اللهم ما لیک المملک اونی المملک من فناء و نزع اللیل
 من فناء و نزع من فناء و نزع من فناء سید الخیر
 انک علی کل شیء قدير زهی بادشاه بی اشتباه که
 حبصه ملکنه بر بد زوال و تراه با فقه راه اولوق
 خیال مجال زهی شاه قدر جا که همه مخلوقات قبضه
 تصرفده مانند کاهه در کاه برشت خاکی درهنه سلطان
 فرمان روا کاه بر سلطان عالی شانی خالک ابدیکتا
 و نایب ابد کاه با دلطفی ربوده افسر سردی
 کاه نازده سرف سامان و سر ایدر منشس
 بر سلطان الری که خالک بکشا ابد بر تیره خاکی درهنه سلطان
 غنی در یکی عالمه مفره کدا و شه نظر ده هب برابر
 بدل علی هذا الکلامین ان الله عقی من العالمین
 هر امر بود بر حکمت هویدا هر کار بود بر تاشانم بود به بنا

EK 6 HALET EFENDİ NÜSHASI İLK SAYFA

ابروب البته وزير ايله متاورد مزه و ووردن طرح ايجو
 محاوره مزه و اردر ديجل بنه برغوغا سرزده عالم
 ضاد اولوب و زرا و علما و كافه انام اغاونه اجتماع
 ايجون نيه اولوب حمد اول محله حاضره و وورد حوارة
 منقرب و ناظره اولدولر جمع ساهدن خبر كند كور
 حنين باشا مغزول برده بيجوي اغاسي چينه جي
 على الاز برده بيجوي كنداسي بيرام اولوق لوزمدر
 بو معني صوابير آراء عقلا اولوب نجه قيل و قال
 و جرديل مقال ايله قول طائسي عمومًا بودنه خول
 ادا ابروب وزير اعظم عزك اوئتمه اومدر دبر كده
 حنين باشا عزك اولوب مهر وزارت طرف سلفته ارسال
 اولدى اول كجه وزير رابع رابعهم كلهم مضونه مظهر
 اولون شخص بد اختر كاكش على باشا وزارت مسنده
 ارتقا ابروب وزير اعظم اولدى برنجيه كون جال بو سوال
 او زره قرار ابروب وزير مغزول فرار ابتداي وزير جدير
 طلبنده سعي شديره ابروب ظفر مكن و مستر اولدى على باشا
 بر شخص خود را و بائي مباحي ارشاه ابري بر قاج كون
 عرصه خاليده رانغ اسب كامراني اولوب جمع مالده
 نصير و نولي صادر اولدى بالوخره نه عزت جاهله

63

ارادل حركت ابروب بو وضعه قائل اوليقن كار فرماي
 حرم عزلني جزم هابندي كئي دبر ديلر اولدولر بادشاه طلبنده
 روبراه اولدولر ك عزل و نصب راي عالم آراسنه منوط
 و رشنه ضبطير قوتق ايله مربوطه اولد بو معني بنديده
 آراء عقلا اولوب بالوخره اجتماع و شعرا جدا هله
 القاع ابروب سنه نكث و نكثين و الفه سلطان مصطفي
 خلع اولوب حضرت بادشاه روي زمين تخت موردي
 تسريف ايله تزيين بيوروب سابه انزاف فرق كافه
 انام اولدولر ان شا المولى العالم كيتب جلم و جلوه
 ذات جميل كسيه ثابنده تفصيل اولور تحت الكتبه
 الولى بعون الله تعالى في اسرع الوقاف
 و اسعد الساعات في التاريخ المبرور
 قد وقع الفراغ من استنساخ هذه
 الواح العجيبة في اليوم السابع
 من ذي الحجة الشريف سنة سبع
 و سبعمائة و الف
 من هجر من الفجر
 والشرف

شیخ الاسلام مرحوم شهید سید فیض الله افندی بولون و علی
سید فتح الله افندی و فی عهد اولوق اوزده و مفتی لک باری
ایچون و بر بولون نشان هما بولونک صوت بورد

جون علم مرتبت علمای سوره صفات و تومنزک فضل
حمدک سمات یرفع الله الذین آمنوا منکم و الذین اوتوا العلم
درجات نفس کرمی اوزده باهر البرهان و من لونی حکم
فقد اوتی غیر کثیراً نحو ای منبغی اوزده اول ذوات معارف
ایانک حایر حیات دارین و فایز حسنات منزلتین
اولد قلمی قرین اتقان اولوب مدارج علوم سرف سرف سرف
مرقات معارج دین و مناظر فہوم اصابت ملزو ملری
مرآت معالم یقین و فوائد کثیرة العوائد علی لری حمد و انان
سائل و عواید جمیلہ الفوائد علی لری خواص و عوامہ
واصل اولوب الحاصل پواھرماً تر لری نوادد مفاخر ایدوک
ظاهر و اقرب الناس من درجۃ النبوغ اهل العلم مستدعی
لرؤم اکرام لریہ دلیل باھر و منفرد زمان سلطنت علی مرہ ہر
علی قدر مراتبہم قابل ادب با خصوص اول زمرہ معالی نسب
سراف حسب و نسب ای منتجب اولنر عارج اعلائی رتب
و اصل منہای مطلب اولوق سائخہ تریجہ ملوکانہ و لریجہ
عریکہ یاد شاہان زردن اولنغد بناء علی ذلک سید العلماء

الاکثره
متاع السیبت
نویسند

65
و سید الفضلا رونق افزای مقام قوی حایر کثرت الونی
نعمان الزمان بن الورد المودت بوفیق الله الملك الاعلا
شیخ الاسلام و خواجہ فضائل اقسامز اولون مولانا
السید فیض الله ادام الله تعالی فضائلک ذلک بخل انبل
بی عبد بلری اولوب روم ایللی قاضی عسکر لکی باری سبیلہ
نقیب لدر سراف اولون اعلم العلماء المتبحرین مولانا السید
فتح الله المحسنی ادام الله تعالی فضائلک سراف ذات صفات
صفات و وجع کالات و صنوف حبیبات ابر زمرہ
نحول سرف موصولک اشرف و اقدمی اولد قلردن ماعدا
خواجہ فضائل باھر منشار البهک اکبر اولد لغوی نزا
و افضل النساب باکیر نهاد لردن اولد لک تقدی باکیر
الغز مصداقہ کذ ولردن دخی کمال صدق و سداد
و نہایت خلوص و رساد ابر اتقای ابر برد و اقدامی
سیر معتبر مأمول و منتظر اولنغد بر معجب نحوای کل سن
علیہ فان عموم بسیر ایچون مال اید اولد سفر مقرده
ابقاه الله الملك الذکبر بدر نکو مخبر لردن تا قراری
وزمان غزده ظهور لری اداوہ اذ لیا الرتاده مقدر لیس
بمسیئۃ الله تعالی مقام اشرف فتوادہ جاشین و خیر
خلق لکی اولوق اوزده صادر اولون خط هما لوشو مقور

EK 8 HALET EFENDİ NÜSHASI SONUNDA BULUNAN:
SEYYİD FETHULLAH EFENDİ'YE MÜFTÜLÜK PAYESİ İÇİN VERİLEN
NİŞAN-I HÜMÂYÛN SURETİDİR.

موجبه حاله مقدره بخار زخار موهبت شاهانه من
فضان واقاب عالمات عظيمه بادشاهانه مزمنه
اروب اسوسنه نك عشر ومانه وكف مهر رمضانك
بمري الكنج كوندن مولاناى مساره الهه دبه ساهى
سبح الاسلامى عناية واحسانه اولمقد بوشان عالمانك
نور افشان و بومسور فائز الدرود سعادت عنوانك
و بورد و بوبار باع صاد اولمقد خذها بون
سوكمقر و نزموجنه وجه محرز او زده عموم نهر البحر
مالوب اولون سفر مقدره ابقاه الله الملك الابر
بردمجمل الارلرزن تاخر لرى وزمانزه ظهور لرى
اراده اولمقد الرباده مقدره السبا بمسبت الله تقاط
مولاناى مساداليه مقام اشرف فتواده والذكير للعامه
جاشين وغير خلف اولمقد او زده دبه ساهى سبخ اولمقد
مصرف اولوب دوام عمر و حوت و قيام قره و مومخر
ادعيه سنه تجلوس كمال بالعدو والاصال مداومت
واشتغال او زده اوله لسويل بلر علامت نريفه افكار

20
هذا دعاء عظيم

65
Son

باحضرت محمد بودعاء اعينك و صبت

انك ايك ارن بشنچي كچه كى اوسون لر حق

بسمانه و تعالى جميع كاهلرين بارغبه

بودعاء عظيم عرش اعلى نك كازند دبر

بسم دعاء عظيم بودعاء الله الرحمن الرحيم

بسمائك انت الله رب العظيم بسمائك

انت الله الرحمن الرحيم بسمائك انت

الله الملك القدوس بسمائك انت الله السلام

المؤمن بسمائك انت الله الجبار المتكبر

بسمائك انت الله الخالق البارئ بسمائك

انت الله السميع العليم بسمائك انت الله

اتى كنت من الظالمين فاستجباله ونجياته

من الغم وكذلك نجي المؤمنين واجمل الله

رب العالمين تمت

EK 9 SEYYİD FETHULLAH EFENDİ'YE MÜFTÜLÜK PAYESİ İÇİN VERİLEN NİŞAN-I HÜMÂYÜN SURETİDİR.